

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ
ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ - ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ,
ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

Διπλωματική Εργασία

**«Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας από την έλευση
του Adalet ve Kalkinma Partisi στην εξουσία μέχρι και
σήμερα»**

Του

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΟΥΑΝΤ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΛΙΤΣΑΣ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2018

Σελίδα Σκόπιμα Κενή

ΣΥΝΟΨΗ

Η παρούσα εργασία εξετάζει την τουρκική εξωτερική πολιτική από το 2002, έτος έλευσης στην εξουσία του Adalet ve Kalkinma Partisi (Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης – AKP) προκειμένου, τόσο να καταγράψει ιστορικά την τουρκική εξωτερική πολιτική κατά το υπόψη χρονικό διάστημα, όσο και να αναδείξει το πώς επηρεάζεται η πολιτική από τις αντιλήψεις της Τουρκίας σχετικά με το ρόλο της θρησκείας, της ιστορίας, της γεωγραφίας, των στρατιωτικών και των βασικών πολιτικών προσωπικοτήτων.

Ο ρόλος της θρησκείας, η οποία για μεγάλο χρονικό διάστημα υπήρξε αντικείμενο καταστολής, καθώς η Τουρκία επεδίωκε να δημιουργήσει ένα κοσμικό κράτος, επανεμφανίστηκε ως ισχυρή δύναμη το 2002. Οι αντιλήψεις της νέας ηγεσίας, κατά την περίοδο διακυβέρνησης του AKP, περί ιστορίας, στρατηγικού βάθους, ζωτικού χώρου και της κεντρικής γεωγραφικής θέσης, με σημείο αναφοράς την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, έγιναν σταδιακά βασικός κινητήριος μοχλός στη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής.

Η εισαγωγή, της θεωρίας Νταβούτογλου περί «στρατηγικού βάθους» τόσο σε ως θεωρητικό υπόβαθρο όσο και σε επίπεδο εφαρμοσμένης εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας, επηρέασε την τουρκική σκέψη, αντίληψη αλλά τις ευρύτερες κινήσεις της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, αποτελώντας με το τρόπο αυτό τον καταλύτη μετάβασης από την πολιτική ενός ιδιότυπου απομονωτισμού, εσωστρέφειας και μη παρέμβασης σε μια ενεργητική πολυδιάστατη πολιτική προληπτικών παρεμβάσεων, τόσο σε περιφερειακό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο.

Ο ρόλος του τουρκικού στρατού ως ρυθμιστής των πολιτικών εξελίξεων και προστάτη του κοσμικού κράτους καθώς και η εμπλοκή του στην πολιτική ζωή της Τουρκίας, κατά την περίοδο διακυβέρνησης του AKP, μηδενίζεται.

Οι ιδιαιτερότητες της προσωπικότητας του νυν Τούρκου Προέδρου Ρετζεπ Ταγίπ Ερντογαν, έρχονται στο προσκήνιο και ο ίδιος κυριαρχεί απόλυτα στην τουρκική πολιτική ζωή, τόσο εσωτερικά όσο και στο εξωτερικό. Οι ιδιαιτερότητες της προσωπικότητας του Τούρκου Προέδρου και το αποτύπωμά του στην πολιτική ζωή της Τουρκίας χαρακτηρίζονται και περιγράφονται ως «Ερντογανισμός».

Σε διεθνές επίπεδο το πολυπολικό Διεθνές Σύστημα δίνει την ευκαιρία για την ανάπτυξη νέων δυνάμεων, όπως η Κίνα και η Ινδία, τη δυναμική επανείσοδο της Ρωσίας, τη διαφοροποίηση των πολεμικών συγκρούσεων, την εμφάνιση νέων μορφών απειλών, καθώς και τη δραστηριοποίηση νέων μη κρατικών δρώντων. Η απόφαση των ΗΠΑ για σταδιακή αποχώρηση από τη Μέση Ανατολή αποτέλεσε την ευκαιρία να αναδειχτούν νέοι περιφερειακοί δρώντες. Στο πλαίσιο αυτό κινήθηκε και η τουρκική εξωτερική πολιτική κατά την περίοδο διακυβέρνησης του ΑΚΡ.

Τέλος το σημαντικότερο θέμα το οποίο καθορίζει νομοτελειακά την τουρκική εξωτερική πολιτική είναι το κουρδικό ζήτημα,. Η φύση του προβλήματος συνδυαστικά με τις αιτίες ενδιαφέροντος της περιοχής (πετρέλαιο, υδάτινοι πόροι κλπ) συγκεντρώνουν πλήθος δρώντων και υπερδρώντων με αποτέλεσμα η εξίσωση επίλυσης του να είναι εξαιρετικά σύνθετη. Πρέπει να θεωρείται σχεδόν βέβαιο πως η Τουρκία, η οποία ξοδεύει τεράστια φορτία ισχύος για να διαχειριστεί και να ελέγξει το κουρδικό ζήτημα, θεωρεί το συγκεκριμένο ζήτημα ως τον δικό της «Αρμαγεδδών» και αναμένεται να αντιδράσει άμεσα σε οποιαδήποτε προσπάθεια κουρδικής κρατικής συγκρότησης. Το Κουρδικό Ζήτημα θα σιγματίζει την τουρκική εξωτερική πολιτική για τα επόμενα πολλά χρόνια.

Σελίδα Σκόπιμα Κενή

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «1» - ΕΙΣΑΓΩΓΗ	- 1 -
ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	- 1 -
ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ	- 3 -
ΚΕΦΑΛΑΙΟ «2»: ΔΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	- 6 -
ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	- 6 -
ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ «ΣΥΝΔΡΟΜΟ ΤΩΝ ΣΕΒΡΩΝ»	- 7 -
Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ	- 9 -
Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΚΕΜΑΛ ΑΤΑΤΟΥΡΚ	- 10 -
Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	- 13 -
ΤΟ ΚΟΥΡΔΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ	- 16 -
ΚΕΦΑΛΑΙΟ «3» Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΚΡ ΣΤΟΝ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ – ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	- 25 -
Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΥ ΒΑΘΟΥΣ	- 25 -
Θεωρητικό πλαίσιο	- 25 -
Οι άξονες εφαρμογής	- 29 -
Η ΗΠΙΑΣ ΙΣΧΥΣ	- 34 -
Η ΑΓΝΩΣΤΗ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ ΤΟΥ ΕΡΝΤΟΓΑΝΙΣΜΟΥ	- 39 -
Η ΙΣΛΑΜΙΣΤΙΚΗ ΟΨΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	- 42 -

Ιστορικό Υπόβαθρο	- 42 -
Η περίοδος ΑΚΡ	- 43 -
Ισχύς και τουρκική ισλαμιστική απειλή	- 46 -
ΚΕΦΑΛΑΙΟ «4» ΣΥΣΤΗΜΙΚΕΣ ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΚΡ	- 49 -
ΓΕΝΙΚΑ	- 49 -
ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ	- 50 -
ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ	- 58 -
ΗΠΑ.	- 58 -
Ρωσία	- 61 -
Κίνα	- 64 -
Ευρωπαϊκή Ένωση	- 65 -
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ	- 67 -
Ιράν	- 67 -
Ισραήλ	- 69 -
Ελλάδα	- 71 -
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	- 73 -
ΚΕΦΑΛΑΙΟ «5»: Η ΕΦΑΡΜΟΣΘΕΙΣΑ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΚΡ	- 76 -
ΓΕΝΙΚΑ	- 76 -
Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ	- 76 -
Προσδιορισμός προκλήσεων και απειλών	- 76 -

Στόχοι και συμφέροντα	- 80 -
Πηγές της τουρκικής ισχύος	- 81 -
ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	- 84 -
Μεγάλες Δυνάμεις	- 84 -
Βαλκάνια	- 86 -
Μέση Ανατολή	- 88 -
Ελλάδα - Κύπρος	- 90 -
ΚΕΦΑΛΑΙΟ «6»: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	- 92 -
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	- 96 -
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	- 98 -

Σελίδα Σκόπιμα Κενή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «1»: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Όλοι οι υπεύθυνοι της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, στο πλαίσιο των κυβερνήσεων του ΑΚΡ, εφήρμοσαν από την αρχή, την θεωρητική πολιτική πλατφόρμα του στρατηγικού βάθους¹, με εμπνευστή τον σύμβουλο του Ερντογάν και μετέπειτα Υπουργό Εξωτερικών και Πρωθυπουργό της Τουρκίας, ακαδημαϊκό Αχμέτ Νταβούτογλου. Στο πλαίσιο αυτό προωθήθηκε η πολιτική των "μηδενικών προβλημάτων" με τους γείτονες και η αναβάθμιση του ρόλου της «ήπιας ισχύος» (soft power) στον ζωτικό περίγυρο της Τουρκίας δηλαδή στο τρίγωνο Μέση Ανατολή – Βαλκάνια – Καύκασος. Κατά την περίοδο αυτή δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην σημασία του διπλωματικού ρόλου της Τουρκίας, της προληπτικής επεμβατικής διπλωματίας καθώς και στην ανάπτυξη διμερών σχέσεων αναπτυξιακού χαρακτήρα, προσδίδοντας στην τουρκική εξωτερική πολιτική χαρακτηριστικά μιας πολυεπίπεδης και πολυδιάστατης εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας.²

Από τη μελέτη, διαφαίνεται πως η Τουρκία υπό την κυβέρνηση του ΑΚΡ από το 2002, αναπτύσσει μια προσέγγιση πολυδιάστατης εξωτερικής πολιτικής με σκοπό τη βελτίωση των σχέσεών της, τόσο με τις δυτικές όσο και ανατολικές χώρες. Στο πλαίσιο αυτό, ακολουθεί πολιτικές που οικοδομούν συμμαχίες με τις χώρες της Μέσης Ανατολής και τις πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες στην περιοχή. Συστατικό των πολιτικών αυτών αποτελεί μια νεοαναδυόμενη τόνωση της μουσουλμανικής θρησκευτικής ταυτότητας και του εθνικισμού που αντλεί τα χαρακτηριστικά του από τους ιστορικούς, γεωγραφικούς και πολιτιστικούς δεσμούς της Τουρκίας με τα γειτονικά κράτη σε Βαλκάνια, Καύκασο και Μέση Ανατολή με ιστορικές αναφορές στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

¹ Νταβούτογλου, Αχμέτ.(2001): «*Στρατηγικό Βάθος: Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*» Εκδόσεις Ποιότητα

² Onis, Ziya.(2011): «*Multiple Faces of the "New" Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique*» *Insight Turkey* σε <https://www.researchgate.net/> (πρόσβαση 10/2018)

Η κυβέρνηση του ΑΚΡ έφερε εκ νέου στο προσκήνιο της πολιτικής τις οθωμανικές ιστορικές ρίζες της Τουρκίας και τη μουσουλμανική ταυτότητα, γεγονός που έδωσε στην Τουρκία ένα πολύτιμο πλαίσιο αναφοράς και άνοιξε το δρόμο για την μια πολυδιάστατη προσέγγιση της εξωτερικής πολιτικής. Έτσι, όπως θα δούμε και στα επόμενα κεφάλαια, οδηγήθηκε σε μία "πιο ανεξάρτητη, ενεργητική και πολυδιάστατη" προσέγγιση της εξωτερικής πολιτικής, μεταλλασσόμενη προς το ρεαλιστικότερο. Λειτουργώντας αμφίδρομα, η τόνωση της τουρκικής θρησκευτικής ταυτότητας οδήγησε σε μια συντηρητικοποίηση της τουρκικής κοινωνίας, με αποτέλεσμα αυτή με τη σειρά της να επηρεάσει αντίστοιχα την τουρκική εξωτερική πολιτική, η οποία και δίνει έμφαση στον ισλαμισμό, ιδιαίτερα μετά την δεύτερη θητεία του ΑΚΡ.

Η ισλαμοποίηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής σε συνδυασμό με την μετατόπιση αυτής προς το ρεαλιστικότερο, η συνεχής προσπάθεια αύξησης των συντελεστών σκληρής ισχύος, η σταδιακή απομάκρυνση από τους δυτικούς θεσμούς αλλά και η προσωποκεντρική εφαρμογή και υλοποίηση της πολιτικής, δημιουργούν ένα εκρηκτικό ασταθές μίγμα το οποίο δεν είναι εύκολα διαχειρίσιμο. Το γεγονός αυτό αφορά το σύνολο των κρατών της περιοχής της Αν. Μεσογείου, των Βαλκανίων, της Μέσης Ανατολής και της Κεντρικής Ασίας στην άσκηση της οικείας εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας.

Παράλληλα το Διεθνές Σύστημα, κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο, μετατράπηκε σε πολυπολικό, με την ανάπτυξη νέων δυνάμεων, όπως η Κίνα και η Ινδία, την δυναμική επανεμφάνιση της Ρωσίας καθώς και τη δραστηριοποίηση νέων μη κρατικών δρώντων. Η ταχεία άνοδος της Κίνας είχε ως αποτέλεσμα τη μετατόπιση του κέντρου βάρους της αμερικανικής στρατηγικής ανατολικότερα, αποτέλεσε και ευκαιρία για την Τουρκία για ανάδειξή της σε βασικό περιφερειακό δρώντα.

Σκοπός της παρούσης εργασίας είναι να καταγράψει την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Adalet ve Kalkinma Partisi (Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης – AKP), εντοπίζοντας, τόσο τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της όσο και τις τυχόν αλλαγές αλλά και τις συνέχειες σε σχέση με την τουρκική εξωτερική πολιτική ιστορικά.

Προκειμένου να καταγράψουμε την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας θα κινηθούμε επαγωγικά σε τρία επίπεδα. Στο πρώτο επίπεδο θα περιγράψουμε τις βασικές επιρροές της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής διαχρονικά. Λειτουργώντας αφαιρετικά θα επικεντρωθούμε σε αυτές τις επιρροές που η τουρκική πολιτική, άρα και η εξωτερική πολιτική, έχει από τη γέννηση της στο πολιτικό και κοινωνιολογικό της DNA. Εν συνεχεία θα προχωρήσουμε με την εφαρμογή της ταυτότητας του AKP στην τουρκική εξωτερική πολιτική ως επίκτητο παράγοντα διαμόρφωσής της. Με αυτά τα δύο στοιχεία θα έχουμε ολοκληρώσει την διαδικασία καταγραφής της δομικής ταυτότητας της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Ακολούθως θα περιγράψουμε το Διεθνές Σύστημα, το περιφερειακό υποσύστημα, τους επιμέρους «παίχτες» καθώς και την προβολή των συμφερόντων καθενός εκάστου στην τουρκική εξωτερική πολιτική. Σκοπός της μεθόδευσης αυτής είναι να περιγράψουμε επακριβώς το περιβάλλον μέσα στο οποίο η τουρκική εξωτερική πολιτική καλείται να αναπτυχθεί και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει. Τέλος θα περιγράψουμε την, εφαρμοσθείσα τουρκική εξωτερική πολιτική, με τα επιμέρους στοιχεία της επιχειρώντας παράλληλα και έναν σχολιασμό της, επί τη βάση της θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων.

ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ

Σύμφωνα λοιπόν με την λογική ακολουθία ανάπτυξης, η οποία επιλέχθηκε, αν μπορούσαμε να αντιπαραβάλουμε/προσομοιάσουμε την τουρκική εξωτερική πολιτική με έναν άνθρωπο, αρχικά θα επιχειρήσουμε να περιγράψουμε την καταγωγή του σε επίπεδο DNA (δομικές επιρροές), εν συνεχεία το περιβάλλον στο οποίο μεγάλωσε (επίκτητες επιρροές κατά την περίοδο διακυβέρνησης του AKP) καθώς και το περιβάλλον μέσα στο οποίο καλείται να ζήσει (επιρροές συστημικού επιπέδου) και τους βασικούς ανθρώπους που αποτελούν αυτό το περιβάλλον, τόσο σε ευρύτερο κοινωνικό και επαγγελματικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο φίλων

η βασικών εργασιακών ανταγωνιστών.

Έτσι λοιπόν, το δεύτερο κεφάλαιο οριοθετεί και περιγράφει τις «γονιδιακού τύπου» επιρροές και χαρακτηριστικά που ιστορικά δέχεται η τουρκική εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας. Καταγράφει τον δημογραφικό παράγοντα σε συνδυασμό με την Οθωμανική κληρονομιά της Τουρκίας, τόσο θρησκευτικά όσο και εθνικά. Συνεχίζει με την ίδρυση του σύγχρονου τουρκικού κράτους και την παρακαταθήκη του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ. Αποτυπώνει τις ιστορικές επιρροές της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής από την προσωπικότητα του εκάστοτε ηγέτη, τις επιδράσεις των περιφερειακών δυνάμεων και υπερδυνάμεων καθώς και τα κατάλοιπα αυτών στην τουρκική σκέψη και ψυχοσύνθεση. Τέλος αναπτύσσεται το αποτύπωμα της εσωτερικής πολιτικής και κατάστασης ασφαλείας στην τουρκική εξωτερική πολιτική με ιδιαίτερη έμφαση στο κουρδικό πρόβλημα καθώς και η επίδραση του αποτυχημένου πραξικοπήματος της 16^{ης} Ιουλίου 2016.

Το τρίτο κεφάλαιο καταγράφει την σύγχρονη Τουρκία, κατά την περίοδο διακυβέρνησης του ΑΚΡ, καθώς και τα επιμέρους χαρακτηριστικά της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας που αυτή η διακυβέρνηση έφερε στην τουρκική εξωτερική πολιτική. Γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στο δόγμα Νταβούτογλου περί του «στρατηγικού βάθους», στην εφαρμογή - προβολή της τουρκικής ήπιας ισχύος καθώς και τα μέσα/εργαλεία που αυτή χρησιμοποιεί, ξεκινώντας από την ιδεολογική πλατφόρμα έως τους οργανισμούς υλοποίησης. Εν συνεχεία αναλύεται η έννοια του «ερντογανισμού» ως καθοριστικού παράγοντα στο καθορισμό της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, με ιδιαίτερη έμφαση στα χαρακτηριστικά του ιδιότυπου χαρακτήρα του Τούρκου Προέδρου. Τέλος αναλύεται σε βάθος η ισλαμιστική όψη της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, τόσο ιστορικά όσο και στο σύγχρονο περιβάλλον και την περίοδο διακυβέρνησης του ΑΚΡ.

Στο τέταρτο κεφάλαιο περιγράφεται αναλυτικά το Διεθνές Σύστημα, το περιφερειακό υποσύστημα ενδιαφέροντος της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Πέραν αυτών, γίνεται καταγραφή με όρους ισχύος όλων των παγκόσμιων και περιφερειακών δυνάμεων, περιγράφονται τα συμφέροντα του καθενός ξεχωριστά καθώς και οι προβολές - επιδράσεις των συμφερόντων αυτών, προκειμένου να διαπιστωθεί ο τρόπος και το μέγεθος επιρροής στην τουρκική εξωτερική πολιτική.

Με τον τρόπο αυτό ορίζεται το περιβάλλον μέσα στο οποίο καλείται να αναπτυχθεί η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας.

Στο πέμπτο κεφάλαιο περιγράφεται αναλυτικά η τουρκική εξωτερική πολιτική ανά πεδίο εφαρμογής. Για να γίνει αυτό, προσδιορίζονται επακριβώς οι προκλήσεις και απειλές που αντιμετωπίζει η σύγχρονη Τουρκία, κυρίως κατά την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από ΑΚΡ. Εν συνεχεία καταγράφονται τα τουρκικά συμφέροντα, στόχοι και επιδιώξεις της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, τόσο σε περιφερειακό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, καθώς οι επιμέρους πηγές οι οποίες αποτελούν συντελεστές ισχύος της Τουρκίας στο Διεθνές Σύστημα. Ακολούθως καταγράφεται η εφαρμοσμένη εξωτερική πολιτική της Τουρκίας με παράλληλο σχολιασμό της πολιτικής αυτής στο πλαίσιο της Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων.

Τέλος, παρατίθενται τα συμπεράσματα σχετικά με την ενάσκηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, με όρους ιστορικής καταγραφής, εκπλήρωσης των οικείων θεωρητικών αντικειμενικών σκοπών αλλά και ιδιαίτερων μεταβολών στην ιστορική πορεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «2»: ΔΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Η Τουρκία είναι μια χώρα ογδόντα εκατομμυρίων ανθρώπων, εθνοτικά διαφοροποιημένη και αποτελείται ένα συνονθύλευμα διαφορετικών εθνοτικών ομάδων που επηρεάζουν την τουρκική εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας. Σύμφωνα με το CIA World Factbook το 2008, η εθνοτική σύνθεση της Τουρκίας ήταν 70-75% Τούρκοι, 19% Κούρδοι και άλλες μειονότητες 7-12%.³ Ανάμεσα σε αυτές τις μειονοτικές ομάδες υπάρχουν λαοί, όπως ο Αλεβίτες και οι Γιεζίντι, καθώς και πληθυσμοί εναπομεινάντων ελληνικών, αρμενικών, εβραϊκών και άλλων χριστιανικών κοινοτήτων.⁴

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τα τουρκικά δημογραφικά στοιχεία άλλαξαν ριζικά με τη Γενοκτονία των Αρμενίων και τη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, όπου εξοντώθηκαν πάνω από 1,5 εκατομμύριο Αρμένιοι⁵ και περισσότεροι από 450 χιλιάδες Έλληνες.

Στις 30 Ιανουαρίου 1923, μετά την λήξη της Μικρασιατικής Εκστρατείας που διήρκεσε σχεδόν τρία χρόνια, υπεγράφη η Συνθήκη της Λοζάνης, η οποία είχε ως αποτέλεσμα σχεδόν δύο εκατομμύρια άνθρωποι να μετακινηθούν στην ευρύτερη περιοχή. Συγκεκριμένα, περίπου 1.2 εκατομμύρια Έλληνες έφυγαν από την Τουρκία για την Ελλάδα και περίπου 350.000 μουσουλμάνοι μετανάστευσαν από την Ελλάδα στην Τουρκία. Αυτή η μαζική ανταλλαγή πληθυσμών είχε βαθύ αντίκτυπο στα δημογραφικά στοιχεία της Τουρκίας και εξακολουθεί να αποτελεί θέμα εξωτερικής πολιτικής για την Τουρκία μέχρι σήμερα.⁶

³ «World Factbook - Turkey», <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> (πρόσβαση 10/2018)

⁴ «Minorities & indigenous peoples in Turkey», <https://minorityrights.org/country/turkey/> (πρόσβαση 10/2018)

⁵ «Armenian Genocide» σε www.armenian-genocide.org (πρόσβαση 10/2018)

⁶ «Turkish Minority of Western Thrace and the Turkish Community in the Dodecanese» σε <http://www.mfa.gov.tr/> (πρόσβαση 10/2018)

Παρόλο που η χώρα διαθέτει μεγάλη εθνοτική ποικιλομορφία, σύμφωνα με το CIA Factbook η θρησκευτική ομοιογένεια του πληθυσμού είναι αρκετά υψηλή καθώς οι μουσουλμάνοι υπολογίζονται σε 99,8%, με την συντριπτική πλειοψηφία τους να είναι Σουνίτες, ενώ το 0,2% του πληθυσμού αποτελείται από Εβραίους / Χριστιανούς⁷. Παρά το γεγονός ότι, το 19% του πληθυσμού αυτοπροσδιορίζονται ως εθνοτικά Κούρδοι, η συντριπτική τους πλειοψηφία εξακολουθεί να δηλώνει εαυτόν ως Σουνίτες μουσουλμάνοι. Το γεγονός αυτό είναι σημαντικό καθώς ένας από τους κύριους στόχους του τουρκικού κράτους, από την ίδρυσή του το 1923, ήταν να ενθαρρύνει την αίσθηση της «τουρκικότητας» μεταξύ του πληθυσμού, και ο περιορισμός της λατρεία του Ισλάμ στην ιδιωτική σφαίρα. Αυτή η ερμηνεία του Ισλάμ είχε αρχικά ως στόχο να εμποδίσει τη θρησκεία να καταστεί κυρίαρχη πλευρά στη νέα Τουρκία.⁸

Έτσι, τα δημογραφικά στοιχεία της σύγχρονης Τουρκίας, κατέληξαν να περιλαμβάνουν μια σημαντική κουρδική μειονότητα, οι οποίοι είναι τεχνητά διαχωρισμένοι από άλλους κουρδικούς πληθυσμούς στο Ιράκ, τη Συρία και το Ιράν και οι οποίοι εξαναγκάστηκαν βίαια να γίνουν «Τούρκοι». Οι προσπάθειες του τουρκικού κράτους σε εξαναγκαστική αφομοίωση των Κούρδων απέτυχαν μερικώς, με συνέπεια τη δημιουργία του κουρδικού αυτονομιστικού κινήματος το οποίο αποτελεί ίσως το σημαντικότερο ζήτημα της τουρκικής πολιτικής ζωής τα τελευταία 40 χρόνια. Πέραν όμως αυτού, του κουρδικό ζήτημα δημιουργεί ένα δύσκολο διαχειρίσιμο και σοβαρό δίλλημα ασφαλείας για την Τουρκία, το οποίο επηρεάζει άμεσα και σε μεγάλο βαθμό την τουρκική εξωτερική πολιτική⁹.

ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ «ΣΥΝΔΡΟΜΟ ΤΩΝ ΣΕΒΡΩΝ»

Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν καταστροφικός για την Τουρκία και είχε ως αποτέλεσμα τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Συνθήκη των

⁷ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> (πρόσβαση 10/2018)

⁸ FRAGILE MOSAIC – «A special report.;In a Search for 'Turkishness,' Turks Reveal Their Diversity» σε <https://www.nytimes.com/1996/05/18/world/fragile-mosaic-special-report-search-for-turkishness-turks-reveal-their.html> (πρόσβαση 10/2018)

⁹ Kemal Isci, «The Kurdish Question and Turkish Foreign Policy», Brookings Inst σε https://www.researchgate.net/publication/237734135_The_Kurdish_Question_and_Turkish_Foreign_Policy, (πρόσβαση 10/2018)

Σεβρών, προτάθηκε από τη Γαλλία και τη Μεγάλη Βρετανία ως συμφωνία ειρήνης μεταξύ των νικητών συμμάχων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι διατάξεις της Συνθήκης αποσκοπούσαν στην διάλυση και τμηματοποίηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προτείνοντας παράλληλα να διατεθούν μεγάλα τμήματα υπό τον έλεγχο των Συμμαχικών Δυνάμεων, ενώ δημιουργούσαν ζώνες αρμενικής και κουρδικής αυτονομίας. Αυτή η προτεινόμενη μείωση της οθωμανικής εδαφικής ακεραιότητας, σε συνδυασμό με τις μετέπειτα τουρκικές νίκες, δημιούργησε ένα κύμα τουρκικού εθνικιστικού αισθήματος, ενθαρρύνοντας τη συνεχή αντίσταση, υπό την επήρεια αυτού που οι αναλυτές, εντός και εκτός Τουρκίας, ονομάζουν έως σήμερα «Σύνδρομο των Σεβρών»¹⁰.

Στην Τουρκία, το «Σύνδρομο των Σεβρών» είναι η λαϊκή πεποίθηση ότι ορισμένες εξωτερικές δυνάμεις, ιδιαιτέρως η Δύση, «*συνωμοτούν για να αποδυναμώσουν και να διαλύσουν την Τουρκία*»¹¹. Ο Τούρκος ιστορικός Τανέρ Ακτσάμ περιγράφει αυτή τη νοοτροπία ως την αντίληψη ότι «*υπάρχουν δυνάμεις που συνεχώς επιδιώκουν να μας καταστρέψουν και είναι απαραίτητο να υπερασπιστούμε το κράτος ενάντια σε αυτόν τον κίνδυνο*»¹². Είναι, με άλλα λόγια, «*η αντίληψη ότι περιβάλλεται από εχθρούς που προσπαθούν να καταστρέψουν το τουρκικό κράτος*»¹³ και αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Το 1923, η Συνθήκη των Σεβρών αντικαταστάθηκε από την Συνθήκη της Λοζάνης, η οποία αναγνώρισε το σύγχρονο τουρκικό κράτος. Παρόλα αυτά, η καχυποψία του «Συνδρόμου των Σεβρών», επηρεάζει την τουρκική εξωτερική πολιτική έως και σήμερα.¹⁴ Αναλυτές συχνά

10 Nick Danforth «*Forget Sykes-Picot. It's the Treaty of Sèvres That Explains the Modern Middle East*», 2015 σε <https://foreignpolicy.com/2015/08/10/sykes-picot-treaty-of-sevres-modern-turkey-middle-east-borders-turkey/> (πρόσβαση 10/2018)

11 Göçek, Fatma Müge (2011). «*The Transformation of Turkey: Redefining State and Society from the Ottoman Empire to the Modern Era*». London: I.B.Tauris

12 Akçam, Taner (2005). «*From Empire to Republic: Turkish Nationalism and the Armenian Genocide*». London: Zed Books.

13 Jung, Dietrich. «*The Sèvres Syndrome: Turkish Foreign Policy and its Historical Legacies*» The University of North Carolina at Chapel Hill.

14 Hale, William (2011) «*Turkish Foreign Policy, 1774-2000*». Routledge σε <https://books.google.gr> και «*Erdogan Fears 'Treaty of Sevres Conditions*» σε <http://asbarez.com/> (πρόσβαση 10/2018)

αναφέρονται στις θεωρίες συνωμοσίας,¹⁵ οι οποίες είναι εξαιρετικά δημοφιλείς εντός της Τουρκίας, σύμφωνα με τις οποίες οι Μεγάλες και Περιφερειακές Δυνάμεις (Βρετανία, Γαλλία, Ισραήλ, ΕΕ και κυρίως ΗΠΑ) ενεργούν μυστικά με σκοπό να αποδυναμώσουν ή ακόμα και να διαλύσουν το τουρκικό κράτος, επιδιώκοντας παράλληλα τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κουρδικού κράτους.¹⁶

Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Η μετεξέλιξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχε ως αποτέλεσμα ένα σύγχρονο τουρκικό πολιτικό σύστημα που στηρίζεται και αναδεικνύεται μέσα από τις αρχές της ιδεολογίας του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ, όπως θα δούμε παρακάτω. Κάποιες από τις αρχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι οποίες συνέχισαν να επηρεάζουν, έως ένα βαθμό, τη λήψη αποφάσεων στη σύγχρονη Τουρκία ήταν ο κεντρικός έλεγχος, η χρήση του Ισλάμ ως μηχανισμό ελέγχου και τέλος την συμμετοχή του στρατού στις πολιτικές υποθέσεις.¹⁷

Μέχρι την έλευση του ΑΚΡ στην εξουσία, το πιο σημαντικό μέρος της κληρονομιάς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν η σχέση του στρατού με το κράτος. Από το Σώμα των Γενιτσαρικών έως το Κίνημα των Νεότουρκων¹⁸. ο στρατός ήταν παρών στις πολιτικές εξελίξεις.¹⁹ Σήμερα, μετά από 16 χρόνια διακυβέρνησης της χώρας από το ΑΚΡ, η συμμετοχή του στρατού στη χάραξη πολιτικής, έχει μηδενισθεί.²⁰

Η κληρονομιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με όρους ιστορίας, γεωγραφίας και προβολής ισχύος ασκεί ισχυρή επιρροή στους Τούρκους

15 Mustafa Akyol (2016). *"The Tin-Foil Hats Are Out in Turkey"*. σε <https://foreignpolicy.com/> και «Conspiracy Theories in Turkey» σε <https://www.economist.com> (πρόσβαση 10/ 2018)

16 Gul Tuysuz, Schams Elwazer and Hilary Clarke, CNN (2018) «Erdogan accuses US...» σε <https://edition.cnn.com>, «Turkey's Erdogan says will 'never allow' Kurdish state: media» σε www.reuters.com, «Turkish-US Relations Won't Recover Until US Drops 'Greater Kurdistan Project'» σε <https://sputniknews.com> (πρόσβαση 10/ 2018)

17 «The Ottoman Empire» σε <http://www.bbc.co.uk> (πρόσβαση 10/ 2018)

18 «The Young Turks» σε <https://rlp.hds.harvard.edu> (Πρόσβαση 10/2018)

19 Pelin Telseren, Burak Kadercan (2016) «The Turkish Military as a Political Actor» Middle East Policy Centre σε <https://www.mepc.org/> (πρόσβαση 10/ 2018)

20 Όπως πριν

υπεύθυνους για τη χάραξη πολιτικής σήμερα, με τον ίδιο τρόπο που επηρεάζει την χάραξη πολιτικής και σε αποικιακές δυνάμεις όπως η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία και το Βέλγιο. Η οθωμανική περίοδος συχνά περιγράφεται με νοσταλγία από Τούρκους πολιτικούς ενώ η ιδέα της αξιοποίησης του Ισλάμ ως ενοποιητικής δύναμης είναι ιδιαίτερα δημοφιλής στους πολιτικούς της τουρκικής κυβέρνησης.²¹ Ένας προφανής άξονας χρήσης του Ισλάμ είναι και η σχέση της σύγχρονης Τουρκίας με τα ισλαμιστικά κινήματα, κάτι το οποίο θα αναλύσουμε σε ξεχωριστό υποκεφάλαιο παρακάτω, εξαιτίας της ιδιαιτερότητας του στη σύσταση ενδεχόμενης υβριδικής απειλής για την Ελλάδα και την ΕΕ.

Τέλος, η κεντρική εξουσία και ο συγκεντρωτικός έλεγχος των εξουσιών η οποία επετεύχθη μέσω της συνταγματικής αλλαγής²² και μετατροπής του συστήματος της Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας σε Προεδρική Δημοκρατία, με αυξημένες αρμοδιότητες και εξουσίες, οδήγησε πολλούς αναλυτές να μιλήσουν για αναβίωση του θεσμού του Σουλτάνου στο πρόσωπο του νυν Προέδρου Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν.²³

Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΚΕΜΑΛ ΑΤΑΤΟΥΡΚ

Ίσως η πιο σημαντική μορφή της σύγχρονης τουρκικής ιστορίας είναι ο ιδρυτής της Τουρκικής Δημοκρατίας, ο οποίος κατέχει το προσωνύμιο του «πατέρα των Τούρκων» - ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ.²⁴ Ο Ατατούρκ, ήταν η πιο επιτυχημένη τουρκική στρατιωτική μορφή του Α 'Παγκοσμίου Πολέμου και του εν συνεχεία πολέμου εναντίον των Ελλήνων κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής

²¹ Joseph V. Micallef (Μάρτιος 2018) «Op-Ed: Erdogan the Magnificent, Turkey's Neo-Ottoman Revival» σε <https://www.military.com/daily-news/2018/03/13/op-ed-erdogan-magnificent-turkeys-neo-ottoman-revival.html> (πρόσβαση 10/ 2018)

²² Turkish constitutional referendum, 2017 σε https://en.wikipedia.org/wiki/Turkish_constitutional_referendum,_2017 (πρόσβαση 10/2018)

²³ Soner Cagaptay (Ιούλιος 2017) «The New Sultan: Erdogan and the Crisis of Modern Turkey», The Washington Institute σε <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-new-sultan-erdogan-and-the-crisis-of-modern-turkey> (πρόσβαση 10/2018)

²⁴ Ο Mustafa Kemal τιμήθηκε με το όνομα Atatürk στις 24 Νοεμβρίου 1934. Αυτό έγινε με ειδικό νόμο που ψηφίστηκε από την Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας (GNAT)

Εκστρατείας.²⁵ Υπήρξε ο βασικός μεταρρυθμιστής ο οποίος υλοποίησε τη μετάβαση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία σε μια εκμοντερνισμένη δυτικού τύπου Τουρκική Δημοκρατία. Η ιδεολογία του και η κληρονομιά του είναι γνωστά με τον όρο «Κεμαλισμός».²⁶ Ως Κεμαλισμός ορίζονται τα βασικά αξιώματα της Δημοκρατίας της Τουρκίας, όπως θεμελιώθηκαν από τον Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ.

Οι θεμελιώδεις αρχές και αλλιώς τα «μαξιλάρια» ή «βέλη» του Κεμαλισμού είναι έξι: ο Ρεπουμπλικανισμός, ο Εθνικισμός, ο Κοσμικισμός (Εκκοσμίκευση), ο Λαϊκισμός, ο Κρατισμός και ο Επαναστατισμός.²⁷ Αυτές οι αρχές αποτέλεσαν τον πυρήνα της τουρκικής πολιτικής ιδεολογίας τουλάχιστον μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990.

Ο Ρεπουμπλικανισμός αναφέρεται στην κατάργηση του θεσμού του Σουλτάνου και την αντικατάστασή του από ένα «δημοκρατικό» σύστημα. Στο πλαίσιο αυτό πραγματοποιήθηκε η κατάργηση της δυναστείας και της παλιάς οθωμανικής ελίτ και η αντικατάστασή της από δημοκρατικά εκλεγμένους πολιτικούς

Ο Εθνικισμός είναι η εφαρμογή της έννοιας του τουρκικού έθνους - κράτους στα μέχρι τότε οθωμανικά δεδομένα. Η οθωμανική παράδοση πίστης στο Ισλάμ και σε μια μουσουλμανική κοινότητα, αντικαταστάθηκε με αυτή του σύγχρονου τουρκικού έθνους - κράτους, με κοινή γλώσσα και πολιτισμό. Σύμφωνα με αυτή την αρχή όποιος μεγάλωσε στην Τουρκία, μιλάει την τούρκικη γλώσσα και υιοθετεί το τουρκικό ιδεώδες είναι Τούρκος ανεξάρτητα της φυλής και της θρησκείας του.

Ο Κοσμικισμός (Εκκοσμίκευση), η οποία αφορά στον περιορισμό της επιρροής της θρησκείας στο κράτος και την κοινωνία. Στόχος ήταν η μετατροπή μιας θεοκρατικής κοινωνίας σε μια σύγχρονη κοινωνία, βασισμένη στις δυτικές αξίες. Στο πλαίσιο αυτό έγινε ο διαχωρισμός του κράτους από τη θρησκεία, με την

²⁵ Mustafa Kemal Ataturk Biography σε <https://www.biography.com/people/mustafa-kemal-ataturk-20968109> (πρόσβαση 10/2018)

²⁶ «Kemalism», Oxford Islamic Studies σε <http://www.oxfordislamicstudies.com/print/ori/t236/e0440> (πρόσβαση 10/2018)

²⁷ «Κεμαλισμός, δεξιά και αριστερά» σε <https://eastmediterranean.wordpress.com> (πρόσβαση 10/2018)

κατάργηση των θρησκευτικών σχολείων (μεντρες) και των αντίστοιχων νόμων (Σαρία), την κατάργηση των θρησκευτικών συμβόλων (όπως η ισλαμική μαντήλα) και την απαγόρευση της θρησκείας στον δημόσιο βίο (περιορισμός στην ιδιωτική ζωή).

Ο Λαϊκισμός ορίζει το έθνος και τον πολίτη ως πηγή της εξουσίας και της κυριαρχίας. Απορρίπτει την πάλη των τάξεων και προτάσσει την εθνική ενότητα.

Ο Κρατισμός επιβάλλει την κρατική παρέμβαση στην οικονομία, χωρίς όμως να αντιτάσσεται στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Είναι μια απάντηση στις τότε οικονομικές συνθήκες, αφού η τουρκική αστική τάξη ήταν σχεδόν ανύπαρκτη και έπρεπε να υποστηριχθεί η δημιουργία της με τη βοήθεια του κράτους.

Τέλος, ο Επαναστατισμός (Μεταρρυθμισμός) εκφράζει την ανάγκη δραστηκών ριζοσπαστικών αλλαγών και εκσυγχρονισμού των δομών του κράτους αλλά και της κοινωνίας, κάτι απαραίτητο για τη μετάβαση από ένα απαρχαιωμένο οθωμανικό πλαίσιο στο σύγχρονο κόσμο.

Ο εθνικισμός του Ατατούρκ και η σχετική στρατιωτική παράδοση²⁸ ήταν συνέπεια και συνέχεια των μεταρρυθμίσεων που κρίθηκαν απαραίτητες για να εκσυγχρονίσουν τον τουρκικό πληθυσμό στη σύγχρονη εποχή. Το βασικό δόγμα του Ατατούρκ²⁹ έδινε ιδιαίτερη έμφαση στην ανάγκη για μια εθνική ταυτότητα και στις προσπάθειες για εκδυτικισμό και εκσυγχρονισμό³⁰.

Κατά την περίοδο διακυβέρνησης της Τουρκίας από το AKP, επιμέρους τομείς της κληρονομιάς του Κεμάλ Ατατούρκ έχουν δεχθεί πλήγματα³¹. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η επαναφορά της παραδοσιακής ισλαμικής μαντήλας στο δημόσιο βίο καθώς και η αύξηση του αριθμού των

28 Washington Kurdish Institute, (Ιούλιος 2018) «*Turkey's Military: From Iron Fisted Guardian of Secularism to Tool of Islamist Expansionism*» σε <https://dckurd.org/2018/07/24/turkeys-military-from-iron-fisted-guardian-of-secularism-to-tool-of-islamist-expansionism/> (πρόσβαση 10/2018)

29 «*Mustafa Kemal Atatürk*», Columbia University σε <http://www.columbia.edu/~sss31/Turkiye/ata/hayati.html> (πρόσβαση 10/2018)

30 «*Atatürk's Reforms: Turkey's Westernisation, the Economy, Industry and Military Until 1952*». σε <https://www.youtube.com/watch?v=rYBKW5usOrE> (πρόσβαση 10/2018)

31 Ahmed El Amraoui & Faisal Edroos (2018) «*Is Turkish secularism under threat?*» σε <https://www.aljazeera.com> (πρόσβαση 10/2018)

ισλαμικών ιεροδιδασκαλείων³². Παρόλα αυτά, ο Κεμαλισμός υφίσταται στους λοιπούς τομείς (όπως π.χ. οικονομία, κρατική οργάνωση κλπ) της τουρκικής κοινωνίας και της πολιτικής ζωής της Τουρκίας.

Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ένα ιστορικά διαρκές χαρακτηριστικό της Τουρκίας ήταν η κατακερματισμένη πολιτική σκηνή. Το μέχρι πρότινος πολιτικό σύστημα, το οποίο προέβλεπε μεταξύ άλλων όριο 10% για είσοδο στην τουρκική εθνοσυνέλευση, είχε προκύψει μετά το πραξικόπημα του Σεπτεμβρίου του 1980 (και το σχετικό δημοψήφισμα του 1982³³), και είχε ως αποτέλεσμα από το 1980 και μέχρι την άνοδο του ΑΚΡ το 2002, κανένα πολιτικό κόμμα να μην μπορεί να αποκτήσει την απαιτούμενη πλειοψηφία προκειμένου να προωθήσει την πολιτική του. Το όριο του 10%, απέτρεπε και τις μειονότητες όπως οι Κούρδοι να επηρεάσουν αποφασιστικά τη χάραξη πολιτικής.

Το δυσλειτουργικό αυτό πολιτικό σύστημα, το οποίο ιστορικά προέτρεπε και απαιτούσε τη σύσταση πολυκομματικών συνασπισμών, συμφωνιών και συμπλεύσεων προκειμένου να μετατραπεί η πολιτική σε νομοθετική πράξη, οδηγούσε συχνά σε αδιέξοδα καθώς τα πολιτικά κόμματα στην Τουρκία αδυνατούσαν να πετύχουν του απαραίτητους συμβιβασμούς για τη διαμόρφωση και τη χάραξη μιας κοινής πολιτικής. Το σκηνικό αυτό τροποποιήθηκε ριζικά με την πρόσφατη συνταγματική αλλαγή του νυν Προέδρου Ερντογαν³⁴ η οποία, μέσω της μεταβίβασης αριθμού εκτελεστικών εξουσιών στον Πρόεδρο της Τουρκικής Δημοκρατίας εκτιμάται ότι θα εξαλείψει τους περιοριστικούς ελέγχους και τις ισορροπίες (checks and balances) της προηγούμενης κατάστασης, παρέχοντας στον εκάστοτε Πρόεδρο εκτεταμένες ελευθερίες που παραπέμπουν σε μη δημοκρατικά κράτη.

³² Arash Dabestani (2012) «*Is Turkey's secular system in danger?*» σε <https://www.bbc.com> (πρόσβαση 10/2018)

³³ «*Constitution of the Republic of Turkey*», UNHCR σε [docid/3ae6b5be0.html](https://www.unhcr.org/docid/3ae6b5be0.html) (πρόσβαση 10/2018)

³⁴ «*Turkish Constitutional Reform, 2017*» σε [https://en.wikipedia.org/wiki/Turkish_Constitutional_Reform_\(2017\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Turkish_Constitutional_Reform_(2017))

Μία άλλη παράμετρος της τουρκικής εσωτερικής πολιτικής κατάστασης, η οποία επηρεάζει, άμεσα αλλά και έμμεσα, την χάραξη της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, είναι η μακρά ιστορία της Τουρκίας με τα στρατιωτικά πραξικοπήματα. Λόγω του ιδιότυπου ρόλου του Στρατού ως «εγγυητή» του κοσμικού κράτους και εξαιτίας του Ισλαμικού υπόβαθρου της τουρκικής κοινωνίας, η Τουρκία ιστορικά αντιμετώπισε μια σειρά από στρατιωτικά πραξικοπήματα³⁵ με τελευταίο το αποτυχημένο στρατιωτικό πραξικόπημα της 16ης Ιουλίου 2016³⁶.

Το πρώτο πραξικόπημα έγινε το 1960 από μια ομάδα αξιωματικών με αρχηγό τους τον Στρατηγό Τζελάλ Γκιουρσέλ (Αρχηγός Στρατού). Στόχος του πραξικοπήματος ήταν η ανατροπή της κυβέρνησης Μεντερές διότι "απειλούσε την παρακαταθήκη του Κεμάλ Ατατούρκ".

Στις αρχές του 1971, τα ηνία της εξουσίας κατείχε ο Ντεμιρέλ, με μια αποδυναμωμένη, όμως, κυβέρνηση από αποχωρήσεις βουλευτών. Από τα τέλη του 1960, στην Τουρκία είχε κάνει την εμφάνιση της δυναμικά η αριστερά με εκδηλώσεις βίας όπως βομβιστικές επιθέσεις, ληστείες, απαγωγές και επικρατούσε μια χαοτική κατάσταση. Ταυτόχρονα, βιαιότερες εντάσεις σημειώνονταν και από την ακροδεξιά των γκρίζων λύκων που όξυνε περαιτέρω την κατάσταση. Η κυβέρνηση δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει όλα αυτά τα γεγονότα. Στις 12 Μαρτίου του 1971, ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου των Ενόπλων Δυνάμεων έστειλε τηλεσίγγραφο στον Ντεμιρέλ, εξαναγκάζοντάς τον να παραδώσει την εξουσία.

Μέχρι το 1973 ίσχυσε ο στρατιωτικός νόμος σε 11 από τις συνολικά 67 τουρκικές περιφέρειες. Οι πρώτες εκλογές έγιναν τον Οκτώβριο του 1973, όπου την νίκη απέσπασε πάλι ο Ντεμιρέλ. Από το 1978 τα έντονα οικονομικά προβλήματα και η πολιτική βία, σε συνάρτηση με την άνοδο του κουρδικού εθνικισμού, οδήγησαν στην πραγματοποίηση στρατιωτικού πραξικοπήματος στις 12 Σεπτεμβρίου 1980, με αρχηγό το Στρατηγό Κενάν Εβρέν. Η χώρα κηρύχθηκε σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης.

³⁵ Michael Burke, (2016) «*Turkey has a history of military coups*» σε <https://eu.usatoday.com> (πρόσβαση 10/2018)

³⁶ Elliott C. McLaughlin, «*Failed coup in Turkey – What you need to know*» σε <https://edition.cnn.com> (πρόσβαση 10/2018)

Οι εκλογές του 1983 έθεσαν τέρμα στη στρατιωτική διακυβέρνηση, που επίσημα αντικαταστάθηκε από την πολιτική εξουσία του Τουργκούτ Οζάλ, αρχηγού του Κόμματος της Μητέρας Πατρίδας και της κυβέρνησής του, ενώ Πρόεδρος της Δημοκρατίας εξελέγη ο Κενάν Εβρέν. Το 1984 έγινε η άρση του στρατιωτικού νόμου.

Τέλος το πραξικόπημα του 1997, με το οποίο εκδιώχθηκε από την εξουσία η κυβέρνηση Ερμπακαν, η πρώτη φιλοϊσλαμιστική κυβέρνηση της Τουρκίας χαρακτηρίστηκε ως «μεταμοντέρνο» ή «βελούδινο πραξικόπημα» και ήταν μη βίαιο.

Έτσι λοιπόν, ερχόμαστε στο σήμερα και το πραξικόπημα της 15 Ιουλίου 2016. Από την έλευση του ΑΚΡ στην εξουσία το 2002, ο Ερντογάν επιχείρησε με σταθερά βήματα να μειώσει την επιρροή και συμμετοχή του στρατού στην τουρκική πολιτική ζωή. Παίρνοντας αρχικά αφορμή από την πορεία ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κριτήρια εκδημοκρατισμού που περιλαμβάνονταν στα κεφάλαια ένταξης, ξεκίνησε τη θέσπιση μέτρων πολιτικού ελέγχου των Ενόπλων Δυνάμεων, όπως ο έλεγχος των οικονομικών των Ενόπλων Δυνάμεων, η πλειοψηφία πολιτικών στα συλλογικά όργανα (Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας, Υπογραμματεία Εξοπλιστικών Προγραμμάτων κ.α) αλλά και η θεσμική τοποθέτηση του Αρχηγού Ενόπλων Δυνάμεων υπό τον Υπουργό Άμυνας. Εν συνεχεία οι υποθέσεις Βαριοπούλα³⁷ και Εργκένεκον³⁸ έδωσαν την ευκαιρία στις κυβερνήσεις του ΑΚΡ να καταφέρουν να θέσουν τις Ένοπλες Δυνάμεις υπό μερικό έλεγχο³⁹. Παρόλα αυτά, η αντιπαράθεση μεταξύ Στρατού και φιλοϊσλαμιστών ήρθε για άλλη μια φορά στην επιφάνεια με την εκδήλωση του στρατιωτικού πραξικοπήματος, το οποίο όμως κατεστάλη από τα Σώματα Ασφαλείας μαζί με τους οργανωμένους οπαδούς του ΑΚΡ. Οι εικόνες του Ερντογαν να καλεί τους οπαδούς του εναντίον των πραξικοπηματιών, έκαναν το

³⁷ «*Sledgehammer / Ergenekon : Turkish Coup Plot*» σε <https://www.globalsecurity.org> (πρόσβαση 10/2018)

³⁸ Guney Yildiz (2013) «*Ergenekon: The court case that changed Turkey*» σε <https://www.bbc.com/news/world-europe-23581891> (πρόσβαση 10/2018)

³⁹ Ebru Canan Sokulu, (2012) «*Debating Security in Turkey*» Planet Books, Σελ 88 σε <https://books.google.gr> (πρόσβαση 10/2018)

«γύρο» των έντυπων και ηλεκτρονικών ΜΜΕ. Η ετοιμότητα των οπαδών Ερντογάν, έδωσε τροφή σε πλήθος από σενάρια συνομωσίας.

Ότι κι αν συνέβη στην πραγματικότητα, ένα αδιαμφισβήτητο γεγονός είναι η απίστευτη σκληρότητα με την οποία αντέδρασε η τουρκική κυβέρνηση. Πέραν της θανάτωσης, βιασμού και του ξυλοδαρμού πλήθους στρατιωτικών⁴⁰, ένας ανυπολόγιστος αριθμός δημοσίων και ιδιωτικών υπαλλήλων έχασαν τη δουλειά τους, φυλακίσθηκαν ή αναγκάστηκαν να φύγουν από τη χώρα, σε ένα από τα μεγαλύτερα πογκρόμ⁴¹ στην ιστορία της Τουρκίας.

ΤΟ ΚΟΥΡΔΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Οι Κούρδοι⁴² είναι η μεγαλύτερη εθνική⁴³ ομάδα δίχως έθνος – κράτος στον κόσμο, με εκτιμώμενο πληθυσμό που υπολογίζεται στα 30 - 45 εκατομμύρια⁴⁴, οι οποίοι διαβιούν σε μια γεωγραφική περιοχή που περιλαμβάνει περιοχές στην Τουρκία, το Ιράκ, το Ιράν και τη Συρία και η οποία είναι γνωστή, με όρους ιστορίας και πολιτισμού, ως Κουρδιστάν (Χώρα των Κούρδων)⁴⁵. Αποτελούν το 18 - 25% του πληθυσμού στην Τουρκία, το 15-20% στο Ιράκ, το 7-10% στο Ιράν, το 6-9,7% στη Συρία ενώ είναι η τέταρτη μεγαλύτερη εθνική ομάδα στην περιοχή μετά τους Άραβες, τους Πέρσες⁴⁶ και τους Τούρκους. Εκτός από εθνική, οι Κούρδοι αποτελούν και γλωσσική μειονότητα. Η παραδοσιακή θρησκεία των Κούρδων, προ της έλευσης του Ισλάμ, ήταν ο ζωροαστρισμός. Σήμερα, το 75% είναι Σουνίτες μουσουλμάνοι, το 15% είναι Αλεβίτες, το 5% Σίίτες και οι υπόλοιποι

40 Amnesty International (2018), UK «*The aftermath of the failed Turkey coup: Torture, beatings and rape*» σε <https://www.amnesty.org.uk/aftermath-failed-turkey-coup-torture-beatings-and-rape> (πρόσβαση 10/2018)

41 «*Turkey's post-coup crackdown*» σε <https://turkeypurge.com/> (πρόσβαση 10/2018)

42 "Kurds". The Columbia Encyclopedia, 6th ed. Encyclopedia.com.(πρόσβαση 10/2018)

43 Azad (2005) BBC «*Killing of Iraq Kurds 'genocide'*» σε <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4555000.stm> (πρόσβαση 10/2018)

44 «*The Kurdish Population*», Kurdish Institute of Paris, σε <https://www.institutkurde.org/en/info/the-kurdish-population-1232551004> (πρόσβαση 10/2018)

45 Όπως πριν

46 Sonia Roy (2011), Foreign Policy Journal «*The Kurdish Issue*» σε <https://www.foreignpolicyjournal.com/2011/04/22/the-kurdish-issue/> (πρόσβαση 10/2018)

Γιεζίντι (ζωροάστρες), χριστιανοί, κλπ. Σε γενικές γραμμές όμως ανάμεσά τους επικρατεί η εθνική ιδεολογία, έναντι αυτής της θρησκευτικής.

Η Συνθήκη των Σεβρών του 1920, η οποία δημιούργησε τα σύγχρονα κράτη του Ιράκ, της Συρίας και του Κουβέιτ, προέβλεπε την δημιουργία ενός αυτόνομου κράτους του Κουρδιστάν στην περιοχή, χωρίς ωστόσο να εφαρμοσθεί ποτέ⁴⁷. Λόγοι μη εφαρμογής ήταν καταρχάς η διαφορετικότητα των Κούρδων, η οποία δεν τους επέτρεψε να σχηματίσουν ενιαίο μέτωπο με σκοπό να διεκδικήσουν. Πλέον αυτού, η κυβέρνηση του Σουλτάνου, που είχε υπογράψει την ανακωχή, έχανε σταδιακά κάθε λαϊκό έρεισμα, ενώ ενισχυόταν το εθνικο - απελευθερωτικό κίνημα, του οποίου ηγείτο ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ. Στην πορεία υποσκελίστηκε πλήρως ο Σουλτάνος, ενώ διαπραγματευτής με τις Μεγάλες Δυνάμεις αναδείχτηκε ο Ατατούρκ ο οποίος εκμεταλλευόμενος τις πρόσφορες συνθήκες, όπως την αγανάκτηση εξαιτίας της ταπεινωτικής ανακωχής και τη δυσφορία τον τουρκικού λαού από την παρουσία των ξένων δυνάμεων, αρνήθηκε την εφαρμογή των όρων και έστρεψε την προσοχή του στη διαμόρφωση μιας νεοτουρκικής εθνικής συνείδησης.

Μετά την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας, η Τουρκία, σε συνεργασία με το Ιράν και το Ιράκ, αποφάσισε να μην αναγνωρίσει ανεξάρτητο/αυτόνομο κουρδικό κράτος⁴⁸ καθώς κάτι τέτοιο θα δημιουργούσε πρόβλημα σε όλους. Οι Κούρδοι αντιμετωπίστηκαν με ιδιαίτερα σκληρό τρόπο από την τουρκική κυβέρνηση, η οποία προσπάθησε μέσω της καταστολής και της επίθεσης εναντίον της κουρδικής συνείδησης και πολιτισμού να τους στερήσει την κουρδική ταυτότητα. Έτσι, τους απαγόρευσε τη γλώσσα, τις παραδοσιακές κουρδικές ενδυμασίες και εφάρμοσε πολιτικές με τις οποίες είτε ενθάρρυνε είτε επέβαλε τη μετανάστευση των Κούρδων στις πόλεις με σκοπό να αλλοιώσει τα δημογραφικά δεδομένα και να αποτρέψει τη δημιουργία αμιγούς κουρδικού πληθυσμού στις ορεινές νοτιο - ανατολικές περιοχές.

47 Whitney Dylan Durham (2010) Oklahoma State University «*The 1920 Treaty of Sévres and the Struggle for a Kurdish Homeland in Iraq And Turkey Between World Wars*», Σελίδα 13

48 Βλέπε υποσημείωση Νο45

Η μη αναφορά του κουρδικού στοιχείου στην Συνθήκη της Λοζάνης μετά την εγκαθίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας, η κατάργηση του Χαλιφάτου, που σήμανε την κατάργηση της εξουσίας και των προνομίων των τοπικών Κούρδων αρχόντων και σεϊχηδών, καθώς και η καταπίεση που ασκήθηκε στον κουρδικό πληθυσμό, λειτούργησαν προσθετικά και οδήγησαν τους Κούρδους σε αντιδράσεις⁴⁹.

Το 1925, οι Κούρδοι επιχειρήσαν εξέγερση⁵⁰ με σκοπό της αποκατάσταση της αυτονομίας που υπήρχε υπό στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την αναβίωση του ισλαμικού χαλιφάτου και του σουλτανάτου. Ηγέτης της εξέγερσης ήταν ο Σεΐχης Σάιντ, ο οποίος κάλεσε όλους τους μουσουλμάνους της Τουρκίας να συμμετάσχουν στην εξέγερση. Στο κίνημα της εξέγερσης συμμετείχαν και αρκετοί άλλοι Σεΐχηδες με την υποστήριξη της οργάνωσης Αζάντι, μιας στρατιωτικής ομάδας αποτελούμενης από Κούρδους στρατιώτες του πρώην οθωμανικού στρατού. Μέχρι το τέλος του Μαΐου 1925 η κύρια εξέγερση είχε κατασταλεί από τις τουρκικές αρχές με μία μαζική συγκέντρωση δυνάμεων. Ενδεικτικά οι τουρκικές δυνάμεις ήταν 50.000 ενώ οι κουρδικές μόλις 15.000⁵¹. Οι αρχηγοί της κρεμάστηκαν παραδειγματικά στην κεντρική πλατεία του Ντιγιαρμπακίρ. Μετά την αποτυχημένη εξέγερση, χιλιάδες Κούρδοι εγκατέλειψαν τα σπίτια τους στη νοτιοανατολική Τουρκία και μετεγκαταστάθηκαν στη Συρία.

Οι εν συνεχεία πολιτικές του τουρκικού κράτους είχαν ως στόχο την εξαναγκαστική αφομοίωση, των Κούρδων. Στο πλαίσιο αυτό εφαρμόστηκαν μέτρα⁵² εναντίον των κουρδικών πληθυσμών, τα οποία μεταξύ άλλων περιελάμβαναν την ολοκληρωτική άρνηση της ύπαρξης Κούρδων στην τουρκική επικράτεια, ονομάζοντας τους ήδη διαβιούντες στην Τουρκία κουρδικούς

49 Δημητρακά, Μαρία (2001), Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, «Κουρδικό ζήτημα - Τουρκία: μια ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική προσέγγιση», Σελ 95 – 125, σε <http://thesis.ekt.gr/> (πρόσβαση 10/2018)

50 Reyhan Yerlikaya «*Sheikh Said rebellion*» σε <http://www.academia.edu/>

51 Δημητριάδης Ζώης, (2016) «*Η πορεία του Κουρδικού Ζητήματος στο εσωτερικό της Τουρκίας*» σε http://www.academia.edu (πρόσβαση 12/2018)

52 Όπως υποσημείωση Νο 45

πληθυσμούς ως «Τούρκους των Βουνών»⁵³. Η κουρδική γλώσσα, ο πολιτισμός καθώς και τα κουρδικά γεωγραφικά τοπωνύμια απαγορεύτηκαν. Οι εντάσεις μεταξύ των Κούρδων και του επίσημου τουρκικού κράτους συνεχίστηκαν μέχρι το στρατιωτικό πραξικόπημα της 12ης Σεπτεμβρίου 1980, όταν και η κουρδική γλώσσα απαγορεύτηκε επίσημα, με νόμο από τη δημόσια και ιδιωτική ζωή.⁵⁴ Πολλοί που μιλούσαν, δημοσίευαν ή τραγουδούσαν στα κουρδικά, συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν.

Στο πλαίσιο αυτό, της εξελισσόμενης εσωτερικής διαμάχης δημιουργήθηκε η οργάνωση Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν (PKK)⁵⁵. Το Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν (κουρδικά: Partiya Karkerên Kurdistanê, PKK) ιδρύθηκε το 1978 στο χωριό Φις της Τουρκίας από μια ομάδα Κούρδων φοιτητών με επικεφαλής τον Αμπντουλάχ Οτσαλάν. Το ιδεολογικό υπόβαθρο του PKK, ήταν αρχικά μια συγχώνευση επαναστατικού σοσιαλισμού και κουρδικού εθνικισμού και είχε σαν σκοπό την ίδρυση ενός ανεξάρτητου σοσιαλιστικού κράτους στην περιοχή, το οποίο επρόκειτο να ονομασθεί Κουρδιστάν. Εν συνεχεία, το PKK εξελίχθηκε, ως μέρος μιας αυξανόμενης δυσαρέσκειας για την καταπίεση των Κούρδων της Τουρκίας με σκοπό τον ένοπλο αγώνα εναντίον του τουρκικού κράτους, προκειμένου να δημιουργηθεί ένα αυτόνομο Κουρδιστάν εντός της Τουρκίας, στο πλαίσιο «Δημοκρατικής Συνομοσπονδίας». Με τους πιο συντηρητικούς υπολογισμούς την περίοδο 1978 έως σήμερα οι απώλειες σε ανθρώπινες ζωές⁵⁶ ανέρχονται σε περίπου 40 - 50.000 άτομα ενώ σε οικονομικό επίπεδο το Κουρδικό ζήτημα έχει κοστίσει 300 – 450 δισεκατομμύρια δολάρια⁵⁷ στην τουρκική οικονομία. Κατά τη διάρκεια όλων των συγκρούσεων, κυρίως 1993 – 1995 αλλά

53 Ceng Sagnic (2010) «*Mountain Turks: State ideology and the Kurds in Turkey*» Department of Applied Social Sciences, London Metropolitan University σε <https://core.ac.uk> (πρόσβαση 12/2018)

54 Meline Toumani (2008), The New York Time Magazine, «*Minority Rules*» σε <https://www.nytimes.com/>(πρόσβαση 10/2018)

55 Greg Bruno (2007) «*Inside the Kurdistan Workers Party*», Council on Foreign Relations σε <https://www.cfr.org> (πρόσβαση 10/2018)

56 «*Turkey – PKK Conflict: The rising Toll*» σε <https://www.crisisgroup.be/>

57 Bilgel, F., & Karahasan, B. C. (2017). «*The Economic Costs of Separatist Terrorism in Turkey*». Journal of Conflict Resolution, σε https://doi.org/10.1177/0022_002715576572 (πρόσβαση 10/2018)

και κατά την τελευταία πενταετία 2013 – 2018, περισσότερα από 2.400 χωριά⁵⁸ στις κουρδόφωνες περιοχές καταστράφηκαν, και οι κάτοικοί τους εκδιώχθηκαν πάρα πολλοί να εγκαταλείψουν τις εστίες τους και ένας σημαντικά μεγάλος αριθμός ανθρώπων να θανατωθεί.

Η επιβίωσή PKK και η του δραστηριοποίηση του μέχρι σήμερα, κατέδειξε το γεγονός ότι η εφαρμοσθείσα επί πολλά έτη εξαναγκαστική, βίαιη, στοχευμένη και σε πλαίσιο ιστορικής εθνοκάθαρσης⁵⁹ πολιτική των τουρκικών δημοκρατικών κυβερνήσεων, η άρνηση της κουρδικής ταυτότητας, της γλώσσας και του πολιτισμού, υπήρξε τελικά αναποτελεσματική.

Το Κουρδικό αποτελεί σήμερα ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της Τουρκίας, καθώς, εκτός από τις χιλιάδες ανθρώπινες απώλειες και από τις δύο πλευρές, πρόκειται για ένα ζήτημα με ευρύτερες πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές προεκτάσεις που επηρεάζουν άμεσα και πολλές φορές με τρόπο καταλυτικό τις διεθνείς σχέσεις και την εφαρμοσθείσα εξωτερική πολιτική της Τουρκίας.

Πολλοί ήταν αυτοί που αρχικά είχαν πιστέψει ότι το κουρδικό πρόβλημα, το οποίο διανύει ήδη έναν αιώνα ζωής, θα μπορούσε να είχε λυθεί από την αρχική προσέγγιση του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) περί «Δημοκρατικής Πρωτοβουλίας»⁶⁰ προς τους κουρδικούς πληθυσμούς, η οποία αρχικά περιελάμβανε πλαίσιο παραχώρησης δημοκρατικών ελευθεριών⁶¹ καθώς και αντίστοιχο πλαίσιο εφαρμογής αναπτυξιακών προγραμμάτων στις κουρδικές περιοχές. Παρόλα αυτά το ζήτημα κατέληξε να επανέλθει στην μορφή που έχει ιστορικά. Από τη μια πλευρά η Τουρκία να ακολουθεί τις παραδοσιακές πολιτικές εθνοκάθαρσης, εξαναγκασμού και αντιτρομοκρατικής δράσης (με δικαστικά και

58 Όπως υποσημείωση Νο 55

59 Ο Jakob Kinzer, επικεφαλής ενός ιεραποστολικού νοσοκομείου στην Ούρφα, έχει καταγράψει και τεκμηριώσει την εθνοκάθαρση των Αρμενίων όσο και Κούρδων από τους Νεότουρκους. Για λεπτομέρειες Fisk, R. «*The Great War for Civilization: The Conquest of the Middle East*», Σελίδα.322 σε <https://books.google.com/> (πρόσβαση 10/2018).

60 «*The Kurdish Opening in Turkey: Origins and Future?*» (2009) σε <https://carnegieendowment.org> (πρόσβαση 10/2018)

61 Önder Aytaç (2017) Turkish Foreign Policy «*The Democratic Initiative and the Kurdish issue in Turkey since 2009*» σε http://turkishpolicy.com/pdf/vol_9-no_1-aytac.pdf (πρόσβαση 10/2018)

στρατιωτικά μέσα) και από την άλλη οι Κούρδοι, με ηγέτη το ΡΚΚ, να συνεχίζουν τον ένοπλο αγώνα υπό τη μορφή «πολέμου φθοράς» και αντάρτικου. Βασικό αίτιο της αποτυχίας όλων των προσπαθειών συμφιλίωσης είναι θα λέγαμε η αμοιβαία καχυποψία και η φυσική εχθρότητα μεταξύ των δύο πλευρών.

Εκείνο το οποίο θα πρέπει να γίνει κατανοητό είναι το γεγονός πως το κουρδικό ζήτημα είναι ένα θέμα που αφορά τον πυρήνα της συνέχειας του ίδιου του κράτους, γι αυτό και διαχρονικά αντιμετωπίζεται ως απολύτως υπαρξιακό⁶² ζήτημα για την Τουρκία. Ως εκ τούτου, θα λέγαμε ότι αποτελεί ίσως τον σημαντικότερο παράγοντα που επηρεάζει δομικά τόσο την εσωτερική πολιτική κατάσταση όσο και την τουρκική εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας. Οι λόγοι για τους οποίους συμβαίνει αυτό περιγράφονται παρακάτω.

Το κουρδικό αποτελεί πρόβλημα συνεχούς φθοράς του κρατικού μηχανισμού και των τουρκικών συντελεστών ισχύος καθώς ένα μεγάλο μέρος ανθρώπινου δυναμικού των Ενόπλων Δυνάμεων και των Σωμάτων Ασφαλείας είναι επιφορτισμένο με την αντιμετώπιση των Κούρδων ανταρτών, κυρίως στις νοτιοανατολικές επαρχίες της χώρας. Οι εικόνες από μάχες και από νεκρούς Τούρκους στρατιώτες έχουν άμεσο αντίκτυπο στο ηθικό των Ενόπλων Δυνάμεων ενώ οι απώλειες σε υλικό, μέσα και ανθρώπινο δυναμικό είναι εξαιρετικά μεγάλες.

Η συνεχής χρήση κατασταλτικών και βίαιων μεθόδων στο κουρδικό, οι συντριπτικοί, και σε πολλές περιπτώσεις παράλογοι, αντιτρομοκρατικοί νόμοι, οι φυλακίσεις αθώων πολιτών και η καθημερινή καταπάτηση ατομικών ελευθεριών καθώς και συλλογικών δικαιωμάτων⁶³, έχει ως αποτέλεσμα η εικόνα της χώρας στο εξωτερικό να πλήττεται σοβαρά με ιδιαίτερως αρνητικά αποτελέσματα στην προβολή της ήπιας ισχύος της χώρας. Χαρακτηριστικές είναι οι δημοσιευμένες εκθέσεις του ΟΗΕ⁶⁴ για τα ανθρώπινα δικαιώματα καθώς και οι εκθέσεις προόδου

62 Joost Jongerden (2018) *Ethnic and Racial Studies*, «*Looking beyond the state: transitional justice and the Kurdish issue in Turkey*» *Ethnic and Racial Studies* σε <https://www.tandfonline.com> (πρόσβαση 10/2018)

63 Tom Miles (2017) Reuters World, «*U.N. documents human rights violations in southeast Turkey*» σε <https://www.reuters.com> (πρόσβαση 10/2018)

64 Όπως πριν

της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁶⁵, στις οποίες καταγράφονται οι καταπατήσεις δικαιωμάτων στην Τουρκία. Πέραν αυτού, οι ίδιες εικόνες στο εσωτερικό δύνανται να δημιουργήσουν χαρακτηριστικά κοινωνικής μηχανικής και αυτοματισμού, αναπαράγοντας τον κύκλο βίας και διαβρώνοντας τον κοινωνικό ιστό εκ των έσω.

Όπως είπαμε και παραπάνω, το κουρδικό πρόβλημα είναι στην βασική του σύνθεση το πρόβλημα μιας εθνικής ομάδας η οποία δεν έχει δικό της κράτος. Το κίνητρο της εθνικής ολοκλήρωσης είναι εμφανές ιστορικά, παρά τις αστοχίες που είχε το κουρδικό κίνημα λόγω της πολυμορφίας των κουρδικών πληθυσμών. Πρόκειται για έναν λαό ο οποίος είναι διασκορπισμένος σε τέσσερα διαφορετικά κράτη, εντός των οποίων αποτελεί εθνική ομάδα με κίνητρα και όνειρα ολοκλήρωσης. Για την Τουρκία, το κουρδικό πρόβλημα αποτελεί ζήτημα απόλυτης προτεραιότητας καθώς θεωρεί τους Κούρδους, τόσο εντός της τουρκικής επικράτειας όσο και εντός των όμορων κρατών, ως απειλή υπαρξιακού χαρακτήρα για τη συνέχεια του κράτους. Ο φόβος του διαμελισμού της Τουρκίας με την ενδεχόμενη δημιουργία κουρδικού κράτους είναι διάχυτος στο σύνολο των Τούρκων πολιτικών από ιδρύσεως της Τουρκικής Δημοκρατίας μέχρι και σήμερα. Η φοβικότητα των Τούρκων πολιτικών και γραφειοκρατών σχετικά με το κουρδικό ζήτημα καθώς και τα εξαρτημένα αντανακλαστικά που ένας τέτοιος υπαρξιακός φόβος εγείρει είναι απολύτως εμφανή, τόσο από στην ίδια την τουρκική Ηγεσία όσο και την γραφειοκρατία. Η ύπαρξη αυτού του φόβου δημιουργεί ένα συγκριτικό μειονέκτημα (handicap) και παράλληλα έναν άξονα επιρροής της τουρκικής εξωτερική πολιτικής.

Επιπρόσθετα των ανωτέρω, το κουρδικό ζήτημα αποτελεί το πρώτο θέμα στην ατζέντα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής σε επίπεδο διμερών σχέσεων με πλήθος κρατών. Όπως θα δούμε και στο επόμενο κεφάλαιο, από την Ευρωπαϊκή Ένωση και του κουρδικά κανάλια, το Βέλγιο και τη Ρωσία με τις κουρδικές εθνικές αντιπροσωπείες⁶⁶, τη Συρία που διαθέτει Κούρδους στο έδαφός της, το Ισραήλ και

65 European Commission (2018) «*Key Findings of the 2018 Report on Turkey*» σε <http://europa.eu> (πρόσβαση 12/2018)

66 «*Syrian Kurds open diplomatic mission in Moscow*» σε <https://www.telegraph.co.uk>

τις επαφές του με τους Κούρδους⁶⁷, το Ομοσπονδιακό Ιράκ με την Περιφερειακή Διοίκηση του Κουρδιστάν (Kurdistan Regional Government – KRG) μέχρι και την Ελλάδα κατά το παρελθόν, η Τουρκία αναγκάζεται να ξοδεύει ένα τεράστιο διπλωματικό κεφάλαιο, τόσο σε επίπεδο οικονομικών πόρων όσο και σε επίπεδο παραχωρήσεων – συμμαχιών, προκειμένου να διαχειριστεί και να ελέγξει τις εξελίξεις στο κουρδικό ζήτημα. Μέσα σε όλη αυτή την κατάσταση έτσι όπως έχει διαμορφωθεί, το δυστύχημα για την Τουρκία και τη σχέση της με το Κουρδικό είναι πως η διαχείριση του προβλήματος στο εσωτερικό της δεν φαίνεται να είναι αρκετή. Ο διασκορπισμός του κουρδικού πληθυσμού σε τέσσερα κράτη και οι προσπάθειες κουρδικής κρατικής συγκρότησης, οι οποίες, ανά κράτος διαβίωσης βρίσκονται σε διαφορετικά επίπεδα ολοκλήρωσης, καθιστούν την Τουρκία αιχμάλωτη των εξελίξεων στο εσωτερικό άλλων κρατών (Ιράν, Συρία, Ιράκ) καθώς θεωρεί, πως οποιαδήποτε επιτυχία εθνικής ολοκλήρωσης των Κούρδων, οπουδήποτε κι αν συμβεί, θα δημιουργήσει ενδεχομένως προϋποθέσεις αντίστοιχου προβλήματος και στο εσωτερικό της. Το γεγονός αυτό καθιστά την Τουρκία νευρωτική αναγκάζοντας την να παρακολουθεί στενά τις εξελίξεις στο εσωτερικό άλλων κρατών. Όπως μας έδειξε η περίπτωση της Συρίας, με την τουρκική εισβολή στα βόρεια συριακά (κουρδικά) εδάφη⁶⁸, η Τουρκία αισθάνεται να απειλείται και αυξάνοντας την παρεμβατικότητα της, χρησιμοποιώντας όλους τους διαθέσιμους πόρους ισχύος και αναλαμβάνοντας υπερβολικά ρίσκα⁶⁹ που σε διαφορετική περίπτωση ενδεχομένως να απέφευγε.

Σύμφωνα με το όσα παρουσιάσαμε πιο πάνω, το κουρδικό ζήτημα, αποτελεί σήμερα ίσως το πιο σοβαρό πρόβλημα που έχει να αντιμετωπίσει η τουρκική ηγεσία και το οποίο, πέραν ενός σοβαρού υπαρξιακού ζητήματος επηρεάζει το σύνολο των εκφάνσεων της τουρκικής πολιτικής ζωής τόσο στο εσωτερικό όσο και στην εξωτερική πολιτική, επιδρώντας καταλυτικά και πολυεπίπεδα στην συμπεριφορά της Τουρκίας διαχρονικά.

⁶⁷ Ceng Sagnic (2017) Jerusalem Post, «A tale of two lonely nations: Israel and Kurdistan» σε <https://www.jpost.com/Opinion/A-tale-of-two-lonely-nations-Israel-and-Kurdistan-505470> (πρόσβαση 10/2018)

⁶⁸ Laura Pitel, Erica Solomon (2018) Financial Times «Turkey Invades Kurdish Enclave in Syria» σε <https://www.ft.com/> (πρόσβαση 10/2018)

⁶⁹ Jonathan Marcus, (2018) BBC World, «Syria war: Why Turkey's battle for northern Syria matters» σε <https://www.bbc.com> (πρόσβαση 10/2018)

Τέλος, όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό πως το κουρδικό ζήτημα δεν είναι εύκολα διαχωρίσιμο ούτε επιλύσιμο. Η πολυπλοκότητά του καθώς και η ετερόκλητη ομάδα συμφερόντων και παιχτών που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα σε αυτό καθιστούν σχεδόν σαφές ότι πρόκειται για ένα πρόβλημα το οποίο θα μας απασχολεί εμάς και κυρίως την Τουρκία για τα επόμενα πολλά χρόνια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «3»: Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΚΡ ΣΤΟΝ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ – ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΥ ΒΑΘΟΥΣ

Θεωρητικό πλαίσιο

Ο πρώην υπουργός Εξωτερικών και Πρωθυπουργός της Τουρκίας Αχμέτ Νταβούτογλου, ήταν αυτός που κατά την περίοδο της θητείας του υπήρξε ο βασικός θεωρητικός της ανακατεύθυνσης της τουρκική εξωτερικής πολιτικής, εισάγοντας στη δημόσια πολιτική συζήτηση της Τουρκίας την έννοια του «στρατηγικού βάθους»⁷⁰.

Με την έλευση του ΑΚΡ στην εξουσία το 2002 και κυρίως μετά τον καθορισμό της σχέσης συνύπαρξης με τις Ένοπλες Δυνάμεις, ο Νταβούτογλου, ως υπουργός Εξωτερικών, ξεκίνησε σταδιακά την εφαρμογή μια διαφορετικής πολιτικής προσέγγιση στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας⁷¹. Παρά το ότι παραδοσιακά η τουρκική εξωτερική πολιτική δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στο εγγύς περιβάλλον, οι τουρκικές κυβερνήσεις ιστορικά, λειτουργώντας με εσωστρέφεια, προέκριναν την εφαρμογή πολιτικών μη παρέμβασης και ουδετερότητας προκειμένου να αποφευχθεί πιθανή εμπλοκή της Τουρκίας σε ευρύτερες περιφερειακές υποθέσεις, ανταγωνισμούς και κυρίως συγκρούσεις. Ο Νταβούτογλου ως θεωρητικός εισηγητής της «στρατηγικού βάθους», αλλά και κεντρικός διαμορφωτής της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, προσπάθησε να δημιουργήσει τις κατάλληλες προϋποθέσεις, θέτοντας αρχές, κανόνες και

⁷⁰ Ο Αχμέτ Νταβούτογλου, από την 1η Μαΐου του 2009 έως τον Αύγουστο του 2014 υπηρέτησε ως Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας. Κατά τη διάρκεια της θητείας του στο Υπουργείο Εξωτερικών προσπάθησε να αυξήσει την επιρροή της χώρας του στους ομόθρησκους πληθυσμούς των περιοχών της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έχει εκδώσει έναν αριθμό βιβλίων, κυρίως γύρω από την πολιτική, τον οθωμανικό πολιτισμό και τον Μουσουλμανικό κόσμο. Από αυτά, το βιβλίο «*Στρατηγικό Βάθος : Η Διεθνής θέση της Τουρκίας*» αποτέλεσε αντικείμενο συζητήσεων τόσο εντός της Τουρκίας όσο και στις γύρω χώρες, για τις θέσεις που εκφράζονται για την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας.

⁷¹ Aaron Stein and Royal United Services Institute for Defense Studies, «*Turkey's new foreign policy: Davutoğlu, the AKP and the pursuit of regional order*» από William Armstrong «*Davutoğlu, the AKP and the pursuit of regional order*» σε <http://www.hurriyetdailynews.com/> (πρόσβαση 10/2018)

προβαίνοντας στις κατάλληλες κινήσεις με σκοπό να διευρύνει την επιρροή της Τουρκίας σε Μέση Ανατολή, Βαλκάνια και Κεντρική Ασία εκμεταλλευόμενος τα πλεονεκτήματα της στρατηγικής γεωγραφικής θέσης της Τουρκίας, της ιστορίας και των δεσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και του Σουνιτικού Ισλάμ. Για το λόγο αυτό, καθόρισε, διαμόρφωσε και προώθησε το προφίλ της Τουρκίας ως χώρας «μεσαίας δύναμης»⁷² η οποία χρησιμοποιώντας τα φυσικά πλεονεκτήματα της γεωγραφίας, των φυσικών και ανθρωπίνων πόρων, της οικονομικής της ανάπτυξης αλλά και των ιστορικών της αναφορών θα μπορούσε να αποτελέσει το κέντρο του εγγύς περιβάλλοντός της, να αναδειχθεί σε περιφερειακή δύναμη και να λειτουργήσει ως γέφυρα μεταξύ Ευρώπης, Μέσης Ανατολής και Ασίας.⁷³

Η κεντρική ιδέα του δόγματος Νταβούτογλου, ήταν ότι η Τουρκία και το εγγύς περιβάλλον της (Ευρασία) κατέχουν κεντρική θέση (η έννοια/θεωρία της «κεντρικής στρατηγικής θέσης» σε παγκόσμια κλίμακα) στην παγκόσμια ασφάλεια. Το γεγονός ότι η Τουρκία βρίσκεται στο κέντρο του προαναφερθέντος υποσυστήματος, τοποθετεί την Τουρκία στο επίκεντρο της παγκόσμιας γεωστρατηγικής. Σχολιάζοντας την γεωγραφική θέση της Τουρκίας ο πρώην υπουργός Άμυνας της Τουρκίας Χικμετ Σαμί Τουρκ⁷⁴ είχε πει χαρακτηριστικά «...η γεωγραφική μοίρα τοποθέτησε την Τουρκία στο επίκεντρο ενός εικονικού τριγώνου των Βερμούδων...μεταξύ των Βαλκανίων, Μέσης Ανατολής και Καυκάσου...»⁷⁵. Σχετικά με την ίδια γεωγραφική περιοχή, ο Νταβούτογλου, στο έργο του «Στρατηγικό Βάθος» καθιστά σαφές ότι η εξάπλωση της δυτικής επιρροής και ισχύος στα Βαλκάνια, την Κεντρική Ασία και τη Μέση Ανατολή θα είναι τελικά επιζήμιες τόσο για τις περιοχές αυτές όσο και τα τουρκικά εθνικά συμφέροντα και,

72 Ως «μεσαία δύναμη» στο διεθνές σύστημα ορίζεται ένα κυρίαρχο κράτος το οποίο δεν είναι ούτε υπερδύναμη ούτε μεγάλη δύναμη, αλλά και πάλι έχει μεγάλη ή αρκετή επιρροή και διεθνή αναγνώριση. Για λεπτομέρειες δες «Middle Power» σε <https://www.britannica.com>

73 William Hale, (2000) School of Oriental and African Studies «*Turkish foreign policy, 1774-2000*», Σελ 193, σε <https://books.google.com> (πρόσβαση 10/2018)

74 Ο Hikmet Sami Türk είναι Τούρκος ακαδημαϊκός και πολιτικός. Εκλέχθηκε στο κοινοβούλιο από το 1995 έως το 2002 με το Democratic Left Party, ενώ διετέλεσε Υπουργός Άμυνας και Υπουργός Δικαιοσύνης.

75 Stefano Guzzini, Cambridge Studies in International Relations «*The Return of Geopolitics in Europe?: Social Mechanisms And Foreign Policy Identity Crises*», 1st Edition, Σελίδα 164, σε <https://books.google.com> (πρόσβαση 10/2018)

ως εκ τούτου, πρέπει να περιοριστούν.⁷⁶ Από τα προαναφερθέντα, γίνεται σαφής καθορισμός της γεωγραφικής περιοχής ενδιαφέροντος της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, τόσο κατά την περίοδο του ΑΚΡ όσο και διαχρονικά.

Η προσέγγιση Νταβούτογλου περί ανάσχεσης της δυτικής επιρροής στην περιοχή ενδιαφέροντος, έρχεται να λέγαμε σε αντίθεση με την ιστορική τάση δυτικοποίησης και δυτικόστροφου εκμοντερνισμού της Τουρκίας η οποία ακολουθήθηκε και προήχθη από τον κεμαλισμό. Με την έλευση του ΑΚΡ στην εξουσία, το δίδυμο Νταβούτογλου – Ερντογάν, ξεκίνησαν σταδιακά να διαφοροποιούν την μέχρι τότε δυτικόστροφη κλίση στην εξωτερική πολιτική. Ο Νταβούτογλου, ήδη από το 2004, με άρθρο του δήλωνε ότι κρίνει λανθασμένο το πλαίσιο αρχών και εφαρμογής της προηγούμενης τουρκικής εξωτερικής πολιτικής λανθασμένη καθώς βασιζόταν σε μια περιορισμένη και πλημμελή ανάγνωση της τουρκικής γεωγραφίας και ιστορίας⁷⁷. Διαφοροποιούμενος σημαντικά από το κεμαλιστικό δόγμα, ο Νταβούτογλου θεωρεί πως η δύναμη και οι δυνατότητες που παρέχει το Ισλάμ, θα πρέπει να αποτελέσει συντελεστή και πηγή διεθνούς ισχύος και εκπροσώπησης της χώρας και όχι κάτι που πρέπει να φοβηθεί η Τουρκία. Με τον τρόπο αυτό επανεισήγαγε την έννοια του Πανισλαμισμού στην τουρκική εξωτερική πολιτική⁷⁸.

Ο Νταβούτογλου υποστήριξε ότι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου παρείχε στην Τουρκία μια ιστορική ευκαιρία να γίνει περιφερειακή και σταδιακά παγκόσμια δύναμη, ακολουθώντας μια ενεργητική εξωτερική πολιτική προβολής ισχύος και επέκτασης βασισμένη εν μέρει στην ισλαμική ιδεολογία. Σύμφωνα με τον Νταβούτογλου⁷⁹, η Τουρκία έπρεπε να κυριαρχήσει στην ενδοχώρα του φυσικού

76 Αχμέτ Νταβούτογλου «*Στρατηγικό Βάθος – Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*» Εκδόσεις Ποιότητα (2010), μετάφραση: Νικόλαος Ραπτόπουλος

77 Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu (26 Φεβρουαρίου 2004), Radical «*Türkiye merkez ülke olmalı*» (Η Τουρκία πρέπει να γίνει κεντρική χώρα) σε <http://www.radikal.com.tr> (πρόσβαση 10/2018)

78 Alessio Calabrò, (2017) LUISS «*Neo-Pan-Islamism in Turkey: foreign policy discourse of Turkey's Islamist thinkers and parties*», Σελ 5, σε <https://eprints.luiss.it> (πρόσβαση 10/2018)

79 Behlül Özkan (2014), *Survival: Global Politics and Strategy «Davutoglu and Pan – Islamism»* Σελίδες 119 – 140 σε <http://ufilter.blogspot.com> και Burak Cop (2017) «*Turkish Foreign Policy under AKP Rule: Making Sense of the Turbulence*», *Political Studies Review* Vol. 15(1) (πρόσβαση 10/2018)

περιφερειακού υποσυστήματος ενδιαφέροντός της, που ορίζεται, όπως είπαμε και νωρίτερα, από το τρίγωνο - Μέση Ανατολή, Βαλκάνια - Καύκασος - και έτσι να δημιουργήσει το δικό της «Lebensraum»⁸⁰ (χρησιμοποιεί τις τουρκικές λέξεις «hayat alanı», που είναι άμεση μετάφραση του γερμανικού «Lebensraum» ή "ζωτικός χώρος"). Αποδεχόμενος και εφαρμόζοντας μια τουρκική έκδοση του Lebensraum, ο Νταβούτογλου θεωρεί ότι η Τουρκία έχει μια φυσική σφαίρα επιρροής στην προαναφερθείσα γεωγραφική περιοχή βασιζόμενος κυρίως, αλλά όχι μόνο, στην θρησκευτική ανθρωπογεωγραφία, σύμφωνα με την οποία τα κράτη της περιοχής είναι κυρίως μουσουλμανικά ενώ ταυτόχρονα διέθεταν, το καθένα ξεχωριστά, στρατηγικά χαρακτηριστικά που θα μπορούσαν να φανούν χρήσιμα στην Τουρκία. Με δεδομένο λοιπόν το ισλαμικό (αλλά και το Οθωμανικό) υπόβαθρο, άποψη του Νταβούτογλου ήταν ότι, η σύνδεση της Τουρκίας με αυτά τα κράτη μέσω του σουνιτικού Ισλάμ (αλλά και των παραδοσιακών ιστορικών δεσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) παρέχεται στην Τουρκία η ευκαιρία να επεκτείνει την επιρροή της (ή την εξουσία της) και με τον τρόπο αυτό να δημιουργήσει «στρατηγικό βάθος».

Ο Νταβούτογλου, τόσο στο «Στρατηγικό βάθος» όσο και σε παλαιότερα κείμενα του, υποστήριζε ότι οι δυτικές πολιτικές θεωρίες δεν είναι κατάλληλες για την κατανόηση του μουσουλμανικού κόσμου «...επειδή υποθέτουν ότι η ατομική γνώση μπορεί να ανταγωνιστεί με εκείνη του Αλλάχ...»⁸¹ Επίσης απέδιδε την αστάθεια που παρατηρείται στη Μέση Ανατολή, τουλάχιστον εν μέρει, σε κακές και ασύμβατες με τον μουσουλμανικό κόσμο, δυτικές πολιτικές έννοιες. Μία από τις έννοιες αυτές είναι ο κρατικός εθνικισμός, ο οποίος επεδίωκε να διατηρήσει τα κρατικά όρια της Μέσης Ανατολής, όπως αυτά είχαν αρχικά σχεδιασθεί μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Επιπλέον θεωρούσε⁸² πως, σε αντίθεση με το δυτικότροπο

80 Η γερμανική έννοια του «Lebensraum», που αποδίδεται στα ελληνικά ως ζωτικός χώρος περιλαμβάνει πολιτικές και πρακτικές εποικιστικής αποικιοκρατίας που επικράτησαν στην Γερμανία από τη δεκαετία του 1890 ως τη δεκαετία του 1940. Ο ζωτικός χώρος έγινε γεωπολιτικός στόχος της Αυτοκρατορικής Γερμανίας κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1914–1918). Η πιο ακραία μορφή αυτής της ιδεολογίας (της εδαφικής επέκτασης) υποστηρίχθηκε από το Ναζιστικό Κόμμα και τη Ναζιστική Γερμανία μέχρι το τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου

81 Behlül Ozkan (2014), *Survival: Global Politics and Strategy «Davutoglu and Pan – Islamism»* Σελίδες 119 – 140 σε <http://ufilter.blogspot.com/> (πρόσβαση 10/2018)

82 Όπως πριν

στυλ διακυβέρνησης πολλών καθεστώτων στη Μέση ανατολή, η διακυβέρνηση των κρατών θα εξυπηρετούνταν καλύτερα από τις ισλαμικές έννοιες του Ταουχιντ⁸³ και Τανζιχ⁸⁴. Οι αρχές και έννοιες αυτές θα μπορούσαν να αποτελέσουν την ιδανική βάση της ενότητας μεταξύ συγκρουόμενων σχολών, αδελφοτήτων, θρησκειών και παραδόσεων στην ιστορία της Ισλαμ.⁸⁵ Για την υλοποίηση αυτού του οράματος, ο Νταβούτογλου υιοθέτησε ένα αφήγημα, σύμφωνα με το οποίο οι κυβερνήσεις της Μέσης Ανατολής θα μπορούσαν να συνδεθούν πολιτικά και πολιτιστικά με την Τουρκία, κάτι το οποίο με τη σειρά του θα μείωνε τη σημασία (και ίσως οδηγούσε μελλοντικά σε κατάργηση?) των εθνικών συνόρων. Σε κάθε περίπτωση, η υιοθέτηση της έννοιας του Ταουχιντ θα μπορούσε να μειώσει πολλά από τα προβλήματα των περιοχών, λειτουργώντας ως καταλύτης για τη μείωση των φαινομένων του κρατικού εθνικισμού καθώς και των αποσχιστικών τάσεων.

Οι άξονες εφαρμογής

Σύμφωνα με τον Νταβούτογλου,⁸⁶ σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο διεθνές σύστημα, τα κράτη και οι κοινωνίες που εκπροσωπούνται, ακριβώς εξαιτίας αυτών των δυναμικών αλλαγών, έρχονται αντιμέτωπα με κρίσιμες επιλογές επιβίωσης.

Έτσι λοιπόν και η Τουρκία, λόγω του άναρχου και συνεχώς μεταβαλλόμενου διεθνούς συστήματος, είναι νομοτελειακά αναγκασμένη να εκμεταλλευτεί τις διαθέσιμες θεωρητικές δυνατότητες της μετατρέποντάς τις σε δυναμικούς συντελεστές ισχύος, εν πολλοίς σκεπτόμενη και ενεργώντας ως

83 Ταουχίντ στο Ισλάμ ονομάζεται η έννοια του μονοθεϊσμού. Αποτελεί την πλέον θεμελιώδη έννοια της θρησκείας, σύμφωνα με την οποία ο θεός (Αλλάχ) είναι ένας και μοναδικός. Κυριολεκτικά η λέξη σημαίνει «ενοποίηση», «ένωση» ή «συνδυασμός».

84 Το Τανζιχ είναι μια ισλαμική θρησκευτική έννοια που σημαίνει υπέρβαση. Ωστόσο, η πληρέστερη έννοια του τανζιχ είναι «να επιβεβαιώνει την υπερβατική απόσταση του Αλλάχ από την ανθρωπότητα». Η κυριολεκτική έννοια της λέξης είναι «να δηλώσει κάτι καθαρό και απαλλαγμένο από κάτι άλλο». Αυτός ο ορισμός επιβεβαιώνει ότι ο Αλλάχ δεν μπορεί να παρομοιαστεί με τίποτα στο Ταουχίντ.

85 Όπως πριν

86 Murat Gul, (2016) Akademik Orda Dogu « *Turkey's Ostpolitik (2002- 2011)*» σε <http://www.idealonline.com.tr> (πρόσβαση 10/2018)

«έξυπνη δύναμη»⁸⁷ (smart power⁸⁸). Αυτό πρακτικά σημαίνει πως πρέπει να χρησιμοποιήσει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ταυτότητας της όπως η ιστορία, η θρησκεία και η γεωγραφία, μετατρέποντάς τα σε εργαλεία προβολής και εφαρμογής ισχύος. Έτσι θα μετατρέψει τη στατική της δυνατότητα σε έναν διεθνή δυναμισμό με σκοπό να βελτιώσει τη θέση της και να διαδραματίσει έναν κεντρικό και καθοριστικό ρόλο στον επανακαθορισμό μια πιθανής νέας ισορροπίας ισχύος στο διεθνές σύστημα⁸⁹. Στο πλαίσιο αυτό, εργαλεία και έννοιες όπως η ισορροπία μεταξύ ασφάλειας και δημοκρατίας, η πολιτική των μηδενικών προβλημάτων με τα γειτονικά κράτη, η ειρηνευτική διπλωματία καθώς και η πολυεπίπεδη εξωτερική πολιτική καθορίστηκαν ως τα απαραίτητα συστατικά στοιχεία του στρατηγικού οράματος, το οποίο δείχνει εν μέρει να ακολουθεί και σίγουρα να επηρεάζεται από το γερμανικό μονοπάτι του Ostpolitik⁹⁰. Μια πρώτη ενέργεια, εντός του προαναφερθέντος πλαισίου, ήταν η προσπάθεια του AKP να επιδιώξει την ενίσχυση των δεσμών με τα Ισλαμοστραφή κόμματα στη Μέση Ανατολή, όπως το Ιρακινό Ισλαμικό Μουσουλμανικό Κόμμα (IIP), η Χαμάς καθώς και κόμματα τα οποία συνδέονται με τη Μουσουλμανική Αδελφότητα. Μια άλλη ενέργεια ήταν οι διαμεσολαβητικές πρωτοβουλίες της Τουρκίας⁹¹ με την επικοινωνιακή προμετωπίδα της ουδέτερης άποψης, όπως επί παραδείγματι μεταξύ του Ισραήλ και της Χαμάς.

87 Στις διεθνείς σχέσεις, ο όρος «έξυπνη δύναμη» αναφέρεται στον συνδυασμό της σκληρής ισχύος και των στρατηγικών ήπιας ισχύος. Όπως αναφέρεται από το Center for Strategic and International Studies ως «smart power» ορίζεται «μια προσέγγιση που υπογραμμίζει την αναγκαιότητα ενός ισχυρού στρατού, αλλά επενδύει επίσης σε συμμαχίες, συνεργασίες και ιδρύματα όλων των επιπέδων για να επεκτείνει την επιρροή του και να εδραιώσει τη νομιμότητα της δράσης του». Η προέλευση του όρου "smart power" αποδίδεται τόσο στην Suzanne Nossel όσο και στον Joseph Nye.

88 CSIS Commission on Smart Power: «A Smarter, More Secure America» σε <https://csis-prod.s3.amazonaws.com> (πρόσβαση 10/2018)

89 Όπως πρίν

90 Η Νόιε Οστπολιτκ (γερμανικά: Neue Ostpolitik, νέα ανατολική πολιτική), ή εν συντομία Οστπολιτκ, είναι η εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ της Δυτικής Γερμανίας και της Ανατολικής Ευρώπης, και ιδιαίτερα της Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας (ή Ανατολικής Γερμανίας) που ξεκίνησε το 1969. Η πολιτική της "αλλαγής μέσω της επαναπροσέγγισης" υλοποιήθηκε αρχής γενομένης από τον Βίλλυ Μπραντ, τέταρτο καγκελάριο της Δυτικής Γερμανίας από το 1969 έως το 1974.

91 Meliha Benli Altunışık (2010) Middle East Technical University «Turkey's Search for a Third Party Role in Arab–Israeli Conflicts: A Neutral Facilitator or a Principal Power Mediator?» σε <http://www.academia.edu> (πρόσβαση 10/2018)

Το 2010, ο Νταβουτογλου παρουσίασε διεθνώς το όραμά του⁹² περιγράφοντας τους έξι στρατηγικούς άξονες - κατευθυντήριες γραμμές για την τουρκική εξωτερική πολιτική, πάντοτε σε συνέπεια και εντός του πλαισίου αναφοράς της θεωρίας του στρατηγικού βάθους⁹³. Αυτοί οι άξονες, οι οποίοι συνοπτικά αναφέρθηκαν και παραπάνω, είναι οι εξής:

Η πρώτη αρχή είναι ότι θα πρέπει να επιτευχθεί ισορροπία μεταξύ της ελευθερίας και της ασφάλειας. Εάν η ασφάλεια είναι καλή για ένα έθνος αλλά και για κάθε άτομο ξεχωριστά, τότε είναι καλή για όλους. Δεν πρέπει να προάγουμε την ασφάλεια εις βάρος των ελευθεριών και αντιστρόφως. Ως εκ τούτου θα πρέπει να βρεθεί η κατάλληλη ισορροπία μεταξύ τους.

Η δεύτερη αρχή προβλέπει την εφαρμογή πολιτικής ενισχυμένης περιφερειακής εμπάθουσας σχέσεων και αλληλεξάρτησης μεταξύ των κρατών. Σταθερή επιδίωξη είναι μια πολιτική "μηδενικών προβλημάτων" με το σύνολο των γειτονικών και όμορων κρατών. Σύμφωνα με τον εμπνευστή, υπάρχει απόλυτη και ισχυρή πεποίθηση ότι αυτός είναι ένας στόχος που μπορεί εύκολα να επιτευχθεί, μέσω της αμοιβαίας εμπιστοσύνης αλλά και της σιγουριάς του ενός για τις προθέσεις του άλλου.

Η τρίτη αρχή προβλέπει μια αποτελεσματική διπλωματία και προσέγγιση προς τις γειτνιάζουσες περιοχές. Στόχος της αρχής είναι να μεγιστοποιηθεί η συνεργασία και τα αμοιβαία οφέλη με όλα τα γειτονικά κράτη. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, θα πρέπει οι σχέσεις να οικοδομούνται πάνω στις αρχές της «ασφάλειας για όλους», του «πολιτικού διαλόγου υψηλού επιπέδου», της «οικονομικής αλληλεξάρτησης» και της «πολιτιστικής αρμονίας και αμοιβαίου σεβασμού».

Η τέταρτη αρχή αφορά την επιδίωξη συμπληρωματικότητας, συνεννόησης και συνεργασίας με όλους τους παγκόσμιους παράγοντες

⁹² Αυτό το οποίο παρουσιάζει σημειολογικό ενδιαφέρον είναι το γεγονός πως και ο Μουστά Κεμαλ Ατατουρκ, κατά την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας παρουσίασε με παρόμοιο τρόπο τους στρατηγικούς άξονες του νέου κράτους.

⁹³ Ahmet Davutoglu, (9 Απριλίου 2010) Global Affairs (Russia) «*Fostering a Culture of Harmony*» σε https://eng.globalaffairs.ru/number/n_14784 (πρόσβαση 10/2018)

Η πέμπτη αρχή είναι η συνεχής και αποτελεσματική χρήση διεθνών φόρουμ και η ανάληψη νέων πρωτοβουλιών προκειμένου να προωθείται και να ενισχύεται η δράση σε θέματα κοινού ενδιαφέροντος. Το αυξανόμενο προφίλ της Τουρκίας σε διεθνείς οργανισμούς όπως τα Ηνωμένα Έθνη, το ΝΑΤΟ, ο Οργανισμός Ισλαμικής Συνδιάσκεψης καθώς και οι νεοσυσταθείσες σχέσεις με πολλές άλλες οργανώσεις πρέπει να αξιολογούνται υπό την προαναφερθείσα οπτική γωνία. Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι στο πλαίσιο αυτό, η Τουρκία απέκτησε καθεστώς παρατηρητή σε ορισμένους κορυφαίους περιφερειακούς οργανισμούς όπως η Αφρικανική Ένωση⁹⁴, ο Αραβικός Σύνδεσμος, ο Σύνδεσμος των Κρατών της Καραϊβικής (ACS)⁹⁵ και ο Οργανισμός Αμερικανικών Κρατών⁹⁶ (ΟΑΣ).

Η έκτη και τελευταία αρχή της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, σύμφωνα με το δόγμα Νταβούτογλου, είναι η δημιουργία μιας "νέας αντίληψης περί της Τουρκίας» μέσα από μια έντονη δραστηριοποίηση και εστίαση στη δημόσια διπλωματία.

Επί της ουσίας, η προσέγγισή Νταβούτογλου σχετικά με την εξωτερική πολιτική, επιφανειακά στοχεύει στον τερματισμό των συγκρούσεων και την αύξηση της σταθερότητας, αναζητώντας καινοτόμους μηχανισμούς και διαύλους για την

⁹⁴ Η Αφρικανική Ένωση (ΑΕ) είναι ένας οργανισμός που αποτελείται από όλα τα 55 αφρικανικά κράτη (αναγνωρισμένα διεθνώς). Έδρα του οργανισμού είναι η Αντίς Αμπέμπα, στην Αιθιοπία. Συστάθηκε το 2001 ως διάδοχος δύο οργανισμών που συγχωνεύτηκαν, της Αφρικανικής Οικονομικής Κοινότητας (ΑΟΚ) και του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας (ΟΑΕ). Απώτερος σκοπός της ΑΕ είναι να αποκτήσει ενιαίο νόμισμα και ενιαία αμυντική δύναμη, όπως και άλλους κρατικούς θεσμούς, συμπεριλαμβανομένου και ενός υπουργικού συμβουλίου για τον ηγέτη της ΑΕ. Σκοπός της ένωσης είναι να συνεισφέρει στη διασφάλιση της δημοκρατίας στην Αφρική, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και μιας βιώσιμης οικονομίας, ιδιαίτερα τερματίζοντας τις ενδοαφρικανικές διαμάχες και δημιουργώντας μια λειτουργική κοινή αγορά.

⁹⁵ Ο Σύνδεσμος των Κρατών της Καραϊβικής (ACS, ισπανικό: Asociación de Estados del Caribe, γαλλικό: Association des États de la Caraïbe) είναι μια ένωση εθνών με επίκεντρο τη λεκάνη της Καραϊβικής. Δημιουργήθηκε με στόχο την προώθηση συνεργασίας και συντονισμένης δράσης μεταξύ όλων των χωρών μελών. Ο πρωταρχικός στόχος του ACS είναι να αναπτυχθεί μεγαλύτερο εμπόριο μεταξύ των εθνών, να ενισχυθούν οι μεταφορές, να αναπτυχθεί βιώσιμος τουρισμός και να διευκολυνθούν μεγαλύτερες και αποτελεσματικότερες αντιδράσεις στις τοπικές φυσικές καταστροφές.

⁹⁶ Ο Οργανισμός Αμερικανικών Κρατών (ΟΑΚ), με διεθνές αρκτικόλεξο ΟΑΣ ή λατινόγλωσσα ΟΕΑ, είναι ένας διεθνής αμυντικός οργανισμός, (διακρατική συμμαχία), που εδρεύει στην πρωτεύουσα των ΗΠΑ την Ουάσιγκτον. Μέλη του οργανισμού αυτού είναι όλες οι ανεξάρτητες χώρες της Αμερικανικής ηπείρου πλην της Ονδούρας η συμμετοχή της οποίας έχει ανασταλεί από τις 28 Ιουνίου 2009, μετά το πραξικόπημα που σημειώθηκε στη χώρα. Ο ΟΑΚ χαρακτηρίζεται ως το «ΝΑΤΟ της Αμερικανικής ηπείρου».

επίλυση των συγκρούσεων, ενθαρρύνοντας τις θετικές αλλαγές και δημιουργώντας διαπολιτισμικές γέφυρες διαλόγου και κατανόησης. Σύμφωνα λοιπόν με τον εμπνευστή της⁹⁷, η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας θα πρέπει να έχει τρία βασικά χαρακτηριστικά: να καθοδηγείται και να εμπνέεται από όραμα και όχι από τις κατά καιρούς κρίσεις και προκλήσεις. Να είναι προληπτική και όχι αντιδραστική. Τέλος να είναι ολοκληρωμένη και συστηματική, λειτουργώντας σε ορίζοντα 360 μοιρών.

Η περίοδος διακυβέρνησης του AKP χαρακτηρίζεται από τη χρήση στοιχείων και αρχών της προσέγγισης Νταβούτογλου για το στρατηγικό βάθος. Μέχρι το 2010, με την έναρξη της λεγόμενης «Αραβικής Άνοιξης», η τουρκική εξωτερική πολιτική σε περιφερειακό επίπεδο και ιδιαίτερα έναντι των χωρών που θεωρούνταν πολιτικά σταθερές (Συρία και Ιράν) ήταν η ενίσχυση των οικονομικών και πολιτικών δεσμών. Οι προσπάθειες αυτές αναγνωρίζονται γενικά ως επιτυχείς⁹⁸. Σε περιοχές που ταλαιπωρούνταν από πολιτικές αναταραχές (π.χ. Παλαιστίνη και Ιράκ), το AKP επιδίωξε να διαμορφώσει την εσωτερική πολιτική κατάσταση υποστηρίζοντας, και παίρνοντας θέση ανοικτά στις περισσότερες περιπτώσεις, θρησκευτικά συντηρητικά πολιτικά κόμματα όπως η Μουσουλμανική Αδελφότητα. Αυτό γενικά θεωρείται ως αποτυχία καθώς η κυβέρνηση της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στην Αίγυπτο δεν επιβίωσε για πολύ ενώ παράλληλα η Αδελφότητα δεν μπόρεσε να επανέρθει ενεργά στο Ιράκ ή οπουδήποτε αλλού στην περιοχή⁹⁹.

Η πιστή εφαρμογή του δόγματος Νταβούτογλου καθώς και η κυριαρχία του ίδιου ως απόλυτου εμπνευστή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής φέρεται να ανατρέπεται με την έλευση της λεγόμενης «Αραβικής Άνοιξης» κυρίως λόγω της φημολογούμενης αποτυχίας του να προβλέψει αυτή την εξέλιξη¹⁰⁰. Παρόλα αυτά,

⁹⁷ Βλέπε υποσημείωση No 84

⁹⁸ William Armstrong (2014), Hurriyet Daily News «*Davutoğlu, the AKP and the pursuit of regional order*» σε <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/william-armstrong/davutoglu-the-akp-and-the-pursuit-of-regional-order-76942> (πρόσβαση 10/2018)

⁹⁹ Nawaf Obaid (2017) «*The Muslim Brotherhood A Failure in Political Evolution*», Belfer Center, Harvard Kennedy School, σε <https://www.belfercenter.org> και Monier, Elizabeth & Ranko, Annette. (2013). «*The Fall of the Muslim Brotherhood: Implications for Egypt*» Middle East Policy Center σε <https://www.researchgate.net> (πρόσβαση 10/2018)

¹⁰⁰ Jonathan Schanzer, Merve Tahiroglu (2016) «*Ankara's Failure How Turkey Lost the Arab Spring*» σε <https://www.foreignaffairs.com> (πρόσβαση 10 /2018)

το πλαίσιο αρχών και εφαρμογής της εξωτερικής πολιτικής, έτσι όπως αυτά ορίστηκαν από τον εμπνευστή της θεωρητικής πλατφόρμας του ΑΚΡ Αχμέτ Νταβούτογλου, εξακολουθούν να κατευθύνουν την τουρκική εξωτερική πολιτική μέχρι και σήμερα.

Η «ΗΠΙΑΣ ΙΣΧΥΣ»

Η έννοια της ήπιας ισχύος (Soft Power) εισήχθη στο δημόσιο διάλογο από τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ κ. Joseph Nye¹⁰¹ ο οποίος θέλησε να περιγράψει την ικανότητα που διαθέτει μία χώρα να χρησιμοποιήσει την «ελκυστικότητα της» ως εργαλείο πειθούς και επίτευξης στόχων. Αποτελεί επιμέρους συντελεστή ισχύος, ο οποίος συνδυάζεται με τη χρήση στρατιωτικών μέσων «σκληρής ισχύος» (Hard Power) ή/και οικονομικών μέσων για την επίτευξη των στόχων της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους. Σύμφωνα με τον Nye, η ήπια ισχύς μίας χώρας στηρίζεται σε τρεις πυλώνες: την κουλτούρα της (όταν αυτή ασκεί γοητεία σε άλλους λαούς), τις πολιτικές της αξίες (όταν τις υποστηρίζει σταθερά, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό) και την εξωτερική της πολιτική (όταν οι άλλοι λαοί τη βλέπουν ως νόμιμη και στηριζόμενη πάνω σε στερεή ηθική βάση).¹⁰² Αν θελήσει κάποιος να εμβαθύνει περαιτέρω στα χαρακτηριστικά που απαρτίζουν τους τρεις αυτούς πυλώνες θα πρέπει να αναφερθεί σε στοιχεία όπως η γλώσσα, η ποιότητα της παρεχόμενης ακαδημαϊκής εκπαίδευσης, στα ιστορικά της μνημεία, αλλά και σε θέματα όπως ποιότητα της δημοκρατίας, επίπεδο ελευθερίας, επίπεδο τεχνολογίας, πολιτιστικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά, διαφθορά και άλλα πολλά. Η ήπια ισχύς στηρίζεται ουσιαστικά στο πως μας βλέπουν οι άλλοι: ένα μέτρο ελκυστικότητας.

Κατά την περίοδο διακυβέρνησης του ΑΚΡ, η Τουρκία ξεκινά να κάνει εκτεταμένη και στοχευμένη χρήση της ολοένα και αυξανόμενης οικονομικής ισχύος της προκειμένου να ενεργοποιήσει παραμέτρους και συντελεστές ήπιας ισχύος, να

101 Ο Joseph Nye επινόησε τον όρο "ήπια ισχύς" στα τέλη της δεκαετίας του 1980 θέλοντας να περιγράψει την ικανότητα να ελκύεις και να πείθεις. Ενώ η σκληρή ισχύς -η ικανότητα να εξαναγκάζεις- προέρχεται από τη στρατιωτική οικονομική δύναμη μιας χώρας, η ήπια ισχύς προέρχεται από τη θελκτικότητα της κουλτούρας, των πολιτικών ιδανικών και των πολιτικών επιλογών μιας χώρας. Για λεπτομέρειες δες Joseph Nye (2005) «*Ηπια ισχύς: Το μέσο επιτυχίας στην παγκόσμια πολιτική*», μετάφραση: Ερρίκος Μπαρτζινόπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση

102 Nye, Joseph S. (2011). «*The Future of Power*» New York: Public Affairs. Σελ. 84.

αναβαθμίσει τα αποτελέσματα της εξωτερικής της πολιτικής και να δημιουργήσει συνθήκες προβολής ισχύος στο εξωτερικό. Με πλατφόρμα προώθησης τόσο το Ισλαμ και την απήχησή της στο σύνολο του μουσουλμανικού κόσμου αλλά και εκμεταλλευόμενη το οθωμανικό της παρελθόν και τους παραδοσιακούς πολιτιστικούς και λοιπούς δεσμούς με την ευρύτερη περιοχή της περιφέρειάς της (Βαλκάνια – Καύκασος – Μέση Ανατολή), η Τουρκία ξεκινά από το 2002/2003¹⁰³ μια σταθερή προσπάθεια προβολής ήπιας ισχύος και επιρροής. Με τον τρόπο αυτό το AKP αποκλίνει για πρώτη φορά ιστορικά, σε επίπεδο εφαρμογής, από την παραδοσιακή γραμμή, του ιδιότυπου απομονωτισμού, εσωστρέφειας και απόρριψης του οθωμανικού παρελθόντος που εφήρμοζαν οι κεμαλιστές. Για το λόγο αυτό, εφαρμόζει την προσέγγιση ανασύστασης της οθωμανικής-μουσουλμανικής ταυτότητας, με στόχο την πολιτική διεύρυνση της τουρκικής επιρροής, στα όρια της πρώην οθωμανικής και ισλαμικής γεωγραφίας¹⁰⁴ όπως επιτάσσει το πλαίσιο εφαρμογής των αρχών Νταβούτογλου.¹⁰⁵ Σε επίπεδο εφαρμογής, πέραν των αρμόδιων θεσμικών οργάνων τα οποία είναι επιφορτισμένα με την εξωτερική πολιτική, χρησιμοποιεί οικείους οργανισμούς οι οποίοι λαμβάνουν ολοένα και μεγαλύτερη χρηματοδότηση, εκσυγχρονίζονται αλλά και ενισχύονται με προσωπικό και μέσα. Αυτοί οι οργανισμοί, συνοπτικά περιγράφονται στις παραγράφους που ακολουθούν.

Πρώτος από αυτούς τους οργανισμούς είναι ο Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı Başkanlığı - TİKA (Οργανισμός Τουρκικής Συνεργασίας και Συντονισμού) ο οποίος δημιουργήθηκε το 1992, κυρίως «*με σκοπό την οργάνωση τεχνικής βοήθειας στο Υπουργείο Εξωτερικών προκειμένου να ανταποκριθεί στις ανάγκες αναδιάρθρωσης, προσαρμογής και ανάπτυξης των τουρκόφωνων Δημοκρατιών μετά την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης*»¹⁰⁶ Η προσέγγιση αυτή προφανώς και προηγήθηκε της έλευσης στην εξουσία του AKP και αποτέλεσε βασικό πυλώνα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, ο οποίος και διατηρήθηκε σχετικά άθικτος παρά τις όποιες αλλαγές στην τουρκική πολιτική σκηνή. Αντίστοιχα, σήμερα, στόχος του

103 Muharrem Eksi (2016) «*The Rise and Fall of Soft Power in the Turkish Foreign Policy During AK Party Era*», LAP Lambert Academics σε <https://www.researchgate.net> (πρόσβαση 10/2018)

104 Όπως πριν

105 Βλέπε υποσημείωση Νο 84

106 TİKA σε <https://www.tika.gov.tr/> (πρόσβαση 10/2018)

οργανισμού είναι «Στο πλαίσιο της διεθνούς συνεργασίας αναπτυξιακή βοήθειας της χώρας μας, στόχος μας είναι η υλοποίηση βιώσιμων έργων και δραστηριοτήτων που θα αναβαθμίσουν την πολιτιστική συνεργασία, την προστασία της κοινής μας ιστορικής κληρονομιάς, τη στήριξη των διαδικασιών οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης με ανθρωποκεντρική προσέγγιση και σε συντονισμό με τους αρμόδιους οργανισμούς στις χώρες όπου δραστηριοποιούμαστε»¹⁰⁷ Η τάξη μεγέθους της εξαγωγής της τουρκικής «ήπιας ισχύος», μέσω του ΤΙΚΑ, σε νούμερα είναι αξιοσημείωτη. Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση του ΤΙΚΑ για το 2017¹⁰⁸, ο οργανισμός «δραστηριοποιείται σε πάνω από 160 χώρες σε όλον τον κόσμο από 60 γραφεία συντονισμού προγραμμάτων σε 58 χώρες από την Κεντρική Ασία και τα Βαλκάνια έως τη Μέση Ανατολή, την Αφρική, τη Λατινική Αμερική και τις Νήσους του Ειρηνικού».

Παρά το ότι η έναρξη δραστηριοποίησης του ΤΙΚΑ προηγείται της διακυβέρνησης ΑΚΡ, η ταχεία διεύρυνση¹⁰⁹ των δραστηριοτήτων του ΤΙΚΑ μπορεί να εξηγηθεί από τη μεταγενέστερη υιοθέτηση της θεωρίας του «στρατηγικού βάθους» του Νταβούτογλου, και τη δημιουργία μιας «νέας αντίληψης περί της Τουρκίας». Η Τουρκία και η τουρκική εξωτερική πολιτική ξεκινά σταδιακά να λειτουργεί όλο και περισσότερο με εξωστρέφεια, ιδιαίτερα προς τις γειτονικές της περιοχές, προκειμένου να εξάγει επιρροή και τουρκικές αξίες. Η αναπτυξιακή συνεργασία στο εξωτερικό φαίνεται να είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική, ειδικά στις αναπτυσσόμενες χώρες, λειτουργώντας ως μέσο για την επίτευξη συμπληρωματικών στόχων εξωτερικής πολιτικής. Πάνω απ' όλα, η αύξηση της εξωτερικής βοήθειας έχει ως στόχο να μεταφέρει μια θετική εικόνα της Τουρκίας σε ξένους πληθυσμούς. Αποτέλεσμα αυτού ήταν, η τουρκική βοήθεια προς το εξωτερικό, από το 2003 έως το 2012, να αυξηθεί σχεδόν σαράντα φορές, φτάνοντας από τα 67 εκατομμύρια δολάρια τα 2,53 δισεκατομμύρια δολάρια

¹⁰⁷ Όπως πριν

¹⁰⁸ ΤΙΚΑ «Ετήσια Έκθεση για το Έτος 2017» σε https://www.tika.gov.tr/upload/2018/2017%20Faaliyet%20Raporu/AR_2017%20web.pdf (πρόσβαση 10/2018)

¹⁰⁹ Προκύπτει μια θεματική αύξηση η οποία φτάνει και στον διπλασιασμό έως τριπλασιασμό των δραστηριοτήτων του ιδρύματος από τη σύγκριση των ετήσιων εκθέσεων της περασμένης 10ετίας – 15ετίας

ΗΠΑ¹¹⁰. Η ισχυρή εστίαση της Τουρκίας σε διμερή αναπτυξιακά προγράμματα και προγράμματα περιφερειακής ανάπτυξης αποτελεί πλέον κεντρικό πυλώνα για την επίτευξη στόχων της εξωτερικής της πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας.

Ένα καλό παράδειγμα αναφορικά με ευθυγράμμιση των στόχων εξωτερικής ασφάλειας και πολιτικής ασφαλείας με την αναπτυξιακή δραστηριότητα, προκύπτει από την εκτεταμένη συμμετοχή της Τουρκίας στη Σομαλία. Η Τουρκία έχει εδώ και καιρό εμπλακεί ενεργά στο αναπτυξιακό σχέδιο της χώρα κατασκευάζοντας σχολεία, παρέχοντας υποτροφίες, ανακαινίζοντας κυβερνητικά κτίρια και παρέχοντας λογιστική υποστήριξη συνολικού ύψους περίπου 4,5 εκατομμυρίων δολαρίων ΗΠΑ μηνιαίως.¹¹¹ Ο διευρυνόμενος ρόλος της Τουρκίας στη Σομαλία θεωρείται ως επιτυχής από τους Σομαλούς, οι οποίοι έχουν αναγνωρίσει επίσημα τα οφέλη που έχουν αποφέρει οι τουρκικές επενδύσεις.¹¹² Βεβαίως, παράλληλα με την αναπτυξιακή βοήθεια και τις αντίστοιχες επενδύσεις, η Τουρκία σε συμφωνία με την κυβέρνηση της Σομαλίας κατάφερε να δημιουργήσει τουρκική στρατιωτική βάση στη χώρα¹¹³, προβάλλοντας με τον πλέον ξεκάθαρο τρόπο την ισχύ της και την επιρροή της, σε μια περιοχή (Κέρας της Αφρικής) που η ίδια θεωρεί ως περιοχή στρατηγικής σημασίας για τα συμφέροντά της.

Ένας επίσης πολύ σημαντικός οργανισμός/μέσο για την εφαρμογή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας είναι το Diyanet Isleri Bakanligi και σε μετάφραση Υπουργείο Θρησκευτικών Υποθέσεων της Τουρκίας, Σύμφωνα με την αρχή του να χρησιμοποιεί το Ισλάμ ως ενοποιητικό παράγοντα μεταξύ των μουσουλμανικών χωρών, οι κυβερνήσεις του AKP ξεκίνησαν την χρηματοδότηση ενός εκτεταμένου προγράμματος ανοικοδόμησης τεμενών σε πολλές χώρες μεταξύ των οποίων στις Ηνωμένες Πολιτείες, τη Ρωσία, το Κιργιζιστάν, τις Φιλιππίνες, το Ηνωμένο Βασίλειο, τα Παλαιστινιακά Εδάφη και τη

110 Jeannine Hausmann (2014), German Development Institute, «*Turkey as a Donor Country and Potential Partner in Triangular Cooperation*» σε <http://edoc.vifapol.de/> (πρόσβαση 10/2018)

111 Ahmed Ali, (2013) The Guardian «*Turkish aid in Somalia: the irresistible appeal of boots on the ground*» σε <https://www.theguardian.com/> (πρόσβαση 10/2018)

112 Laura Pitel (2016), Financial Times, «*Somalia reaps rewards of Ankara's investment*» σε <https://www.ft.com/> (πρόσβαση 0/2018)

113 «*Turkey sets up largest overseas army base in Somalia*» σε <https://www.aljazeera.com/>(πρόσβαση 10/2018)

Σομαλία.¹¹⁴ Από το 2006, ο προϋπολογισμός του Υπουργείου Θρησκευτικών Υποθέσεων έχει σχεδόν τετραπλασιαστεί αγγίζοντας 2,1 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ ενώ η ποσοστιαία αύξηση μόνο για το έτος 2019 φτάνει το 34%, γεγονός που το φέρνει πρώτο στην κατάταξη των Υπουργείων.¹¹⁵ Αντίστοιχα, το προσωπικό του διπλασιάστηκε, ξεπερνώντας τους 150.000. Εκτός των προγραμμάτων ανοικοδόμησης τεμενών, το Υπουργείο Θρησκευτικών Υποθέσεων παρέχει θρησκευτικές και εκπαιδευτικές υπηρεσίες, σύμφωνα με την ιδεολογία της «Δημοκρατίας της Τουρκίας» και οι δραστηριότητες απευθύνονται τόσο στο εσωτερικό όσο και σε Τούρκους που διαμένουν στο εξωτερικό¹¹⁶. Όπως άλλωστε αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι, το Υπουργείο Θρησκευτικών Υποθέσεων είναι ο καθ' ύλην αρμόδιος κρατικός φορέας για την εφαρμογή της ισλαμικής παιδείας και ταυτότητας στην Τουρκία αλλά και της διαχείρισης των ισλαμιστικών δεσμών της Τουρκίας με το εξωτερικό.

Άλλος ένας πολύ σημαντικός οργανισμός προβολής της τουρκικής «ήπιας ισχύος» είναι η Yurdisi Turkler ve Akraba Topuluklar Bakanligi (YTB)¹¹⁷ και σε μετάφραση «Προεδρία για Τούρκους του Εξωτερικού και Συναφών Κοινοτήτων». Ιδρύθηκε το 2010, ως ένας άλλος δημόσιος οργανισμός και υπάγεται στο Πρωθυπουργικό Γραφείο. Εκτός από την παροχή βοήθειας προς τους Τούρκους πολίτες που ζουν στο εξωτερικό, έχει και την αποστολή να ενισχύει τις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτιστικές και εκπαιδευτικές σχέσεις της Τουρκίας με τις «συγγενείς και συναφείς κοινότητες».

Τέλος, τα τελευταία χρόνια έχει γίνει εμφανής η προσπάθεια της τουρκικής κυβέρνησης περί προβολής και εφαρμογής ήπιας ισχύος μέσα από την ταχέως αναπτυσσόμενη τηλεοπτική βιομηχανία της Τουρκίας. Από το 2001, 65 τουρκικές τηλεοπτικές σειρές έχουν πωληθεί στο εξωτερικό, αποφέροντας περισσότερα από

114 Dorian Jones (2015), VoA «*Turkey Launches International Mosque-Building Program*» σε <https://www.voanews.com> (πρόσβαση 10/2018)

115 «*Turkey's top religious body receives 34 pct boost to 2019 budget amid cuts to ministries*» σε <https://ahvalnews.com> (πρόσβαση 10/2018)

116 «*Η τουρκική στρατηγική της «ήπιας ισχύος» στα Βαλκάνια*» σε <https://www.viadiplomacy.gr/> (πρόσβαση 10/2018)

117 Για λεπτομέρειες βλέπε <https://www.ytb.gov.tr/> (πρόσβαση 10/2018)

50 εκατ. δολάρια στην τουρκική τηλεοπτική βιομηχανία¹¹⁸. Πέραν των πωλήσεων και της εμπορικής επιτυχίας, εξίσου σημαντική είναι και η προβολή της Τουρκίας σε περιοχές όπως τα Βαλκάνια και η Μ. Ανατολή. Σύμφωνα με πρόσφατη έκθεση του Τουρκικού Ιδρύματος Οικονομικών και Κοινωνικών Μελετών (2013)¹¹⁹, το 69% των ερωτηθέντων δήλωσαν ότι έχουν παρακολουθήσει κάποια τουρκική τηλεοπτική σειρά. Η έκθεση ακόμα αναφέρει ότι οι σειρές έχουν καταστεί ένα σημαντικό τμήμα της «ήπιας ισχύος» της Τουρκίας, δημιουργώντας μία μόνιμη δυναμική για την εικόνα της Τουρκίας στην περιοχή. Εξάλλου, σύμφωνα με δήλωση του Τούρκου Υπουργού Πολιτισμού Ερσοι¹²⁰: *«Τα σίριαλ μας εξάγονται σε 156 χώρες. Οι τουρκικές παραγωγές καλύπτουν το 25% των εξαγωγών τηλεοπτικού περιεχομένου σε όλο τον κόσμο. Με τα συγκεκριμένα στοιχεία η χώρα μας βρίσκεται στην πρώτη θέση στον κόσμο»*.

Η ΑΓΝΩΣΤΗ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ ΤΟΥ «ΕΡΝΤΟΓΑΝΙΣΜΟΥ»

Ο όρος «Ερντογανισμός» εμφανίστηκε για πρώτη φορά¹²¹ λίγο μετά τη εκλογική νίκη του Ερντογάν το 2011, όταν και θέλησε να χαρακτηρίσει κυρίως το συνδυασμό των φιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών με τα συντηρητικά ιδεώδη του ΑΚΡ, τα οποία συγχωνεύθηκαν με την δημαγωγική ικανότητα του Ερντογάν και την τουρκική κουλτούρα λατρείας της προσωπικότητας του ηγέτη. Με τον καιρό, η χρήση του όρου αυξήθηκε σε συνδυασμό με μια μεγαλύτερη αναγνώριση του Ερντογάν σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτό έγινε κυρίως λόγω της ενεργητικής του εξωτερικής πολιτικής, που βασίζεται στον νεο-οθωμανισμό καθώς και στο ιδιότυπο του χαρακτήρα του Τούρκου Προέδρου.

Ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν αποτελεί ασφαλώς την πιο αμφιλεγόμενη προσωπικότητα στην πρόσφατη τουρκική πολιτική ιστορία με υπεροχή του στην

118 Λαροσελ Δήμητρα-Λωράνς, Institute of Research and Training on European Affairs, «*Η ήπια ισχύς της Τουρκίας*» σε <http://www.irtea.gr> (πρόσβαση 10/2018)

119 Mensur Akgün, Sabiha Senyücel Gündoğar (2013) TESEV «*The Perception of Turkey in the Middle East 2013*», Σελ 12, σε <http://tesev.org.tr> (πρόσβαση 10/2018)

120 «*Τα τουρκικά σίριαλ στην πρώτη θέση των εξαγωγών στην Ευρώπη*» (11/2018) σε <https://www.newsbeast.gr> (πρόσβαση 11/2018)

121 Mohammad Aslam, (2011) International Policy Digest, «*Erdoganism: A Word of Caution*» σε <http://intpolicydigest.org/> (πρόσβαση 10/2018)

πολιτική ζωή να είναι αξιοσημείωτη ακόμη και για τα τουρκικά δεδομένα.¹²² Η ισχύς του στο εσωτερικό της Τουρκίας και το γεγονός ότι έχει αποδυναμώσει ή εξουδετερώσει τους περισσότερους αντιπάλους και εσωτερικούς ελέγχους της εξουσίας του, καθιστά απαραίτητη την ενσωμάτωση της προσωπικότητας του συγκεκριμένου ηγέτη, ως σημαντικό παράγοντα, σε κάθε προσπάθεια να εξηγηθεί η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας.

Σύμφωνα με μελέτη¹²³ η οποία έγινε με την τεχνική “Leadership Trait Analysis¹²⁴ (LTA)” σχετικά με την επιρροή της προσωπικότητας, του στυλ ηγεσίας και λήψης αποφάσεων του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, προκύπτει το συμπέρασμα ότι η ηγεσία του έχει σημαντική επίδραση στις επιλογές της κυβέρνησής του για την εξωτερική πολιτική. Ο ισχυρός συγκεντρωτικός έλεγχος των πολιτικών διαδικασιών καθώς και το αυταρχικό στυλ ηγεσίας¹²⁵ έχουν αναγνωριστεί από τους αναλυτές, οι οποίοι όλο και περισσότερο αναφέρονται στην Τουρκία ως “Τουρκία του Ερντογάν” ή “κυβέρνηση της Άγκυρας του Ερντογάν”.¹²⁶ Παρά το γεγονός ότι αρκετές πολιτικές αποφάσεις πολλές φορές λαμβάνονται υπό την πίεση συγκεκριμένων περιορισμών, σε ότι αφορά τον Ερντογάν φαίνεται να αντιλαμβάνεται την εξουσία και τις πεποιθήσεις του ως πάνω και πέρα από όλα τα θεσμικά όργανα, ανθρώπους και ιδέες. Το πιο εμφανές χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του Ερντογάν, και αυτό που πιθανότατα επηρεάζει περισσότερο τις επιλογές της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, είναι «η τάση του για απλούστευση των εννοιών».¹²⁷ Το γεγονός ότι «οι πεποιθήσεις του είναι σταθερές

122 Davide Lerner (2018), «Analysis: Erdogan Just Became Turkey's New Founding Father», Haaretz σε <https://www.haaretz.com/> (πρόσβαση 10/2018)

123 Aylin Gorener & Meltem Ucal,(2011) Kadir Has University «The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy» από Tel Aviv University σε <https://mideast-africa.tau.ac.il> (πρόσβαση 10/2018)

124 Hermann, M.G. (2002). «Assessing Leadership Style: a Trait Analysis. Social Science Automation», Inc. Ohio Univ σε <https://ecpr.eu>

125 Όπως Υποσημείωση Νο 122, σελ 376

126 Mark Lowen (Απρίλιος 2017) BBC «Erdogan's Turkey» σε <https://www.bbc.co.uk/> (πρόσβαση 10/2018), Sinan Ciddi (Οκτώβριος 2018) STRATFOR Int «A Glimpse Into the Next Decade of Erdogan's 'New Turkey'» σε <https://worldview.stratfor.com> (πρόσβαση 10/2018)

127 Aylin Gorener & Meltem Ucal,(2011) Kadir Has University «The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy», σελίδα 377 από Tel Aviv University σε <https://mideast-africa.tau.ac.il/> (πρόσβαση 10/2018)

και ότι τείνει να βλέπει μόνο αυτό που θέλει να δει, σε συνδυασμό με την έντονη ιδιοσυγκρασία του, τον καθιστά ενίοτε ανίκανο να αποκρυπτογραφήσει τις αποχρώσεις της διπλωματίας» οδηγώντας τον σε ασύμμετρες αντιδράσεις.¹²⁸ Η, συχνά με όρους άσπρο/μαύρο, άποψη του Ερντογάν για τη διεθνή πολιτική, η άκαμπτη σκέψη του, η τάση του να συνεργάζεται με τους άλλους ομοϊδεάτες και η ιδιαίτερη προτίμησή του στην ισλαμικό πολιτισμό και αλληλεγγύη¹²⁹ επηρεάζουν με τρόπο καθοριστικό τις αποφάσεις του. Έχει την προδιάθεση να αντιλαμβάνεται συχνά την πολιτική ως έναν αγώνα μεταξύ σωστού και λάθους, δίκαιου και άδικου. Τέλος, αυτό που υπογραμμίζει τη σοβαρότητα αυτής της εικόνας, σύμφωνα πάντα με την ίδια μελέτη, είναι η έλλειψη διαφορετικών απόψεων στον στενό κύκλο συμβούλων του Ερντογάν.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε πως παρόλο που το εννοιολογικό πλαίσιο της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, τόσο ιστορικά όσο και τα τελευταία χρόνια κατά την περίοδο διακυβέρνησης του AKP, έχει τοποθετηθεί σε ένα σταθερό θεμέλιο, η καθημερινή εφαρμογή και λειτουργία αυτού του σχεδίου εξωτερικής πολιτικής ήταν και παραμένει αιχμάλωτη στις στιγμιαίες αποφάσεις, τη συναισθηματική ρητορική και τις ιδιοσυγκρασιακές προτιμήσεις του USTA (μάστορας/ειδικός)¹³⁰, REIS (αρχηγός/αφεντικό)¹³¹ και ηγέτη Ρετζεπ Ταγίπ Ερντογαν.

128 «*Recep Tayyip Erdoğan Davos 2009*» σε <https://www.youtube.com/watch?v=XTQU1Q2lm1A> (πρόσβαση 10/2018), «*Erdogan Gets Angry at Merkel: Don't You Dare to Put Islam & Terror in One Sentence!*» σε <https://www.youtube.com/watch?v=QIMJopLBvBY> (πρόσβαση 10/2018)

129 Recep Tayyip Erdogan «*The Essence of the Islamic Civilization is Brotherhood and Solidarity*» σε <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/80060/islam-medeniyetinin-ozu-kardeslik-dayanisma-ve-birbirine-kenetlenmektir>. (πρόσβαση 10/2018)

130 Πρόκειται για επικοινωνιακό προσωνύμιο που δόθηκε στον Ρετζεπ Ταγίπ Ερντογαν κατά την πρώτη και κυρίως τη δεύτερη περίοδο διακυβέρνησης και αναφέρεται κυρίως στα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της διακυβέρνησης του AKP στο εσωτερικό της Τουρκίας.

131 Πρόκειται για επικοινωνιακό προσωνύμιο που δόθηκε στον Ρετζεπ Ταγίπ Ερντογαν μετά τη δεύτερη περίοδο διακυβέρνησης και αναφέρεται κυρίως στην ισχύ και το διεθνές εκτόπισμα με όρους «μαγκιάς», όπως είχε διαφημισθεί από την επικοινωνιακή ομάδα του AKP. Ταυτόχρονα, την ίδια περίοδο, η ονομασία REIS είχε δοθεί σε κινηματογραφική ταινία που περιέγραφε τη ζωή του Ερντογάν μέχρι την ανάληψη της εξουσίας στην Τουρκία.

Η ΙΣΛΑΜΙΣΤΙΚΗ¹³² ΠΛΕΥΡΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ιστορικό υπόβαθρο

Στην πορεία των αιώνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η κοινωνική και πολιτική διαστρωμάτωση αποκωδικοποιείται στη βάση των αποκαλούμενων «μιλλέτ»¹³³, ήτοι των θρησκευτικών κοινοτήτων.¹³⁴ Έτσι, υπήρχε το χριστιανικό «rum –I millet» (μιλλέτ των Ρωμιών), το αντίστοιχο εβραϊκό «millet-I Yahudiyan» (μιλλέτ των Εβραίων) κλπ.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία αποτελεί το τελευταίο και ίσως το ισχυρότερο χαλιφάτο το οποίο χαρακτήρισε επί αιώνες τον κόσμο του Ισλάμ. Ο Οθωμανός Σουλτάνος ήταν ταυτόχρονα και χαλίφης του χαλιφάτου, έχοντας απόλυτη εξουσία τόσο επί των πολιτικών όσο και επί των θρησκευτικών ζητημάτων όλων των πιστών της αυτοκρατορίας.¹³⁵ Σε αρκετές περιπτώσεις, κατόπιν εντολής του Σουλτάνου, εκδίδονταν σχετικές ισλαμικές διαταγές (Fetwa/Φετβα) οι οποίες εξυπηρετούσαν τις επιθυμίες του, νομιμοποιώντας αυτές σύμφωνα και σύμνομα με τον ισλαμικό νόμο και το Κοράνι¹³⁶. Παράλληλα στο επίπεδο των εξωτερικών σχέσεων, η ταύτιση του Σουλτάνου με τον Χαλίφη παρείχε το ιδανικό εργαλείο χάραξης εξωτερικής πολιτικής.

Με την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας, ο Ατατούρκ επέλεξε να κατασκευάσει μια εθνική ταυτότητα (τουρκική) και ένα νέο εθνικό κράτος (Τουρκία) με τη δημιουργία αλφαβήτου, μυθολογίας, αστικής τάξης, οικονομικών δομών και

132 Θα πρέπει να επισημάνουμε τη διάκριση μεταξύ των όρων «ισλαμιστικός», «ισλαμικός» σε σχέση με το Ισλαμ (πίστη). Κοινή βάση των δύο όρων είναι η πρόταξη του Κορανίου ως υπερκείμενο πλαίσιο πίστης και νομιμοποίησης. Ο «ισλαμισμός» αναδεικνύει την πολιτική διάσταση της θρησκείας και κατ' επέκταση ο «ισλαμιστικός» αναφέρεται στις δράσεις στο όνομα της πίστης.

133 Efrat Aviv, «*Millet System in the Ottoman Empire*», Oxford Bibliographies σε <http://www.oxfordbibliographies.com> (πρόσβαση 10/2018)

134 Αυτό συνέβαινε γιατί στην περίοδο πριν από τη Γαλλική Επανάσταση και την εξύψωση της έννοιας του έθνους, ο βασικός προσδιορισμός της ταυτότητας των ανθρώπων ήταν ο θρησκευτικός.

135 Ekrem Bugra Ekinici, (Μάρτιος 2017), Daily Sabah «*The rise and fall of the Islamic caliphate in history*» σε <https://www.dailysabah.com> (πρόσβαση 10/ 2018)

136 Μάρκος Τρούλης, (2018) Pontos News, «*Η Τουρκία έκανε το Ισλάμ ή το Ισλάμ την Τουρκία?*» σε <http://www.pontos-news.gr> (πρόσβαση 10/2018)

των όποιων άλλων «αναγκαίων ιδιοτήτων»¹³⁷. Το εγχείρημα αποσκοπούσε κυρίως στην εμπέδωση της εσωτερικής συνοχής. Ο Ατατούρκ απέρριπτε το Ισλάμ από τη δημόσια σφαίρα, περιορίζοντάς το στην ιδιωτική ζωή. Το Ισλάμ ξεκίνησε να επανεμφανίζεται επίσημα στη δημόσια σφαίρα της Τουρκίας μετά το 1980¹³⁸. Εξάλλου, η ίδια η επίκληση του Ισλάμ από τους Τούρκους εθνικιστές¹³⁹ αποτελεί απτή απόδειξη της συμπόρευσης τους με το Ισλάμ καθώς και της ύπαρξης σχέσης μεταξύ των δύο.

Ο τουρκικός ισλαμισμός εκπορεύεται αφενός από την ισλαμιστική και παντουρκική/πανισλαμική ιδεολογία, η οποία έχει μία μακρά πορεία διαμόρφωσης ήδη από την δεκαετία του '60¹⁴⁰, και αφετέρου από τον ριζοσπαστικό¹⁴¹ ισλαμισμό, ο οποίος αναπτύσσεται μετά το 1980 και στηρίζεται στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα.

Η περίοδος του ΑΚΡ

Η Τουρκία είναι η μόνη χώρα με μουσουλμανικό πληθυσμό που κατάφερε να διαχωρίσει την θρησκεία από το κράτος. Αυτό όμως έχει αλλάξει πλέον, καθώς έπειτα από μία δεκαπενταετία διακυβέρνησης, οι ισλαμιστές έχουν διεισδύσει καταλυτικά στον κρατικό και στον διοικητικό μηχανισμό. Τόσο οι κεμαλιστές όσο και οι στρατιωτικοί πάντοτε είχαν πλήρη συνείδηση ότι η Τουρκία ήταν αυστηρά μουσουλμανική χώρα με πολύ έντονα θρησκευτικά ρεύματα σε διαρκή

137 Murat Arman, (2007) «*The Sources of Banality In Transforming Turkish Nationalism*», CEU Political Science Journal σε <http://epa.oszk.hu> (πρόσβαση 10/2018)

138 Angel Rabasa, F. Stephen Larrabe (2008) RAND National Defense Research Institute «*The rise of political Islam in Turkey*» σε <https://www.rand.org> (πρόσβαση 10/2018)

139 Πρόκειται για την εθνικιστική ομάδα των Γκρίζων Λύκων των οποίων η ιδεολογία αφορά μια σύνθεση τουρκικού εθνικισμού και ισλαμισμού. Για λεπτομέρειες «*Our bodies are Turkish, our souls Islamic! The rise of Turkey's ultra-nationalists*» σε <https://www.middleeasteye.net> (πρόσβαση 10/2018)

140 Insight Turkey (Winter 2017) Vol 19 No1 «*Islamist Views on Foreign Policy: Examples of Turkish Pan-Islamism in the Writings of Sezai Karakoç and Necmettin Erbakan*» σε <https://www.insightturkey.com> (πρόσβαση 10/2018)

141 Behlül Özkan (5 Νοεμβρίου 2017), Hudson Institute «*The Cold War-era Origins of Islamism in Turkey and its Rise to Power*» σε <https://www.hudson.org/> (πρόσβαση 10/2018)

χειραγώγηση.¹⁴²

Μετά το 2002 και την έλευση στην εξουσία του ισλαμικού AKP, η δυναμική αυτού τού άλλοτε περιθωριοποιημένου πληθυσμού ήλθε και πάλι στο προσκήνιο, μέσω της εφαρμοσθείσας κοινωνικής πολιτικής επιθετικού χαρακτήρα¹⁴³, με μεγάλες παρεμβάσεις, ιδιαίτερα στον τομέα της παιδείας¹⁴⁴. Η άνοδος του πολιτικού Ισλάμ και των στρατευμένων ισλαμιστών συντόνισε τις κινήσεις και τη στρατηγική της, στοχεύοντας στην εκπαίδευση μιας νέας γενιάς δραστήριων πιστών, κυρίως, αλλά όχι μόνο, μέσω αύξηση των ιερατικών σχολείων (imam hatip)¹⁴⁵. Σε αυτό συνέβαλε σημαντικά και το δίκτυο του κινήματος του Γκιουλέν¹⁴⁶, ο οποίος κατά το παρελθόν υπήρξε στενός φίλος του Ερντογάν.

Αν και αυτά θεωρούνται σύγχρονες εξελίξεις, μπορεί κανείς να διακρίνει τη σταθερή πορεία τους ήδη από το 1980, όπου οι στρατιωτικοί παρείχαν διακριτική προστασία και ανοχή στη θρησκεία (ορθόδοξο σουνιτικό Ισλάμ), ως αντίβαρο στην άνοδο του κομμουνισμού, υπό τις ευλογίες των ΗΠΑ¹⁴⁷. Με τον τρόπο αυτό τα ιερατικά σχολεία και οι διάφορες αδελφότητες/αιρέσεις (cemmaat/tarikats)

142 Angel Rabasa, F. Stephen Larrabe (2008) RAND National Defense Research Institute «*The rise of political Islam in Turkey*» σε <https://www.rand.org> (πρόσβαση 10/2018)

143 Κατερίνα Μυστακίδου,(2016) The Books' Journal, Τεύχος 31 «*Το Ισλαμ αλλάζει την Τουρκία*», σε www.booksjournal.gr (πρόσβαση 10/2018)

144 Daren Butler (25 Ιαν 2018), Reuters, «*With more Islamic schooling, Erdogan aims to reshape Turkey*» σε <https://www.reuters.com> (πρόσβαση 10/2018)

145 Imam (ιερέας) hatip (κήρυκας). Τα imamhatip σχολεία είναι ιερατικά σχολεία που εκπαιδεύουν κληρικούς. Τόσο ο Ταγίπ Ερντογάν όσο και ο Αμπντουλλάχ Γκιουλ είναι απόφοιτοι ιερατικών σχολείων. Ιδρύθηκαν τη δεκαετία του 1950, αλλά αργότερα μεταμορφώθηκαν από αυστηρά σχολεία για χοτζάδες σε εναλλακτική μορφή παιδείας. Τα imamhatip σχολεία παρέχουν πρωινό και μεσημεριανό σε όλους τους μαθητές δωρεάν, προσελκύοντας τις κατώτερες λαϊκές τάξεις.

146 Το Κίνημα Χιζμέτ ή Κίνημα Τζεμαάτ ή Κίνημα Γκιουλέν είναι φιλελεύθερο ισλαμιστικό διεθνές θρησκευτικό και κοινωνικό κίνημα του οποίου ο ηγέτης είναι ο Τούρκος ισλαμιστής θεολόγος και ιερέας Φετχουλλάχ Γκιουλέν, ο οποίος ως βάση έχει την Πενσυλβάνια των Ηνωμένων Πολιτειών. Το υπόψη κίνημα κατηγορήθηκε από τον Ερντογάν ότι ευθύνεται για το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15 Ιουλίου 2016 και ονομάστηκε τρομοκρατική οργάνωση με επίσημη απόφαση της Τουρκικής Κυβέρνησης. Η έκδοση του Ιμάμη Γκιουλέν από τις ΗΠΑ αποτελεί «αγκάθι» στις σχέσεις Τουρκίας – ΗΠΑ.

147 Angel Rabasa, F. Stephen Larrabe (2008) RAND National Defense Research Institute «*The rise of political Islam in Turkey*», Σελίδα 37, σε <https://www.rand.org> (πρόσβαση 10/2018)

ανθούσαν ιδιαίτερα στην ύπαιθρο¹⁴⁸. Υπήρχε πάντα μια κυβερνητική καχυποψία για τη δράση των αδελφοτήτων, αλλά αυτό δεν τις εμπόδισε να έχουν πολλούς πιστούς και μεγάλη πολιτική δύναμη, γιατί ανέκαθεν προωθούσαν πολιτικούς στην εξουσία. Ένας από τους πολιτικούς αυτούς ήταν ο πρώην πρόεδρος Οζάλ¹⁴⁹, που ανήκε στην αδελφότητα των Naksibendi¹⁵⁰.

Στην σύγχρονη Τουρκία, το Ισλάμ ανέρχεται σταδιακά και μέσω της παιδείας έχει ως στόχο τη δημιουργία μιας νέας γενιάς «εусεβών» ισλαμιστών¹⁵¹ που θα έχουν κατά προτεραιότητα τη θρησκεία ως πολιτικό όπλο. Αυτό το όπλο προετοιμάζεται στα ιερατικά σχολεία τα οποία εκπαιδεύουν μία νέα τάξη θρησκευόμενων πολιτών, όχι μόνο για να γίνουν ιεροδιδάσκαλοι, όπως ήταν ο αρχικός τους προορισμός, αλλά για να αναλάβουν δράση στην κρατική μηχανή αλλάζοντας συνολικά το πρόσωπο της Τουρκίας προς μια Ισλαμική Δημοκρατία¹⁵².

Με τον τρόπο αυτό η κυβέρνηση Ερντογάν κατάφερε να δημιουργήσει μια κρίσιμη μάζα στρατευμένων ισλαμιστών, οι οποίοι πέραν της στήριξης που παρέχουν στον ίδιο τον Ερντογάν, αποτελούν και μια νέα μορφή τουρκικού επεκτατισμού σε όρους ισχύος οι οποίοι στηρίζονται σε βαθιά θρησκευτικά ένστικτα¹⁵³. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα υφιστάμενα στοιχεία, κατά την έλευση της κυβέρνησης Ερντογάν στη εξουσία το 2002, οι μαθητές των ισλαμικών ιερατικών σχολείων ήταν περίπου 10.000, αυτή τη στιγμή αριθμούν πλέον των 750.000. Αρκετοί από αυτούς, μετά την αποφοίτησή τους, με εντολή της τουρκικής

148 Okan Konuralp (2006), Εφημερίδα HURRIYET, «*Türkiye'nin tarikat ve cemaat haritası*» (Ο χάρτης των τουρκικών αδελφοτήτων και ομάδων πιστών) σε <http://www.hurriyet.com.tr> (πρόσβαση 10/2018)

149 «*ÖZAL HANGİ TARİKAT'TAN?*» (Ο Οζάλ σε ποια αδελφότητα ανήκει?) σε <https://bilgeturkhaber.com/> (πρόσβαση 10/2018)

150 Στην ίδια αδελφότητα φέρονται να ανήκουν και ο πρώην Τούρκος Πρόεδρος Γκιουλ, ο Πρώην Αντιπρόεδρος της Τουρκικής Κυβέρνησης Αριντς καθώς και ο νυν Τούρκος Πρόεδρος Ερντογαν. Για λεπτομέρειες βλέπε σημείωση 55.

151 Fariba Nawa, Ozge Sebzeci (May 30, 2018), Financial Times «*Erdogan's 'pious generation' goal drives Islam into education*» σε <https://www.ft.com/> (πρόσβαση 10/2018)

152 Soner Cagaptay (16 Φεβρουαρίου 2018), The Washington Post, «*In long-secular Turkey, sharia is gradually taking over*» σε <https://www.washingtonpost.com> (πρόσβαση 10/2018)

153 Leela Jacinto (13 Ιουλίου 2017), «*Turkey's Post-Coup Purge and Erdogan's Private Army*» Foreign Policy σε <https://foreignpolicy.com/> (πρόσβαση 10/2018)

κυβέρνησης (Υπουργείο Θρησκευτικών Υποθέσεων – Diyanet Isleri Bakanligi), και σε συνεργασία με τις αντίστοιχες χώρες όπου διαβιούν τουρκογενείς πληθυσμοί, μετακινούνται προκειμένου να εργαστούν πλησίον των ομογενών. Συνολικά, το Υπουργείο Θρησκευτικών Υποθέσεων της Τουρκίας διορίζει ιεροδιδάσκλους σε 34 χώρες σε όλο τον κόσμο, μεταξύ των οποίων οι ΗΠΑ, Καναδάς, Αυστραλία, Γαλλία και Γερμανία.¹⁵⁴ Με τον τρόπο αυτό η Άγκυρα προσπαθεί να δημιουργεί ερείσματα εθνο - ισλαμιστικού υπόβαθρου με τους απανταχού τουρκικούς πληθυσμούς οι οποίοι και εργάζονται προωθώντας τα συμφέροντα της Τουρκίας.

Πέραν των ανωτέρω, οι σχέσεις του ίδιου του προέδρου Ερντογάν με την Μουσουλμανική Αδελφότητα¹⁵⁵ καθώς και αφενός η στήριξη (οικονομική και πολιτική) ισλαμιστικών κινήματων και αφετέρου η χρηματοδότηση του ίδιου του κόμματος ΑΚΡ από ισλαμικά κεφάλαια¹⁵⁶, είναι κινήσεις συμβατές με το ευρύτερο πλαίσιο ισλαμιστικής μετάλλαξης του τουρκικού κράτους.

Ισχύς και τουρκική ισλαμιστική απειλή

Η στρατηγική της Τουρκίας σχετικά με τα ισλαμιστικά κινήματα της ευρύτερης περιοχής της Μέσης Ανατολής έχει ως θεωρητικό υπόβαθρο το οθωμανικό της παρελθόν, θέμα ιδιαίτερας προσφιλές στην σημερινή τουρκική ηγεσία¹⁵⁷. Μέσω των δεσμών που υφίστανται και οι οποίοι ξεκινώντας από το οθωμανικό χαλιφάτο δια μέσου των ισλαμικών παραδόσεων των μουσουλμανικών πληθυσμών της περιοχής, έφτασαν έως τις μέρες μας, η Τουρκία προσπαθεί να αναβιώσει τη αμφίδρομη σχέση αλληλεξάρτησης με σκοπό την γεωγραφική προβολή της ισχύος της στην ευρύτερη περιφέρειά της (Ευρώπη, Μέση Ανατολή, Καύκασος), ελέγχοντας, κατά το μέτρο του δυνατού, τα ισλαμιστικά κινήματα της περιοχής και αναλαμβάνοντας το ρόλο ενός ιδιότυπου εκπρόσωπου - προστάτη των μουσουλμανικών πληθυσμών και δημιουργώντας πλαίσιο αύξησης της ισχύος. Έτσι, παρά το γεγονός ότι τα ισλαμιστικά κινήματα είχαν πάντα ιδιαίτερη

¹⁵⁴ Ως υποσημείωση 78, Σελ 12-13

¹⁵⁵ Μαργαρίτα Βεργολιά, (17 Αυγούστου 2016) Εφημερίδα Συντακτών «Ερντογάν όπως Μουσουλμανική Αδελφότητα» σε <http://www.efsyn.gr> (πρόσβαση 10/2018)

¹⁵⁶ Ως υποσημείωση 78, Σελ 57-60

¹⁵⁷ Κωνσταντίνος Γωγός (2016) VIA DIPLOMACY «Το Ισλαμιστικό Κίνημα στην Τουρκία» σε <https://www.viadiplomacy.gr/> (πρόσβαση 10/2018)

θέση στην κοινωνική, την πολιτική, την ιδεολογική και την οικονομική ζωή της Τουρκίας, μετά το 2002, παρουσιάζονται και στην εξωτερική της πολιτική.¹⁵⁸ Πλέον των ανωτέρω, η στάση της απέναντι στις ισλαμιστικές τρομοκρατικές οργανώσεις ιστορικά είναι αμφιλεγόμενη. Από την μια πλευρά τις αποκηρύσσει, και από την άλλη τις ενισχύει λογιστικώς και διοικητικώς¹⁵⁹, λειτουργώντας ως χώρα διέλευσης «μαχητών»¹⁶⁰ προσφύγων και μεταναστών προς την Ευρωπαϊκή Ένωση μετατρέποντάς τους σε μέσο πίεσης προς την Δύση¹⁶¹.

Γίνεται σχεδόν σαφές ότι η Τουρκία κινείται σε μία τροχιά διαρκούς ισλαμοποίησης και προσπάθειας γεωγραφικής αύξησης της επιρροής της μέσω, τόσο του προσεταιρισμού και της προστασίας των σύγχρονων ισλαμιστικών κινημάτων¹⁶², όσο και αναβίωσης των δεσμών αλληλεξάρτησης του οθωμανικού της παρελθόντος και του ιδιότυπου οθωμανικού χαλιφάτου. Ευρωπαϊκές χώρες όπως η Γερμανία¹⁶³, μίλησαν για τον τουρκικό ισλαμιστικό κίνδυνο, έστω και ανεπίσημα. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της σύλληψης και της φυλάκισης από τις Γερμανικές Ομοσπονδιακές Αρχές, γερμανών πολιτών τουρκικής καταγωγής οι οποίοι, σύμφωνα με το κατηγορητήριο, λειτουργούσαν σε πυρήνες τρομοκρατίας και σχεδίαζαν τρομοκρατικές επιθέσεις εντός της Γερμανικής επικράτειας¹⁶⁴. Σε άλλες περιπτώσεις, πολίτες τουρκικής καταγωγής κατηγορήθηκαν για κατασκοπεία¹⁶⁵ ενώ υπήρξαν και αρκετές αναφορές για

158 Πατρινού Φωτεινή (2016)“, Πανεπιστήμιο Πειραιώς «*Τα Ισλαμιστικά Κινήματα ως μοχλοί άσκησης εξωτερικής πολιτικής του τουρκικού κράτους*», Σελ 139 σε <http://dione.lib.unipi.gr/> (πρόσβαση 10/2018)

159 Meredith Tax,(Σεπτέμβριος 2018) The Nation, «*Turkey Is Supporting the Syrian Jihadis Washington Says*» σε <https://www.thenation.com/> (πρόσβαση 10/2018)

160 Ishaan Tharoor (2016) The Washington Post «*Jordan's King Abdullah accused Turkey of sending terrorists to Europe, report says*» σε <https://www.washingtonpost.com> (πρόσβαση 10/2018)

161 Zoie O'Brien, (2018) «*A dangerous neighbour? Europe warned over 'hiding' jihadis in Turkey posing deadly threat*» σε <https://www.express.co.uk/> (πρόσβαση 10/2018)

162 Γώγος, Κωνσταντίνος Χ (2011). «*Τούρκικο πολιτικό Ισλάμ και ισλαμιστικά δίκτυα στη Γερμανία : Γεωπολιτική ανάλυση*», 1η έκδ. - Αθήνα : Εκδοτικός Οίκος Α. Α. Λιβάνη,

163 «*Germany accuses Turkey of supporting terrorism: report*» (2016) σε <https://www.thelocal.de> (πρόσβαση 10/2018)

164 «*Germany raids apartments of four Turkish imams suspected of spying*» σε <https://www.reuters.com/>, (πρόσβαση 10/2018)

165 «*German police arrest five in raid on 'IS network'*» σε <https://www.bbc.com> (πρόσβαση 10/2018)

πολιτικές δολοφονίες και απαγωγές οι οποίες αποδίδονται στην δραστηριοποίηση τούρκων ή τουρκικής καταγωγής προσώπων. Τέλος, στόχος κριτικής έχουν υπάρξει τούρκοι μουφτήδες σε ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίοι στο πλαίσιο των καθηκόντων τους περί διδασκαλίας στα τζαμιά και τους χώρους λατρείας, γίνονται συχνά φορείς μηνυμάτων μισαλλοδοξίας και θρησκευτικού φανατισμού¹⁶⁶. Δεν πρέπει άλλωστε να μας διαφεύγει το πλήθος των πολιτών τουρκικής καταγωγής, οι οποίοι διαβιούν στις ευρωπαϊκές χώρες και που στις περισσότερες περιπτώσεις αφορούν ανθρώπους με χαμηλό βιοτικό και μορφωτικό επίπεδο, ισλαμικής παιδείας οι οποίοι δεν εντάσσονται στις κοινωνίες στις οποίες διαβιούν. Αυτοί οι πληθυσμοί, αποτελούν μια κρίσιμη μάζα η οποία είναι εύκολο να προσεγγισθεί και να στρατολογηθεί για διάφορους σκοπούς.

Τα ανωτέρω, καθώς και αρκετά ακόμη περιστατικά τα οποία συμβαίνουν κατά καιρούς, αναδεικνύουν μια προσπάθεια της Τουρκίας περί οργάνωσης και σύστασης πυρήνων ισλαμιστικής διδασκαλίας και δράσης/ ακτιβισμού εντός του εδάφους τρίτων χωρών, προκειμένου, όπως αναδείξαμε πιο πριν, να επιτύχει προβολή ισχύος και προώθηση των οικείων συμφερόντων, εργαλειοποιώντας έτσι το ισλαμιστικό κίνημα το οποίο με τον τρόπο αυτό συμμετέχει και έως ένα βαθμό καθορίζει την ατζέντα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής .

Σε κάθε περίπτωση, η τουρκική ισλαμιστική απειλή¹⁶⁷ είναι ένα θέμα το οποίο θα πρέπει να μας προβληματίσει τόσο ως ευρωπαίους πολίτες, αλλά κυρίως σαν Έλληνες που, πέραν της γειτνίασης, αφενός διαθέτουμε ένα αριθμό μουσουλμάνων οι οποίοι διαβιούν στη χώρα μας¹⁶⁸ ενώ η χώρα μας αποτελεί και την πύλη εισόδου μεγάλων μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών.

166 Tom Barnes (2018) «Austria to close seven mosques and deport imams in crackdown on 'political Islam'» σε <https://www.independent.co.uk/> (πρόσβαση 10/2018)

167 Rauf Baker (2018) BESA Center, «The Islamization of Turkey» σε <https://besacenter.org> (πρόσβαση 10/2018) και Center for Security Policy Press,(2018) «Ally No More: Erdoğan's New Turkish Caliphate and the Rising Jihadist Threat to the West» , σε <https://www.centerforsecuritypolicy.org/> (πρόσβαση 10/2018)

168 Η παραπομπή δεν αφορά και ούτε περιλαμβάνει τους Έλληνες μουσουλμάνους της Θράκης, Αναφέρεται κατά κύριο λόγο σε μουσουλμανικούς πληθυσμούς οι οποίοι ήρθαν στην Ελλάδα με την ιδιότητα του πρόσφυγα/μετανάστη και εξακολουθούν να διαβιούν εδώ, είτε μόνιμα είτε προσωρινά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «4»: ΣΥΣΤΗΜΙΚΕΣ ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΚΡ

ΓΕΝΙΚΑ

Στη διαμόρφωση και κυρίως στην εφαρμογή της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, όπως και κάθε κράτους στο σύγχρονο ταχέως μεταλλασσόμενο διεθνές σύστημα, πέραν των δομικών και επίκτητων επιδράσεων που αναφέραμε στα προηγούμενα κεφάλαια, πρωταρχικό ρόλο διαδραματίζουν οι συστημικές δυνάμεις¹⁶⁹ και επιδράσεις του ίδιου συστήματος, οι οποίες και αποτελούν πρωταρχικό παράγοντα διότι θέτουν το ευρύτερο, και σε πολλές περιπτώσεις ιδιαίτερος αυστηρό, πλαίσιο εντός του οποίου ένα κράτος μπορεί να ελίσσεται και γενικά να δρα, στον συνεχή αγώνα για διεκδίκηση ισχύος και επιδιώκοντας την υλοποίηση των στόχων της εξωτερικής του πολιτικής.

Οι συστημικοί παράγοντες και επιρροές του διεθνούς συστήματος οι οποίοι επιδρούν στη διαμόρφωση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής και οι οποίοι θα αναλυθούν παρακάτω είναι η πολιτική και τα συμφέροντα των ορισμένων εκ των παγκόσμιων «παιχτών» (ΗΠΑ, Ρωσία και ΕΕ), κυρίως στις περιοχές των Μ. Ανατολής και των Βαλκανίων¹⁷⁰, η πολιτική και οι επιδιώξεις των όμορων/γειτονικών με την Τουρκία χωρών αλλά και το Κουρδικό ζήτημα το οποίο επιδρά τόσο ως εσωτερικός (δομικός)¹⁷¹ όσο και ως συστημική επίδραση καθώς επηρεάζει την ευρύτερη ισορροπία δυνάμεων στην περιοχή, προκαλώντας συνεχείς ανακατατάξεις.

¹⁶⁹ Waltz, Kenneth (1979) «*Theory of International Politics*». Reading, MA: Addison-Wesley

¹⁷⁰ Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, το τρίγωνο Βαλκάνια – Μέση Ανατολή και Καύκασος, θεωρείται από την τουρκική εξωτερική πολιτική ως χώρος ζωτικών στρατηγικών συμφερόντων. Για λεπτομέρειες δες : Davutoğlu, Ahmet. (2001). «*Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu*». Aksaray, İstanbul: Küre Yayınları.

¹⁷¹ Η ιδιαιτερότητα του κουρδικού προβλήματος, το γεγονός ότι εμπλέκει άμεσα τουλάχιστον τέσσερα κράτη της περιοχής καθώς και οι αιτίες ενδιαφέροντος της περιοχής (πετρέλαιο, φυσικό αέριο, υδάτινοι πόροι κ.α) που σηματοδοτούν την εμπλοκή Μεγάλων Δυνάμεων στην περιοχή, καθιστούν το πρόβλημα πολυσύνθετο εργαλειοποιώντας το. Γίνεται εύκολα κατανοητό λοιπόν, πως το κουρδικό ζήτημα πέραν από υπαρξιακό ζήτημα που επιδρά δομικά στην τουρκική συμπεριφορά είναι και ένα ζήτημα συστημικού επιπέδου το οποίο διαθέτει τη δική του δυναμική

ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ

Κατά την περίοδο από την έλευση του ΑΚΡ στην εξουσία (2002) ως και σήμερα, παρά το γεγονός ότι το διεθνές σύστημα δεν υπέστη ιδιαίτερες δομικές μεταβολές συστημικού επιπέδου¹⁷², διαφοροποιήθηκε σε ικανοποιητικό βαθμό ώστε να μας επιτρέπει να το χαρακτηρίζουμε και πάλι ως πολυπολικό ή μη-πολικό¹⁷³ (αν και αρκετοί αναλυτές μιλούν και πάλι για την δημιουργία ενός ιδιότυπου «χαλαρού διπολισμού» ΗΠΑ - Κίνας¹⁷⁴) Αιτίες όπως, η συνεχώς επιταχυνόμενη και διευρυνόμενη παγκοσμιοποίηση, η διαφοροποίηση της σχετικής αξίας των συντελεστών ισχύος (ήπια – σκληρή ισχύς), η διαφοροποίηση του πολέμου και των «πολεμικών αναμετρήσεων» (π.χ. υβριδικός πόλεμος¹⁷⁵) έχουν ως αποτέλεσμα την διάχυση της ισχύος, μεταξύ όλο και περισσότερων κρατικών/μη κρατικών¹⁷⁶, περιφερειακών και διεθνών δρώντων.

Παρά την ύπαρξη σύγχρονων οντοτήτων στο διεθνές σύστημα (μη κρατικοί δρώντες, διακυβερνητικοί οργανισμοί κλπ), τα κράτη εξακολουθούν να είναι τα θεμελιώδη στοιχεία του διεθνούς συστήματος.¹⁷⁷ Ανεξάρτητα από τους εσωτερικούς παράγοντες και τις διαδικασίες διαμόρφωσης της υπόστασης μιας κρατικής οντότητας στο διεθνές σύστημα, το μοναδικό μέγεθος δοσοληψίας και καθορισμού status είναι η ισχύς. Με λίγα λόγια η ισχύς ενός κράτους είναι το «νόμισμα» προβολής και προώθησης των οικείων συμφερόντων¹⁷⁸ με πρώτιστο σκοπό την επιβίωσή του στο διεθνές σύστημα.

172 Τέτοιες μεταβολές υπέστη το διεθνές σύστημα μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου όταν από διπολικό (ΗΠΑ – Ρωσία) έγινε μονοπολικό (ΗΠΑ).

173 Richard N. Haass,(2008), Foreign Affairs «*The Age of Nonpolarity*» σε <https://www.foreignaffairs.com/> (πρόσβαση 10/2018)

174 Richard Maher (2018) European University Institute « *Bipolarity and the Future of U.S.-China Relations: U.S.-CHINA BIPOLARITY*» σε <https://www.researchgate.net> (πρόσβαση 10/2018)

175 CS Chivvis (2017), RAND «*Understanding Russian “Hybrid Warfare”*» σε rand.org (πρόσβαση 10/2018)

176 Milner, Helen V., and Andrew Moravcsik « *Power, Interdependence, and Nonstate Actors in World Politics*». PRINCETON; OXFORD: Princeton University Press, 2009. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt7t8fk>. (πρόσβαση 10/2018)

177 Όπως υποσημείωση Νο 161

178 Κουσκουβέλης, Ηλίας (2004) «*Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα

Θέλοντας λοιπόν να ορίσουμε τις συστημικές επιδράσεις του διεθνούς συστήματος στη τουρκική εξωτερική πολιτική θα εξετάσουμε αρχικά το διεθνές περιβάλλον κατά την εξεταζόμενη περίοδο και εν συνεχεία τους σημαντικότερους παράγοντες – κράτη, τα οποία επηρέασαν τόσο το διεθνές σύστημα σε παγκόσμιο επίπεδο όσο και το περιφερειακό υποσύστημα της Τουρκίας κατά την περίοδο από το 2002 (Πρώτη Κυβέρνηση ΑΚΡ) μέχρι και σήμερα. Η εξέταση αυτή δεν θα συμπεριλάβει επιμέρους γεγονότα σε διμερές επίπεδο αλλά θα περιοριστεί αποκλειστικά και μόνο στην αποτύπωση της ισχύος ενός κράτους – δρώντα, την καταγραφή των συμφερόντων του καθώς και την προβολή των συμφερόντων αυτών πάνω στην τουρκική εξωτερική πολιτική.¹⁷⁹

Οι κυριότεροι διεθνείς δρώντες κατά το εξεταζόμενο χρονικό διάστημα ήταν οι ΗΠΑ, η Ρωσία, σταδιακά η Κίνα, η Ευρωπαϊκή Ένωση ενώ στο περιφερειακό διεθνές υποσύστημα της Τουρκίας ήταν το Ισραήλ, το Ιράν, σταδιακά η Σαουδική Αραβία, η Συρία και η Ελλάδα.

Σημαντικά γεγονότα τα οποία σημάδεψαν την εξεταζόμενη περίοδο με όρους διάχυσης ή ανακατανομής ισχύος στο διεθνές σύστημα και επηρέασαν άμεσα ή έμμεσα την τουρκική εξωτερική πολιτική ήταν:

Η τρομοκρατική επίθεση στις 9/11 (2001) κατά των ΗΠΑ που υπήρξε η απαρχή του «Αγώνα Κατά της Τρομοκρατίας» (War on Terror)¹⁸⁰, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα τις στρατιωτικές επεμβάσεις των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή. Πλέον αυτού η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 (ΗΠΑ) – 2010 (ΕΕ). Η κατεύθυνση της τότε αμερικανικής πολιτικής καθορίστηκε ως ο διαρκής πόλεμος

179 Πρόκειται για την αφαιρετική μέθοδο στα πρότυπα που χρησιμοποίησε ο Kenneth Waltz προκειμένου να εισάγει και να τεκμηριώσει τη θεωρία του δομικού ρεαλισμού. Για λεπτομέρειες βλέπε Waltz, Kenneth (1979) «*Theory of International Politics*». Reading, MA: Addison-Wesley

180 Πρόκειται για ονομασία η οποία δόθηκε από τον Πρόεδρο Μπους και σηματοδότησε την έναρξη αντιτρομοκρατικών επιχειρήσεων σε χώρες της Μέσης Ανατολής μεταξύ των οποίων Αφγανιστάν, Ιρακ και Πακιστάν. Με την εμφάνιση του ISIS η συγκεκριμένη επιχείρηση συμπεριέλαβε εξαιρετικά μεγάλο αριθμό κρατών, ενώ οι επιχειρήσεις συνεχίζονται μέχρι και σήμερα. Για λεπτομέρειες βλέπε Mark N. Katz, «*What Exactly Is the War on Terror?*», Middle East Policy Center σε <https://www.mepec.org> (πρόσβαση 10/2018)

κατά της τρομοκρατίας, η προσπάθεια προώθησης δημοκρατικών θεσμών¹⁸¹ στα ισλαμικά κράτη της Μέσης Ανατολής και Β. Αφρικής και η προσπάθεια για οικονομική ανάπτυξή τους. Στο πλαίσιο αυτό, η Τουρκία η οποία είναι ταυτόχρονα μουσουλμανική χώρα, μέλος του NATO αλλά και σύμμαχος των ΗΠΑ, στην προσπάθεια της να διατηρήσει τις ισορροπίες μεταξύ όλων αυτών, ενήργησε αντίθετα στα αμερικανικά συμφέροντα δημιουργώντας συνθήκες τριβής.¹⁸² Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η άρνηση της Τουρκίας στις ΗΠΑ, για χρήση του τουρκικού εδάφους από αμερικανικά στρατεύματα κατά την επέμβαση στο Ιράκ το 2003.¹⁸³

Η ρωσική στρατιωτική επέμβαση στην Γεωργία, εναντίον των γεωργιανών ενόπλων δυνάμεων το 2008 με σκοπό την υποβοήθηση απόσχισης των περιοχών Ν. Οσετίας και Αμπχαζίας καθώς και η αντίστοιχη ρωσική επέμβαση στην Κριμαία το 2014 προς υποβοήθηση του εκεί φιλορωσικού πληθυσμού, αποτέλεσαν την αρχή επανατοποθέτησης της Ρωσίας, ως παγκόσμιου παίχτη στο διεθνές σύστημα¹⁸⁴. Η ρωσική επανεμφάνιση, ως σημαντικός πόλος στο διεθνές σύστημα, βοήθησε την Τουρκία, όπως θα δούμε και παρακάτω, να αντιμετωπίσει την στήριξη των ΗΠΑ στους Κούρδους του YPG (Συρία), όπου συνεργαζόμενη με τη Ρωσία προσπάθησε να λάβει μέρος ενεργά στην επόμενη μέρα του συριακού εμφυλίου.

Το ξέσπασμα της επονομαζόμενης «αραβικής άνοιξης», το οποίο όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, υπήρξε η αφορμή για την μερική ανατροπή του δόγματος Νταβούτογλου¹⁸⁵ καθώς δεν μπόρεσε να το προβλέψει και να το διαχειριστεί σωστά. Πέραν όμως αυτού, η αραβική άνοιξη στάθηκε η αιτία επανατοποθέτησης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία έκτοτε υπέπεσε

181 Shadi Hamid (2011) Brookings Inst «*The Struggle for Middle East Democracy*» σε <https://www.brookings.edu/> (πρόσβαση 10/2018)

182 Daniel R. DePetris (2018), National Interest Magazine, «*The Rift Between Turkey and America Was Already There*» σε <https://nationalinterest.org/> (πρόσβαση 10/2018)

183 «*Turkey rejects U.S. troop proposal*» σε <http://edition.cnn.com> (πρόσβαση 10/2018)

184 Dmitri Trenin (2014) Carnegie Moscow Center «*The Ukraine Crisis and the Resumption of Great-Power Rivalry*» σε <http://carnegie.ru/> (πρόσβαση 10/2018)

185 Abbas Djavadi, (2016) Turkey Notebook «*Turkey's Foreign Policy: From 'Zero Problems' To 'Nothing But Problems'*» σε <https://www.rferl.org> (πρόσβαση 10/2018)

σε λάθη χάνοντας ερείσματα στη Μέση Ανατολή¹⁸⁶.

Το ξέσπασμα του συριακού εμφυλίου ως συνέχεια της αραβικής άνοιξης, γεγονός το οποίο αποτέλεσε την αφορμή να έλθει πιεστικά στην διεθνή επικαιρότητα το θέμα των Κούρδων της Συρίας και το Κουρδικό ζήτημα ευρύτερα¹⁸⁷. Η μερική αυτονομία που απέκτησαν οι Κούρδοι της Συρίας με την σύμφωνα γνώμη τόσο των ΗΠΑ όσο και την Ρωσίας¹⁸⁸, ενεργοποίησε τα τουρκικά φοβικά υπαρξιακά αντανάκλαστικά, με αποτέλεσμα την εισβολή των τουρκικών δυνάμεων στο βόρειο κουρδικό τμήμα της Συρίας και την κατοχή μέρος συριακής επικράτειας, διεξάγοντας έναν τύπου «ανένδοτο» αγώνα υψηλού διπλωματικού αλλά και φυσικού ρίσκου.

Η κάθοδος ρωσικών στρατιωτικών δυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο και η εμπλοκή τους στον Συριακό Εμφύλιο για την υποστήριξη του Προέδρου Άσαντ, γεγονός που αποτέλεσε την πρώτη ρωσική στρατιωτική εμπλοκή σε μεγάλη απόσταση από ρωσικό έδαφος. Το γεγονός αυτό σηματοδοτεί την έναρξη ανάκαμψης της Ρωσίας ως Μεγάλη Δύναμη¹⁸⁹. Η στρατιωτική παρουσία της Ρωσίας στη Συρία υπήρξε καταλυτική, μετατρέποντας τα δεδομένα υπέρ του προέδρου Άσαντ, τον οποίο βοήθησε να φτάσει στην στρατιωτική νίκη εναντίον των αντικαθεστωτικών. Η Ρωσία με την κίνηση της αυτή έγινε ρυθμιστής των εξελίξεων στην περιοχή, αναγκάζοντας την Τουρκία να αναπροσανατολίσει ανάλογα την εξωτερική της πολιτική, δημιουργώντας ερωτηματικά και καχυποψία στη Δύση για την αξιοπιστία της ως συμμάχου και επηρεάζοντας άμεσα την τουρκική ταυτότητα ως συμμάχου και τις τουρκικές προθέσεις γενικότερα.

Η εμφάνιση της τρομοκρατικής οργάνωσης, αυτοαποκαλούμενης ως «Ισλαμικό Κράτος» (αραβικά: DAESH), η αντιμετώπιση της οποίας αποτέλεσε

186 Kemal Kirisci (2013) Brookings Inst «*The Rise and Fall of Turkey as a Model for the Arab World*» σε <https://www.brookings.edu/> (πρόσβαση 10/2018)

187 Zara Saleh (2018) The Washington Inst «*The Advantages of Kurdish Autonomy in Syria*» σε <https://www.washingtoninstitute.org> (πρόσβαση 10/2018)

188 Maxim A. Suchkov January (2017) «*Russia offers outline for Syrian constitution*» σε <https://www.al-monitor.com/> (πρόσβαση 10/2018)

189 Olivia Griffiths (2018), Σχολιασμός βιβλίου από Dmitri Trenin, «*What Is Russia Up To In The Middle East?*», Polity Press, σε <http://www.ccw.ox.ac.uk/> (πρόσβαση 10/2018)

μεγάλη πρόκληση τόσο για τις χώρες της Μέσης Ανατολής όσο και για τον ολόκληρο τον κόσμο. Οι τρομοκρατικές μέθοδοι, η οργάνωσή του αλλά και η ισχύς που απέκτησε στην πορεία το κατέστησαν σε μία από τις μεγαλύτερες σύγχρονες απειλές¹⁹⁰. Η εμφάνιση του Ισλαμικού Κράτους αποτέλεσε την αιτία συγκρότησης διεθνούς συνασπισμού για την αντιμετώπισή του, με τη συμμετοχή των κρατών της περιοχής και έναν μεγάλο αριθμό κρατών από όλον τον κόσμο. Ήταν η πρώτη φορά που ένας τόσο μεγάλος συνασπισμός κρατών δημιουργήθηκε με έναν κοινό αντικειμενικό σκοπό, δημιουργώντας τη θεωρητική – πρακτική βάση αντίστοιχων διεθνών συνασπισμών στο μέλλον¹⁹¹. Η Τουρκία, κατά τη διάρκεια δραστηριοποίησης του Ισλαμικού Κράτους επέλεξε να τηρήσει μια επιτήδεια στάση, με περιορισμένη συμμετοχή στον Διεθνή Συνασπισμό, ενώ από την άλλη κατηγορήθηκε για συνεργασία, έστω και άτυπα, με το Ισλαμικό Κράτος¹⁹².

Η άνοδος της Κίνας ως παγκόσμιου παίχτη στο διεθνές σύστημα¹⁹³ μέσω της ραγδαίας οικονομικής ανάπτυξης της¹⁹⁴ καθώς και της αύξησης των στρατιωτικών και τεχνολογικών της δυνατοτήτων.¹⁹⁵ Αυτό αποτέλεσε αιτία αναπροσαρμογής της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής¹⁹⁶ και μετατόπισης του «κέντρου βάρους» της προσοχής των ΗΠΑ.

Όπως ήδη αναφέραμε, την ίδια περίοδο η Ρωσία υπό την ηγεσία του Βλαντίμιρ Πούτιν, ξεκίνησε να ακολουθεί μια ολοένα και περισσότερο παρεμβατική

190 Κωνσταντίνος Μπαλωμένος, (2017) «Διεθνής Τρομοκρατία και Στρατηγική Επικοινωνία, Διαχείριση Τρομοκρατικών Κρίσεων», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα

191 Όπως πρίν

192 Σταύρος Λυγερός, (2016), Εκδόσεις Ποιότητα «Στρατηγικές ανακατατάξεις, ο αστάθμητος και απρόβλεπτος χαρακτήρας των επαναπροσεγγίσεων και η ανάγκη επαναξιολογήσεων των διπλωματικών μας επιλογών» σε <https://piotita.gr/2016/07/> (πρόσβαση 10/2018)

193 G. John Ikenberry (2014), Princeton Un. « *From Hegemony to the Balance of Power: The Rise of China and American Grand Strategy in East Asia*», International Journal of Korean Unification Studies σε <https://www.princeton.edu/> (πρόσβαση 10/2018)

194 Brian Bremner, (2018) BLOOMBERG, «*The China-U.S. Power Struggle Is Just Beginning*» σε <https://www.bloomberg.com/> (πρόσβαση 10/2018)

195 US Intelligence Community, (2018), «*Worldwide Threat Assessment*» σε <https://www.dni.gov/> (πρόσβαση 10/2018)

196 Omar Lamrani (2018) STRATFOR «*A Distracted U.S. Struggles To Shift Its Global Focus*» σε <https://worldview.stratfor.com> (πρόσβαση 12/201*)

εξωτερική πολιτική με στόχο τη διεθνή της αναγνώριση ως Μεγάλης Δύναμης¹⁹⁷. Την πολιτική της αυτή την υλοποιεί αρχικά μέσω της εσωτερικής εξισορρόπησης και αύξησης των συντελεστών σκληρής ισχύος, όπως για παράδειγμα οι Ένοπλες Δυνάμεις. Στο πλαίσιο αυτό η Ρωσία, την τελευταία 10ετία και ιδιαίτερα μετά τον πόλεμο στη Γεωργία (2008), ο οποίος και ανέδειξε σοβαρά προβλήματα του ρωσικού οπλοστασίου, ανακατεύθυνε ένα μεγάλο μέρος επενδυτικών πόρων στην αμυντική της βιομηχανία¹⁹⁸ με σκοπό την αύξηση των στρατιωτικών της δυνατοτήτων και στα τρία Όπλα των Ενόπλων Δυνάμεων¹⁹⁹. Η ρωσική στρατιωτική παρουσία υπήρξε εμφανής στην περίπτωση του Συριακού Εμφυλίου με τη μεταφορά σύγχρονων συστημάτων όπως τα πυραυλικά συστήματα αντιαεροπορικά συστήματα S-400. Πέραν αυτού, σημαντικός άξονας της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής αποτελεί η ενεργητική δημόσια διπλωματία²⁰⁰ και η προσπάθεια επιρροής μέσω αυτής. Στο πλαίσιο αυτό περιλαμβάνεται επί παραδείγματι, η ρωσική πρωτοβουλία για ειρηνευτικές συνομιλίες στη Συρία μεταξύ όλων των αντιμαχόμενων πλευρών.²⁰¹ Αποφεύγοντας την σκληρή αντιπαράθεση με τις ΗΠΑ φαίνεται να προσπαθεί να επανακτήσει το ρόλο της ως παγκόσμιος παίχτης εστιάζοντας σε συγκεκριμένες ζώνες επιρροής (πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, Συρία²⁰², Ανατολική Μεσόγειος κλπ).

Όσον αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση²⁰³, αυτή δεν κατάφερε να εμβαθύνει

197 Όπως υποσημείωση Νο 179

198 Ο πόλεμος στη Γεωργία, αν και νικηφόρος, έφερε στην επιφάνεια το πλήθος των προβλημάτων των ρωσικών Ενόπλων Δυνάμεων, σε θέματα τόσο εκπαίδευσης όσο κυρίως σε θέματα προσωπικού και μέσων. Τα συμπεράσματα τα οποία εξήχθησαν αποτέλεσαν την αφορμή για ένα εκτεταμένο πρόγραμμα εκσυγχρονισμού και προμηθειών αμυντικού υλικού για τις Ρωσικές Ένοπλες Δυνάμεις και των τριών Όπλων

199 «Ρωσία: Ο ραγδαίος εκσυγχρονισμός των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων» σε www.onalert.gr (πρόσβαση 10/2018) και «Russia's Weapons Make It 'A Country To Be Reckoned With'» σε www.forbes.com (πρόσβαση 10/2018)

200 Kragh, Martin & Åsberg, Sebastian. (2017). «Russia's strategy for influence through public diplomacy and active measures: the Swedish case» Journal of Strategic Studies.

201 «Russia Considers Its Next Moves in Syria» σε <https://worldview.stratfor.com> (πρόσβαση 10/2018)

202 Steven Heydemann, Michael E. O'Hanlon (2018) «Here's what a Trump-Putin deal on Syria could look like» σε <https://www.brookings.edu> (πρόσβαση 10/2018)

203 Andrew Morvics, (2017) Foreign Policy Magazine, «Europe Is Still a Superpower» σε <https://foreignpolicy.com/> (πρόσβαση 10/2018)

θεσμικά και δημοκρατικά τις διαδικασίες ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης²⁰⁴ γεγονός που θα ενίσχυε περαιτέρω τους συντελεστές ισχύος. Επιμέρους γεγονότα – επιδράσεις, όπως η παγκόσμια οικονομική κρίση (2007-2009), την οποία ακολούθησε η αντίστοιχη οικονομική κρίση της ΕΕ (2009-σήμερα), το σχετικά δυσκίνητο σύστημα λήψης αποφάσεων και διαχείρισης κρίσεων, η καχυποψία και τα εσωτερικά προβλήματα (σε θεσμικό και κοινωνικό επίπεδο) που δημιουργήθηκαν από την όξυνση της μεταναστευτικής – προσφυγικής κρίσης καθώς και η διαδικασία αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου, δεν της έχουν επιτρέψει μέχρι στιγμής να φτάσει στα επίπεδα πολιτικής εμπάθουσας, θεσμικής θωράκισης και κοινωνικής ομοιομορφίας, που θα την καθιστούσαν αδιαμφισβήτητη παγκόσμια δύναμη με όρους ισχύος. Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο διεθνές σύστημα στηρίζεται στους βασικούς άξονες της προώθησης του Διεθνούς Δικαίου, της υποστήριξης της διπλωματίας και της προώθηση πολυεπίπεδης συνεργασίας με όσο το δυνατό περισσότερες χώρες παγκοσμίως, βασίζοντας την ικανότητά της να φέρνει αποτελέσματα στην έλξη που ασκεί ο τρόπος ζωής των ευρωπαϊών πολιτών²⁰⁵. Παρά όμως τα προαναφερθέντα θετικά στοιχεία, ο Ευρωπαϊκός Στρατός ως συντελεστής ισχύος βρίσκεται ακόμη σε εμβρυικό στάδιο²⁰⁶ ενώ η εξωτερική πολιτική, τουλάχιστον επί του παρόντος, δεν είναι απολύτως κοινή με αποτέλεσμα να ασκείται ουσιαστικά από τα κράτη μέλη της ΕΕ με βάση τα εκάστοτε εθνικά τους συμφέροντα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αναγνώριση της Γερμανίας στην ΠΓΔΜ με το συνταγματικό της όνομα, καθώς και το κλείσιμο των συνόρων, που έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια της πρόσφατης προσφυγικής – μεταναστευτικής κρίσης, από ορισμένα κράτη – μέλη (π.χ. Ουγγαρία) σε αναίρεση των συλλογικών αποφάσεων.

Η έλλειψη του κοινού στρατού ως πυλώνα ισχύος αλλά και η απουσία απολύτως κοινής εξωτερικής πολιτικής σε συνδυασμό με το διακυβερνητικό

204 Η αποτυχία των δύο δημοψηφισμάτων στη Γαλλία (2005) και στην Ολλανδία (2006) για το «Σύνταγμα της Ευρώπης» οδήγησε την ΕΕ σε μια «υπαρξιακή» ενδοσκόπηση και εσωστρέφεια, αναφορικά με την ταυτότητά της και το μέλλον της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

205 Marcin Zaborowski (2009), European Union Institute for Security Studies, «*European perspectives on the new American foreign policy agenda*» σε <https://www.iss.europa.eu/> (πρόσβαση 10/2018)

206 Tomáš Valášek (2017) Carnegie Europe, Περιοδικό Politico, «*European defense vs. NATO: Not the right fight*» σε <https://www.politico.eu/> (πρόσβαση 10/2018).

σύστημα λήψης αποφάσεων, αποτελούν ένα μόνιμο συγκριτικό μειονέκτημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι γνωστό άλλωστε το σχόλιο του πρώην Υπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ, Χενρι Κίσινγκερ «Εάν θελήσω να μιλήσω στην Ευρώπη, ποιόν καλώ?». ²⁰⁷

Η σύγχρονη πολυεπίπεδη αλληλεξάρτηση, σε συνδυασμό με την παγκόσμια οικονομική κρίση, την επανεμφάνιση της Ρωσίας ως παγκόσμιου «παίχτη», την άνοδο νέων δυνάμεων σε περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο (Κίνα, Ινδία), την εμφάνιση νέων απειλών (υβριδικές απειλές, μη κρατικοί δρώντες - Ισλαμικό Κράτος κ.α.), συνέβαλαν στην ποιοτική και ποσοτική ανακατανομή ισχύος στο παγκόσμιο διεθνές σύστημα. Οι προαναφερθείσες εξελίξεις πολύ γρήγορα ανέδειξαν τα όρια και τις αντοχές προβολής της αμερικανικής «σκληρής» ισχύος ²⁰⁸ οδηγώντας την αμερικανική στρατηγική σκέψη στην υιοθέτηση της «ήπιας» ισχύος ²⁰⁹ με επιμέρους χαρακτηριστικά την ευθυγράμμιση με το Διεθνές Δίκαιο, την εφαρμογή της πολυεπίπεδης διπλωματίας, την προώθηση πολυμερών συμμαχιών και τη χρήση των Ενόπλων Δυνάμεων ως τελευταία επιλογή μόνο σε περιπτώσεις ζωτικά συμφέροντά της διακυβεύονται με τρόπο εκβιαστικό. ²¹⁰

Από τα προαναφερθέντα γίνεται κατανοητό ότι το διεθνές σύστημα κατά την εξεταζόμενη περίοδο έχει σχετικά διαφοροποιηθεί ευνοώντας την ανάδειξη περιφερειακών δρώντων.

Παρόλο που οι ΗΠΑ, ρεαλιστικά και με όρους ισχύος, αποτελούν μια μεγάλη δύναμη, επιλέγουν μια πολιτική εξυπηρέτησης των συμφερόντων τους στηριζόμενες κυρίως σε περιφερειακές δυνάμεις και πολυμερείς συμμαχίες. Η Ρωσία αμφισβητώντας επιλεκτικά την ηγεμονία των ΗΠΑ προσπαθεί να

²⁰⁷ Το συγκεκριμένο σχόλιο είχε σαν στόχο να περιγράψει και να σατιρίσει την αποτυχία της Ευρώπης να ολοκληρώσει την κοινή δράση της σε παγκόσμιο επίπεδο.

²⁰⁸ Όπως υποσημείωση Νο165

²⁰⁹ Mark P. Lagon,(2011), World Affairs Journal, «*The Value of Values: Soft Power Under Obama*» σε <http://www.worldaffairsjournal.org/> (πρόσβαση 10/2018)

²¹⁰ Όπως περιγράφεται στο [National Security Strategy Report](#) των ΗΠΑ. Η συγκεκριμένη αναφορά παραπέμπει στα σχετικά έγγραφα κατά τα έτη 2010, 2015 και 2017, τα οποία υπογράφονται από δυο διαφορετικούς Προέδρους, τον Ομπάμα και τον Τραμπ. Για λεπτομέρειες βλέπε «*National Security Strategy Archive*» σε <http://nssarchive.us/> (πρόσβαση 10/2018)

επανατοποθετηθεί στο διεθνές σύστημα, τόσο με εσωτερική εξισορρόπηση (αύξηση συντελεστών ισχύος) όσο και με προβολή ισχύος – πειθαναγκασμό (περίπτωση Γεωργίας, Κριμαίας, Συρία), διεκδικώντας κατ' αρχάς τη σφαίρα επιρροής της και εν συνεχεία έναν ενδεχόμενο παγκόσμιο ρόλο. Την ίδια περίοδο το «αποτύπωμα» της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο παγκόσμιο και περιφερειακό σύστημα παραμένει ισχνό λόγω των δομικών περιορισμών και της εσωστρέφειας που δημιούργησαν σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο οι εξελίξεις των τελευταίων ετών (οικονομική/νομισματική κρίση, προσφυγική/μεταναστευτική κρίση, BREXIT).

Η ανακατανομή ισχύος και το διαφαινόμενο κενό ισχύος που δημιουργείται έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία κατάλληλου χώρου που επιτρέπει την εμφάνιση περιφερειακών δρώντων, κρατικών και μη κρατικών, καθώς και συμμαχιών, μεταβαλλόμενων και ταχέως διαφοροποιούμενων.

ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

ΗΠΑ

Κατά την εξεταζόμενη περίοδο (2002 – σήμερα) τα ζωτικά συμφέροντα των ΗΠΑ στη Μ. Ανατολή απαριθμούνται συνοπτικά στην εξασφάλιση της ενέργειας (πετρέλαιο και φυσικό) και των ενεργειακών οδών στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου, στην προστασία και υποστήριξη του Κράτους του Ισραήλ, στην διατήρηση των στρατιωτικών βάσεων των ΗΠΑ στην περιοχή, στην υποστήριξη και προστασία συμμάχων, φίλων και φιλικών καθεστώτων, στην ανάσχεση της επιρροής του θεοκρατικού Ιράν, στην παρακολούθηση τρομοκρατικών δικτύων καθώς και στον αγώνα κατά τη τρομοκρατίας²¹¹.

Όσον αφορά τα Βαλκάνια, οι στρατηγικοί αντικειμενικοί σκοποί των ΗΠΑ περιλαμβάνουν είναι η ανάσχεση της ρωσικής επιρροής και ο έλεγχος των

²¹¹ Atallah S. Al Sarhan, (2017), «*United States Foreign Policy and the Middle East*» Department of Political Science, Clark Atlanta University, Atlanta, GA, USA σε <https://file.scirp.org/> (πρόσβαση 10/2018)

αγωγών ενέργειας προς την Δύση²¹².

Στο πλαίσιο της εξασφάλισης των παραπάνω ζωτικών συμφερόντων των ΗΠΑ η στρατηγική αξία της Τουρκίας ιδιαίτερα σημαντική²¹³ για μια σειρά από λόγους όπως το ότι είναι η μοναδική μουσουλμανική χώρα – μέλος του NATO, η στρατηγική της θέση στο σταυροδρόμι Ευρασίας, ενεργειακός κόμβος προς την Ευρώπη ενώ φιλοξενεί και ένα σημαντικό αριθμό από βάσεις αμερικανικών συμφερόντων στο έδαφος της. Η αντιμετώπιση της Τουρκίας σε αυτό το πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ ήταν αυτή του πολύτιμου συμμάχου και παράλληλα μιας «μικρής» περιφερειακής δύναμης η οποία οφείλει να ακολουθεί τις βασικές γραμμές της αμερικανικής στρατηγικής, σε μία ασύμμετρη σχέση – συμμαχία ηγεμονικού χαρακτήρα από την πλευρά των ΗΠΑ και *bandwagoning for profit* από την πλευρά της Τουρκίας²¹⁴.

Σημείο καμπής στις διμερείς σχέσεις υπήρξε η άρνηση της Τουρκίας να επιτρέψει στις ΗΠΑ να χρησιμοποιήσει το τουρκικό έδαφος κατά τις επιχειρήσεις στο Ιράκ, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα τη επιδείνωση²¹⁵ των μεταξύ τους σχέσεων οι οποίες από το σημείο αυτό και στη συνέχεια χαρακτηρίζονται από καχυποψία και ένταση σε όλα τα επίπεδα²¹⁶

Η απόφαση των ΗΠΑ για σταδιακή αποδέσμευση τους από τις παραπάνω

212 IH Daalder, ME O'Hanlon, Brookings, «*The United States in the balkans: There to stay*» Washington Quarterly, 2000 – σε <https://www.brookings.edu/> (πρόσβαση 10/2018)

213 Jim Zannoti, Clayton Thomas (2018), Congressional Research Service «*Turkey, Background and US relations*» σε www.crs.gov (πρόσβαση 10/2018)

214 Spyridon N. Litsas (2014) «*Bandwagoning for profit and Turkey: alliance formations and volatility in the Middle East*», Israel Affairs,

215 Χαρακτηριστικό είναι το επεισόδιο με την σύλληψη των Τούρκων στρατιωτών από αμερικανικά στρατεύματα στο Ιράκ, κατά τη διάρκεια επιχείρησης. Το περιστατικό αυτό και οι εικόνες που ακολούθησαν με τους τούρκους στρατιώτες αιχμάλωτους και ρακένδυτους με φορεμένες κουκούλες στα πρόσωπα τους, αποτέλεσε σημείο εξευτελισμού του τουρκικού στρατού. Έκτοτε, είναι γνωστό ως το περιστατικό της κουκούλας «hood event». Για λεπτομέρειες δεξ «*US arrest of soldiers infuriates Turkey*» σε <https://www.theguardian.com> (πρόσβαση 10/2018)

216 Steven Larabee,(2008), RAND Corp, «*Turkey as a us Security Partner*» σε <https://www.rand.org/> (πρόσβαση 10/2018)

περιοχές²¹⁷ και την εξασφάλιση των συμφερόντων τους μέσω περιφερειακών συμμάχων²¹⁸ θα περίμενε κανείς να αποτελέσει για την Τουρκία ευκαιρία να αναδειχθεί σε περιφερειακή δύναμη, εκμεταλλευόμενη το γεγονός ότι είναι ταυτόχρονα μουσουλμανική χώρα αλλά και μέλος του ΝΑΤΟ. Παρόλα αυτά, η διαφοροποίηση της Τουρκίας σε μια σειρά από θέματα είχε ως αποτέλεσμα οι σχέσεις των δύο χωρών να έχουν σημεία τριβής. Σημαντικά σημεία τριβής μεταξύ των δύο χωρών είναι καταρχάς οι σχέσεις της Τουρκίας με το Ιράν και κυρίως οι οικονομικές σχέσεις των δύο χωρών παρά τις υφιστάμενες αμερικανικές κυρώσεις²¹⁹. Χαρακτηριστικό παράδειγμα υπήρξε η αποκάλυψη της υπόθεσης Ρεζα Ζαράμπ²²⁰, ενός τουρκο-ιρανού επιχειρηματία ο οποίος με κρυφές οικονομικές συναλλαγές μέσω των τουρκικών τραπεζών κατάφερε να προωθεί ιρανικό πετρέλαιο στις διεθνείς αγορές με αντάλλαγμα χρυσό που αποστέλλονταν στο Ιράν. Ο επιχειρηματίας συνελήφθη και δικάστηκε στις ΗΠΑ.

Επιπλέον σημείο τριβής είναι η συνεργασία των ΗΠΑ με τους Κούρδους στον Συριακό Εμφύλιο, γεγονός που τους φέρνει σε αντίθεση με τα τουρκικά συμφέροντα στην περιοχή. Από την εμφάνιση του Ισλαμικού Κράτους στη Συρία και το Ιράκ, ο Διεθνής Συνασπισμός για την αντιμετώπισή του και κυρίως οι ΗΠΑ, ελλείπει χερσαίων δυνάμεων του Συνασπισμού, ξεκίνησαν τη συνεργασία²²¹ με τους Κούρδους της βόρειας Συρίας, απέναντι στον κοινό εχθρό. Οι Κούρδοι της βόρειας Συρίας, υπό τη μορφή ενός συνασπισμού τοπικών φυλών (Κούρδοι, Άραβες κλπ) με την ονομασία SDF²²² (Syrian Democratic Forces – Συριακές Δημοκρατικές Δυνάμεις). Η Τουρκία, η οποία θεωρεί τις κουρδικές στρατιωτικές

217 Mark N. Katz, (2014) Middle East Policy Center «*Implications of America Withdrawing from Iraq and Afghanistan*» σε <https://www.mepc.org>

218 James F. Dobbins, Ellen Laipson, Helena Cobban, Lawrence J. Korb, (2008) Middle East Policy Council, «*U.S. Withdrawal from Iraq: What are the Regional Implications?*» σε <https://www.mepc.org/> (πρόσβαση 10/2018)

219 «*Iran, Turkey strengthen trade relations despite US sanctions*» σε <https://www.middleeastmonitor.com> (πρόσβαση 10/2018)

220 «*Turkish banker found guilty in Iran sanctions case allegedly tied to Erdoğan*» σε <https://www.theguardian.com> (πρόσβαση 10/2018)

221 (2017) «*US-led coalition's support to continue after Raqqa's liberation*» σε <https://www.army.mil> (πρόσβαση 10/2018)

222 «*Syrian Democratic Forces*» σε <https://syriancivilwarmap.com>

δυνάμεις της Συρίας ως παρακλάδι του ΡΚΚ, αντιδρά²²³ στην υπόψη συνεργασία.

Πλέον των ανωτέρω, σημαντικό διμερές ζήτημα αποτελεί η διατάραξη των σχέσεων της Τουρκίας με το Ισραήλ κυρίως μετά τα γεγονότα του Μανι Μαρμαρα το Μάιο 2010. Το γεγονός αυτό φέρνει δύο συμμάχους των ΗΠΑ στην περιοχή αντιμέτωπους μεταξύ τους, κάτι που δεν είναι καλό για την σταθερότητα στη Μέση Ανατολή²²⁴, τοποθετώντας παράλληλα τις ΗΠΑ στο δύσκολο ρόλο του διαμεσολαβητή²²⁵ μεταξύ των δύο πλευρών.

Τέλος, σημαντικό ζήτημα μεταξύ Τουρκίας – ΗΠΑ αποτελεί η προσέγγιση Τουρκίας –Ρωσίας και κυρίως η ενδεχόμενη προμήθεια του ρωσικού πυραυλικού συστήματος S-400. Το S-400 αποτελεί ένα σύγχρονο αντιαεροπορικό και αντιβαλλιστικό πυραυλικό σύστημα με μεγάλες δυνατότητες Απαγόρευσης Περιοχής (Anti Access / Area Denial – A2AD)²²⁶. Πέραν αυτού αποτελεί και ένα από τα πιο επικίνδυνα συστήματα εναντίον του πλέον σύγχρονου αμερικανικής κατασκευής αεροσκάφους τύπου F-35. Η προμήθεια ενός τέτοιου αντιαεροπορικού συστήματος σε συνδυασμό με την προγραμματισμένη προμήθεια του αεροσκάφους F-35 από την Τουρκία, έχει ως αποτέλεσμα τις αμερικανικές αντιδράσεις και την δημιουργία σημείου τριβής στις σχέσεις των δύο χωρών. Σε ενδεχόμενη προμήθεια του πυραυλικού συστήματος S-400, οι ΗΠΑ έχουν απειλήσει με σχετικές κυρώσεις την τουρκική πλευρά²²⁷.

Ρωσία

Σύμφωνα με το «*Foreign Policy Concept of the Russian Federation* –

223 Mehmet Ersoy (2018) «Turks react to US support for Kurds in Syria» σε www.americanthinker.com (πρόσβαση 10/2018)

224 Dan Arbeli (2014) Brookings Inst «*The U.S.-Turkey-Israel Triangle*» σε <https://www.brookings.edu> (πρόσβαση 10/2018)

225 Όπως πριν

226 «*Russia's Military Receives Additional New S-400 Long-Range Air Defense Regiment*» σε <https://thediplomat.com> (πρόσβαση 10/2018)

227. Jim Zannoti, Clayton Thomas (2018), Congressional Research Service «*Turkey, Background and US relations*» σε www.crs.gov (πρόσβαση 10/2018).

2008»²²⁸ βασικός στόχος της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής μέχρι περίπου το 2007 ήταν η ανάσχεση της δυτικής επιρροής στον ζωτικό χώρο της περιφέρειας των πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών. Αντίστοιχα, για τη Μέση Ανατολή προτεραιότητες της αφορούσαν τον περιορισμό των ισλαμικών φονταμενταλιστικών κινημάτων και η προσέγγιση με τις μουσουλμανικές χώρες.

Η Ρωσία σήμερα παράγει περίπου το 12% της παγκόσμιας παραγωγής πετρελαίου ενώ είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος παραγωγός φυσικού αερίου πίσω από τις ΗΠΑ. Οι πωλήσεις πετρελαίου και φυσικού αερίου αντιπροσωπεύουν το 60% των εσόδων της Ρωσίας από τις εξαγωγές²²⁹. Γίνεται εύκολα αντιληπτό πως οποιαδήποτε άνοδος στην τιμή του πετρελαίου και του φυσικού αερίου ευνοεί τη ρωσική οικονομία. Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης (2008) η οικονομική ανάπτυξη επιβραδύνθηκε, γεγονός που είχε ως συνέπεια, οι τιμές του αργού πετρελαίου να μειωθούν από τα 147 δολάρια στα 32 δολάρια ανά βαρέλι (αντίστοιχη ήταν και η πτώση του φυσικού αερίου). Αντίθετα, κατά τη διάρκεια της ανάκαμψης, το 2011, έφτασε τα 111,26 δολάρια ανά βαρέλι²³⁰. Η αύξηση της τιμής του πετρελαίου ωφέλησε ιδιαίτερα τη ρωσική οικονομία η οποία στηριζόταν (και ακόμη στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό) στις εξαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου.

Η αύξηση της οικονομικής ισχύος της Ρωσίας είχε ως αποτέλεσμα την εφαρμογή μιας ενεργητικότερης εξωτερικής πολιτικής σε όλα τα μέτωπα. Σύμφωνα λοιπόν με το «*Foreign Policy Concept of the Russian Federation – 2016*»²³¹. οι βασικοί άξονες εξωτερικής πολιτικής για την περιοχή της Μέσης Ανατολής είναι η προώθηση οικονομικών συνεργασιών, ο έλεγχος και η καταπολέμηση της διασποράς των όπλων μαζικής καταστροφής, η συνεργασία με το Ιράν στο πλαίσιο αναστολής του πυρηνικού του προγράμματος, η προώθηση του Διεθνούς

228 Ministry of Foreign Affairs, (2008) «*The Foreign Policy Concept of the Russian Federation*», Approved by Dmitry A. Medvedev, President of the Russian Federation, σε <http://en.kremlin.ru/> (πρόσβαση 10/2018)

229 «*How an economic crisis affects the price of crude oil*» σε <https://marketrealist.com> (πρόσβαση 10/2018)

230 «*2012 Brief: Average 2012 crude oil prices*» σε <https://www.eia.gov> (πρόσβαση 10/2018)

231 Ministry of Foreign Affairs, (2016) «*The Foreign Policy Concept of the Russian Federation*», Approved by Dmitry V. Putin, President of the Russian Federation, σε <http://www.mid.ru/> (πρόσβαση 10/2018)

Δικαίου, η προστασία του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης και της κρατικής κυριαρχίας, η προώθηση στρατιωτικών και μη συνεργασιών στο πλαίσιο του ΟΗΕ, η αποκατάσταση της εικόνας της μέσω της χρήσης «ήπιας ισχύος» και η ανάδειξη της ως σημαντική παγκόσμια δύναμη²³². Στο πλαίσιο αυτό, όπως αναφέραμε και σε προηγούμενη παράγραφο, η Ρωσία προέβη σε κινήσεις εσωτερικής εξισορρόπησης με επενδύσεις στην αμυντική βιομηχανία και τους εξοπλισμούς, καθώς και στην εφαρμογή μιας πιο ενεργητικής δημόσιας διπλωματίας.

Η θέση της Τουρκίας στην προβολή των ρωσικών συμφερόντων στην περιοχή ενδιαφέροντος πηγάζει από την γεωγραφία και την ενέργεια. Η ενεργός τουρκική παρουσία, τόσο στα Βαλκάνια όσο και στη Μέση Ανατολή μέσω των μουσουλμανικών πληθυσμών και μειονοτήτων καθιστούν την Τουρκία σημαντικό εταίρο για την περιοχή. Γεωγραφικά, η Τουρκία αποτελεί ένα φυσικό ανάχωμα μεταξύ της Ρωσίας και της Μέσης Ανατολής, που μπορεί να αποτελέσει παράγοντα ανάσχεσης διείσδυσης ακραίων ισλαμιστικών στοιχείων στις νότιες επαρχίες της.

Όσον αφορά τον τομέα της ενέργειας αφενός η Ρωσία είναι ο μεγαλύτερος προμηθευτής φυσικού αερίου στην Τουρκία²³³ και αφετέρου ρωσική εταιρία (ROSATOM) ανέλαβε την χρηματοδότηση και κατασκευή του πρώτου πυρηνικού εργοστασίου στην Τουρκία²³⁴. Σύμφωνα με τον προγραμματισμό²³⁵, το υπόψη εργοστάσιο θα είναι έτοιμο έως το 2023 και η πυρηνική ισχύς που θα παράγεται θα είναι 4.500 μεγαβάτ. Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των πυρηνικών εγκαταστάσεων του Ακούγιου θα είναι το καθεστώς λειτουργίας τους καθώς η

232 Dmitri Trenin, (2016) The Chicago Council on Global Affairs, «*Russia in the Middle East: Moscows Objectives, Priorities, Policy Drivers*» σε <https://carnegieendowment.org/> (πρόσβαση 10/2018)

233 Jim Zannoti, Clayton Thomas (2018), Congressional Research Service «*Turkey, Background and US relations*» σε www.crs.gov (πρόσβαση 10/2018).

234 Πρόκειται για το εργοστάσιο στην περιοχή Ακούγιου, πλησίον της Μερσίνης στη νότια Τουρκία. Για λεπτομέρειες δες <http://www.akkunpp.com/> (πρόσβαση 10/2018)

235 Παράλληλα σχεδιάζεται η κατασκευή δύο ακόμα πυρηνικών εγκαταστάσεων, ένα στη Σινώπη, (περιοχή Μαύρης Θάλασσας - ιαπωνικό κονσόρτσιουμ - η διακρατική συμφωνία υπογράφηκε το 2013), και ένα στην Ιγκνιάντα, στα σύνορα με τη Βουλγαρία, περίπου 250 χιλιόμετρα από την Ελλάδα. Για λεπτομέρειες βλέπε «Τουρκία: Πυρηνικές φιλοδοξίες με πρώτο σταθμό το Ακούγιου, το 2023» σε <http://www.kathimerini.gr> (πρόσβαση 10/2018)

λειτουργία του για τουλάχιστον 49 χρόνια θα εμποπτεύεται από τη Μόσχα²³⁶ Η κατασκευή του πυρηνικού εργοστασίου, αποτελεί ενδεχομένως μέρος των πυρηνικών φιλοδοξιών της Τουρκίας με προοπτική πέραν της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας.²³⁷ Τέλος η Τουρκία συνεργάζεται με την Ρωσία (εταιρεία GAZPROM) στην κατασκευή του αγωγού Turkish Stream²³⁸ ο οποίος θα μεταφέρει ρωσικό φυσικό αέριο στην Ευρώπη. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την στρατηγική γεωγραφική της θέση στα σύνορα Ευρώπης – Ασίας, καθιστούν την Τουρκία πολύτιμο εταίρο.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε πως στόχος της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής στη σχέση της με την Τουρκία είναι η όλο και μεγαλύτερη εμβάθυνση και συνεργασία σε όλους τους τομείς, με σκοπό την προώθηση των στόχων της στην περιοχή, όπως αυτοί αναφέρθηκαν πιο πάνω. Τέλος, ένα από τα σημαντικά σημεία τριβής ανάμεσα στις δύο χώρες είναι η στάση της Ρωσίας στον Συριακό Εμφύλιο και συγκεκριμένα η προώθηση Σχεδίου νέου Συριακού Συντάγματος το οποίο προβλέπει μεγαλύτερες δημοκρατικές ελευθερίες στους Σύριους Κούρδους²³⁹.

Κίνα

Όπως αναφέραμε και προηγούμενα η προοδευτική οικονομική ανάπτυξη της Κίνας την έφερε σε θέση Μεγάλης Δύναμης. Η Κίνα επιδιώκει την εμβάθυνση των σχέσεων με την Τουρκία τόσο στον οικονομικό τομέα και το διμερές εμπόριο όσο και τα εξοπλιστικά προγράμματα της αμυντικής βιομηχανίας.²⁴⁰ Κατά τη διάρκεια της τελευταίας 15ετίας, ο όγκος των συναλλαγών μεταξύ των χωρών αυξήθηκε, από το 1 δισεκατομμύριο δολάρια το 2000, σε περίπου 30

236 Όπως πριν

237 Debalina Ghoshal, (2017) «*Turkey's Nuclear Ambitions*» σε <https://www.gatestoneinstitute.org> (πρόσβαση 10/2018)

238 Ilgar Gurbanov (2018), «*Perspective for 'Turkish Stream' Project: Possible Scenarios and Challenges*» σε <https://www.naturalgasworld.com/> (πρόσβαση 10/2018)

239 Suher Adi, Yaniv Cohen, Steven Sherry (2017) «*Russia's Syrian Constitution reveals more than anticipated*» σε <https://www.opendemocracy.net> (πρόσβαση 10/2018)

240 Metin Gurcan, (2018) «*Following deals with Russia, Turkey now expands military cooperation with China*» σε <http://www.al-monitor.com/> (πρόσβαση 10/2018)

δισεκατομμύρια δολάρια το 2015²⁴¹. Πέραν αυτού υφίσταται ιδιαίτερο ενδιαφέρον της Τουρκίας συμμετοχή στο Κινεζικό Πρόγραμμα BRI (Belt & Road Initiative)²⁴² το οποίο αφορά την επένδυση και δημιουργία υποδομών μεταφοράς (δρόμων, σιδηροδρομικών αλλά και θαλάσσιων δικτύων) εμπορευμάτων, από την Κίνα στον υπόλοιπο κόσμο. Η Τουρκία²⁴³ επιθυμεί να συμμετέχει στο συγκεκριμένο πρόγραμμα ως χώρα διέλευσης του μεσαίου διαδρόμου, προς την Ευρώπη. Η επιθυμία της Τουρκίας για συμμετοχή στο πρόγραμμα υπήρξε καταλυτικό στοιχείο στην προσέγγιση των δύο χωρών.

Ένα σημείο τριβής μεταξύ των δύο χωρών είναι το θέμα των Ουιγούρων. Οι Ουιγούροι είναι μια εθνική ομάδα τουρκικής καταγωγής, με θρησκεία το Σουνιτικό Ισλάμ που ζει στην περιοχή του Ξινγιανγκ στη βορειοδυτική Κίνα. Σύμφωνα με τον νυν Πρόεδρο Ερντογάν, οι Ουιγούροι κατέχουν τον πρώτο τουρκικό πολιτισμό. Η μειονότητα αυτή βρίσκεται σε σύγκρουση με την κεντρική κυβέρνηση, με αίτημά την αυτονομία. Η Τουρκία υποστηρίζει τις ενέργειες των Ουιγούρων, ενώ κατά το παρελθόν (2009) Ερντογάν είχε χαρακτηρίσει τις ενέργειες καταστολής της Κινεζικής Κυβέρνησης εναντίον των Ουιγούρων ως γενοκτονία. Αυτή η τουρανική μεγαλοιδεατική πολιτική της Άγκυρας είχε κατά καιρούς προβληματίζει την Κίνα. Παρόλα αυτά η οικονομική προσέγγιση των δύο χωρών, είχε ως αποτέλεσμα η Τουρκία να υποβαθμίσει σταδιακά το θέμα των Ουιγούρων²⁴⁴ και να υποχωρήσουν οι κινεζικές ανησυχίες. Συνολικά μπορούμε να πούμε ότι στόχος της Κίνας είναι η εμβάθυνση των σχέσεων με την Τουρκία σε όλους τους τομείς και κυρίως η οικονομική συνεργασία.

Ευρωπαϊκή Ένωση

Σύμφωνα με την καταγραφή του προφίλ ισχύος που επιχειρήθηκε σε προηγούμενη παράγραφο, γίνεται αντιληπτό πως η Ευρωπαϊκή Ένωση

241 Roie Yellinek (2017) BESA Center «*Why Are Relations Tightening Between China and Turkey?*» σε <https://besacenter.org> (πρόσβαση 10/2018)

242 «Belt and Road Initiative» σε <https://www.worldbank.org> (πρόσβαση 10/2018)

243 Giray Fidan (2018) Middle East Institute «*China's Belt and Road Initiative (BRI) and Turkey's Middle Corridor: "Win-Win Cooperation"?*» σε <https://www.mei.edu> (πρόσβαση 10/2018)

244 Όπως πριν

υπολείπεται αρκετά από το να χαρακτηριστεί μεγάλη δύναμη.²⁴⁵ Ο ρόλος τον οποίο έχει και η επιρροή που ασκεί είναι εφικτά κυρίως μέσα στο πλαίσιο οικονομικής αλληλεξάρτησης. Περαιτέρω δε, το διακυβερνητικής δομής σύστημα λήψης αποφάσεων, μεταβιβάζει την ουσία της εξωτερικής πολιτικής σε κάθε κράτος – μέλος ξεχωριστά. Κοινά συμφέροντα και πολιτικές επίτευξης, πέραν της ασφάλειας - οικονομικής ανάπτυξης - δημοσιονομικής πειθαρχίας – κοινωνικής σταθερότητας, δεν φαίνεται να υφίστανται και ως εκ τούτου δεν δύναται να καθορισθεί διανυσματική προβολή ευρωπαϊκών συμφερόντων στην τουρκική εξωτερική πολιτική.

Ιστορικά, το 2004 ξεκίνησε η ενταξιακή πορεία της Τουρκίας. Βασικά πλεονεκτήματα αυτής της ένταξης ήταν η ενσωμάτωση μιας νέας αγοράς²⁴⁶ καθώς και η διπλωματική ισχυροποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης²⁴⁷ μέσω της ενσωμάτωσης μιας μουσουλμανικής χώρας, η οποία θα της έδινε την ευκαιρία προσέγγισης χωρών με μουσουλμανικούς πληθυσμούς όπως αυτοί στη Μέση Ανατολή. Αντίστοιχα, αρνητικά σημεία της τουρκικής ένταξης ήταν ο τουρκικός πληθυσμός, ένα μεγάλο μέρος του οποίου ενδεχομένως θα μετανάστευε προς τις Ευρωπαϊκές χώρες καθώς και η διστακτικότητα ορισμένων κρατών για το αν αυτοί οι πληθυσμοί θα μπορούσαν να αφομοιωθούν²⁴⁸. Η προσπάθεια προσαρμογής της Τουρκίας στα κριτήρια ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση δημιούργησε για ένα χρονικό διάστημα συνθήκες αλληλεξάρτησης και διαλόγου μεταξύ των δύο πλευρών. Το πάγωμα, για πολιτικούς λόγους, των ενταξιακών διαπραγματεύσεων²⁴⁹ ανέτρεψε αυτό το πλαίσιο συνεργασίας.

Πλέον των ανωτέρω, ένα σταθερό σημείο τριβής μεταξύ των δύο πλευρών

²⁴⁵ Nick Wright (2011) «*The European Union: What Kind of International Actor?*», Political Perspectives σε www.politicalperspectives.org.uk (πρόσβαση 10/2018)

²⁴⁶ Heather Grabbe (2010) «*The Way Forward for Turkey and the EU*», Carnegie Endowment for International Peace σε <https://carnegieendowment.org> (πρόσβαση 10/2018)

²⁴⁷ Όπως πριν

²⁴⁸ Thomas Stalker (2013) «*The accession of Turkey in the EU: Reasons for the slow progress*» σε <http://edepot.wur.nl> (πρόσβαση 10/2018)

²⁴⁹ «*Spotlight: Prospect for Turkish accession to EU fades away amid freezing ties*» σε <http://www.xinhuanet.com/> (πρόσβαση 10/2018)

είναι το Κυπριακό Ζήτημα, το οποίο αφορά την εισβολή και παράνομη κατοχή εδάφους της Κυπριακής Δημοκρατίας - κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης - από την Τουρκία - υποψήφιο προς ένταξη κράτος. Στο πλαίσιο αυτό η Τουρκία αρχικά στήριξε τις διαδικασίες επίλυσης του Κυπριακού στη βάση του «Σχεδίου Αναν» (2004)²⁵⁰ καθώς και τις συνομιλίες σχετικά με την τελωνειακή ένωση ΕΕ – Τουρκίας, που περιελάμβανε και το άνοιγμα των τουρκικών λιμανιών και αεροδρομίων σε μέσα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Παρόλα αυτά δεν έχει προχωρήσει σε αναγνώριση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Το «Κυπριακό Ζήτημα» παραμένει ένα από τα σημαντικά σημεία τριβής μεταξύ της Τουρκίας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέχρι σήμερα.

Τέλος, η Τουρκία χρησιμοποιεί την Ευρώπη ως το δημοκρατικό και μεταρρυθμιστικό της άλλοθι ενώ αντίστοιχα η Ευρώπη χρησιμοποιεί την Τουρκία ως ανάχωμα ασφαλείας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί συμφωνία Ευρωπαϊκής Ένωσης - Τουρκίας για την μεταναστευτική – προσφυγική κρίση²⁵¹.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Ιράν

Το σύγχρονο Ιράν αποτελεί το κράτος - ηγέτη του Σιϊτικού Ισλάμ. Οι προτεραιότητες της εξωτερικής πολιτικής του Ιράν²⁵² είναι η προστασία και διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας και ανεξαρτησίας, η προώθηση των ισλαμικών κινημάτων σιϊτικής προσέγγισης, η οικονομική ανάπτυξη και ο ανταγωνισμός με τις δυτικές δυνάμεις (ιδιαίτερα Ισραήλ - ΗΠΑ²⁵³), η προσέγγιση με τις ισλαμικές χώρες καθώς και η σύναψη συμμαχιών με περιφερειακές δυνάμεις. Βασικές πηγές ισχύος του Ιράν, αποτελούν η διπλωματία, οι ισχυρές

250 «Anan Plan» σε <https://cyprus-mail.com> (πρόσβαση 10/2018)

251 «The EU-Turkey refugee agreement: A review» σε <https://www.dw.com/> (πρόσβαση 10/2018)

252 Kenneth Katzman (2016), Congressional Research Service, «Iran's Foreign Policy» σε <https://www.everycrsreport.com/> (πρόσβαση 1-/2018)

253 Aldosari, Noof. (2015).»Foreign Policy from Khatami to Ahmadinejad». World Journal of Social Science Research. σε <https://www.researchgate.net/> (πρόσβαση 10/2018).

Ένοπλες Δυνάμεις²⁵⁴ (13^η χώρα σε στρατιωτική ισχύ παγκοσμίως) και η οικονομία. Μετά τον πόλεμο του 2006 μεταξύ Χεζμπολάχ και Ισραήλ, το Ιράν εδραιώθηκε στη συνείδηση των ισλαμιστών ως η μόνη χώρα που στηρίζει έμπρακτα τον αγώνα κατά του Ισραήλ, λόγος για τον οποίο, μεταξύ άλλων, απέκτησε μεγάλη επιρροή σε ισλαμιστικά κινήματα.²⁵⁵

Οι σχέσεις μεταξύ Ιράν και Τουρκίας, ιδιαίτερα μετά το 2004 είναι συνεχώς βελτιούμενες²⁵⁶. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι ολοένα αυξανόμενες οικονομικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών, γεγονός που προκάλεσε και την αντίδραση των ΗΠΑ²⁵⁷. Οι στόχοι του Ιράν, όπως αναλύθηκαν πιο πάνω, ευνοούν την ανάπτυξη επαφών με την Τουρκία και την εμβάθυνση σχέσεων σε όλους τους τομείς. Η διαφορά δόγματος μεταξύ του Σιιτικού Ιράν και της Σουνιτικής Τουρκίας δεν φαίνεται μέχρι στιγμής να εμποδίζει την ανάπτυξη συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών. Η ισχυρή παρουσία και επιρροή του Ιράν στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, το έχει φέρει αρκετές φορές σε συνεργασία με την Τουρκία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της συνεργασίας αυτής είναι οι ειρηνευτικές συνομιλίες αναφορικά με τον Συριακό Εμφύλιο, υπό την διοργάνωση της Ρωσίας.²⁵⁸ Αντίστοιχα, κατά το παρελθόν η Τουρκία έχει αναλάβει διαμεσολαβητικό ρόλο μεταξύ της Δύσης και του Ιράν, σχετικά με το πυρηνικό του πρόγραμμα²⁵⁹. Η επιρροή και η δύναμη του Ιράν στην περιοχή της Μέσης

254 «*Irans military strength*» σε <https://www.globalfirepower.com> (πρόσβαση 10/2018)

255 Louis Delvoie (2018) «*Middle East Unrest: The Iran Factor*» σε <https://www.thewhig.com> (πρόσβαση 10/2018)

256 Shireen Hunter, (2010) «*Iran's Foreign Policy in the Post Soviet Era*», Library of Congress σε <https://books.google.gr> (πρόσβαση 10/2018)

257 Το γεγονός της οικονομικής συνεργασίας Ιράν – Τουρκίας και το σπάσιμο του ιρανικού εμπάργκο αποτελεί σημείο τριβής μεταξύ ΗΠΑ – Τουρκίας. Κομμάτι αυτή της υπόθεσης είναι και η σύλληψη στις ΗΠΑ του Τουρκο – Ιρανού επιχειρηματία Ρεζά Ζαράμπ, με την κατηγορία της παράκαμψης των αμερικανικών κυρώσεων στο Ιράν μέσω ενός σχήματος «πετρελαίου αντί χρυσού» διαμέσου τουρκικών τραπεζών. Η υπόθεση αυτή πήρε ιδιαίτερη έκταση καθώς ο επιχειρηματίας στην κατάθεσή του εμπλέκει την οικογένεια Ερντογάν στην υπόθεση. Για λεπτομέρειες δες Jonathan Schanzer (2018) «*The Biggest Sanctions-Evasion Scheme in Recent History*» σε <https://www.theatlantic.com/> (πρόσβαση 10/2018)

258 Amberin Zaman (2018) «*Turkey, Russia, Iran convene in Astana for Syria talks*» σε <https://www.al-monitor.com> (πρόσβαση 10/2018)

259 Sinem Cengiz (2018) «*Implications for Turkey of the US withdrawal from Iran nuclear deal*» σε <http://www.arabnews.com> (πρόσβαση 10/2018)

Ανατολής ενδεχομένως να προκαλέσει ανταγωνισμό με την Τουρκία, χωρίς ωστόσο κάτι τέτοιο να έχει έρθει στην επιφάνεια μέχρι στιγμής.

Ισραήλ

Από την απαρχή της σύστασής του, το κράτος Ισραήλ βρέθηκε σε μια ιδιαίτερως «δύσκολη» περιοχή, με συνεχείς ανακατατάξεις αστάθεια και εντάσεις, ανάμεσα σε λαούς που ιστορικά και δογματικά είναι ιδιαίτερως εχθρικά απέναντί του²⁶⁰. Πέραν της θρησκευτικής αντιπαλότητας, αφενός το «Παλαιστινιακό Ζήτημα» και αφετέρου η δραστηριοποίηση ισλαμιστικών οργανώσεων, όπως η Χαμας και η Χεζμπολαχ, παραμένουν σημεία αντιπαλότητας μεταξύ του Ισραήλ και του περιβάλλοντος αραβικού μουσουλμανικού πληθυσμού.

Μέσα σε αυτό το ιδιαίτερως απαιτητικό περιβάλλον, στόχος του Ισραήλ είναι πρωτίστως η επιβίωσή του και η εξασφάλιση της οικονομικής ανάπτυξης του ισραηλινού λαού, μέσω της αποτροπής και προληπτικής επεμβατικής (κυρίως στρατιωτικής) στρατηγικής²⁶¹, η αντιμετώπιση των σύγχρονων απειλών καθώς και η ανάσχεση/αντιμετώπιση της ιρανικής απειλής και επιρροής²⁶².

Το Ισραήλ, παρά το ότι είναι μια μικρή χώρα, αποτελεί μια ιδιαίτερως υπολογίσιμη δύναμη καθώς διαθέτει σημαντικούς συντελεστές ισχύος. Συντελεστές ισχύος του Ισραήλ, είναι το γεγονός ότι είναι πυρηνική δύναμη²⁶³, ότι διαθέτει ισχυρές Ένοπλες Δυνάμεις του, με πολλαπλασιαστή ισχύος τόσο τα σύγχρονα μέσα όσο και την αυτάρκεια από την εγχώρια αμυντική βιομηχανία. Επιπλέον, συντελεστές ισχύος αποτελούν η οικονομική ανάπτυξη και ισχύς ιδιαίτερα μετά την ανακάλυψη κοιτασμάτων υδρογονανθράκων²⁶⁴ καθώς και η

260 Associated Press (2018) «*Iranian cleric threatens destruction of Israeli cities*» σε <https://www.politico.com/> (πρόσβαση 10/2018)

261 Dr. Eran Lerman, Tel Aviv University, «*Israel's Strategic Doctrine*», σε <https://secdip.tau.ac.il/> (πρόσβαση 10/2018)

262 Gerald M. Steinberg (2011) «*The evolution of Israeli military strategy: Asymmetry, Vulnerability, Pre-emption and Deterrence*» σε <https://secdip.tau.ac.il/> (πρόσβαση 10/2018)

263 Lionel Beehner (2006), Council On Foreign Relations «*Israel's Nuclear Program and Middle East Peace*» σε <https://www.cfr.org/> (πρόσβαση 10/2018)

264 «*Israel Science & Technology: Oil & Natural Gas*» σε <https://www.jewishvirtuallibrary.org/> (πρόσβαση 10/2018)

ισραηλινή διπλωματία, κυρίως με την διεθνή δραστηριοποίηση του ισραηλινού λόμπι, πρωτίστως στις ΗΠΑ αλλά και σε όλον τον κόσμο. Η ενεργειακή στρατηγική του Ισραήλ, μετά την ανακάλυψη των κοιτασμάτων, του έδωσε την ευκαιρία ευρύτερων συμμαχιών και διεξόδου τόσο προς της Ευρώπη (Κύπρος – Ελλάδα) όσο και στον αραβικό κόσμο²⁶⁵.

Η γεωγραφική του Ισραήλ, στη Μέση Ανατολή απαιτεί τη διαχείριση των ισορροπιών στην περιοχή, εφαρμόζοντας ευέλικτη και εύκαμπτη διπλωματία. Στο πλαίσιο αυτό επιδιώκει τη σύναψη συνεργασιών και τη δημιουργία συμμαχιών με όλα τα όμορα κράτη, μεταξύ των οποίων και η Τουρκία. Η Τουρκία, κράτος – μέλος του NATO κα σύμμαχος των ΗΠΑ, ανέπτυξε κατά το παρελθόν (1993 – 2010) συνεργασία με το Ισραήλ τόσο στον οικονομικό όσο και τον αμυντικό τομέα (εξοπλισμοί)²⁶⁶ Στο πλαίσιο προωθήθηκαν εξοπλιστικά προγράμματα όπως ο εκσυγχρονισμός τουρκικών αεροσκαφών, η προμήθεια πυραύλων αέρος – εδάφους καθώς και η αγορά ισραηλινών UAV. Η απόπειρα της Τουρκίας για σπάσιμο του ισραηλινού εμπάργκο στη Λωρίδα της Γάζας και η επέμβαση Ισραηλινών αντρών των Ειδικών Δυνάμεων στο πλοίο Mavi Marmara (2010), αποτέλεσε το χειρότερο σημείο των Τουρκο – Ισραηλινών Σχέσεων. Παρά τις προσπάθειες των ΗΠΑ για διαμεσολάβηση, οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών παραμένουν κακές.

Η επιρροή των ισραηλινών συμφερόντων στην τουρκική εξωτερική πολιτική περιορίζεται στο βαθμό που η πολιτική αυτή θα επηρεάσει την ασφάλεια του. Ως σημεία τριβής μεταξύ των δύο χωρών θα μπορούσαν να θεωρηθούν, η στήριξη της Τουρκίας στον ισλαμιστικό ακτιβισμό και τα ισλαμιστικά κινήματα, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη στήριξη της Χαμας²⁶⁷ καθώς και οι σχέσεις της με το Ιράν, όπως περιγράψαμε πιο πάνω.

²⁶⁵ Robin Mills (2018), Bloomberg, «*Egypt-Israel natural gas deal could reshape middle east energy map: Importing Israeli Natural Gas Makes Sense for Egypt*» σε <https://www.bloomberg.com/> (πρόσβαση 10/2018)

²⁶⁶ Berelovich, Eyal. (2014). «*Turkish-Israeli military relations and security cooperation*». Turkish Review. Σελ 616-624.

²⁶⁷ Yoni Ben Menachem (2018), Jerusalem Center for Public Affairs, «*Turkey Embraces Hamas*» σε <http://jcpa.org/> (πρόσβαση 10/2018)

Ελλάδα

Η εφαρμοσθείσα ελληνική εξωτερική πολιτική²⁶⁸, σύμφωνα με το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, κινείται πάνω στους βασικούς άξονες της διατήρησης του «status quo» τόσο σε περιφερειακό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, της συμμετοχής στους Διεθνείς Οργανισμούς και Συμμαχίες, της προώθησης του Διεθνούς Δικαίου, της προώθησης του διαλόγου και των κανόνων καλής γειτονίας καθώς και της προώθησης περιφερειακών συνεργασιών. Επιπλέον σε σχέση με τις περιοχές της Μέσης Ανατολής και των Βαλκανίων²⁶⁹, στόχος της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής είναι η διατήρηση και εμβάθυνση των παραδοσιακών ιστορικών δεσμών καθώς, η εμπέδωση της ειρήνης, ασφάλειας και ευημερίας καθώς και η προστασία των ελληνικών μειονοτήτων. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της Ελλάδας για την περιοχή των Βαλκανίων σε συνδυασμό με την περιορισμένη παρουσία της στη Μέση Ανατολή, περιορίζουν το πλαίσιο ανταγωνισμού ισχύος μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας από περιφερειακό σε τοπικό επίπεδο και στα πάγια διμερή ζητήματα των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων.

Συντελεστές ισχύος της Ελλάδας, αποτελούν, μεταξύ άλλων, οι ισχυρές Ένοπλες Δυνάμεις²⁷⁰ τόσο σε επίπεδο τεχνολογικά προηγμένου υλικού όσο και σε επίπεδο εκπαίδευσης καθώς και η συμμετοχή σε θεσμούς και συμμαχίες, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση και το NATO. Η οικονομική κρίση που ξεκίνησε το 2009 είχε ως αποτέλεσμα η Ελλάδα να απολέσει ένα σημαντικό δυναμικό ισχύος²⁷¹ στο διεθνές σύστημα. Η ανακάλυψη των κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην Κυπριακή ΑΟΖ και οι τριμερείς συμφωνίες Κύπρου – Ελλάδας - Ισραήλ²⁷², με την κατασκευή του αγωγού East Med αποτελούν κινήσεις οι οποίες πρόκειται να ωφελήσουν την Ελλάδα μελλοντικά, τόσο σε σχέση με τα οικονομικά οφέλη της συμφωνίας, όσο και με την ανάπτυξη των διμερών σχέσεων με το Ισραήλ.

268 Για λεπτομέρειες δες Ελληνικό Υπ. Εξωτερικών <https://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/> και <https://www.mfa.gr/exoteriki-politiki/> (πρόσβαση 10/2018)

269 Όπως πριν

270 «Greece Armed Forces» σε <https://www.globalfirepower.com> (πρόσβαση 10/2018)

271 Ηλίας Κουσκουβέλης (2012) Foreign Affairs Mag. «Κρίση και εξωτερική πολιτική» σε <https://foreignaffairs.gr/> (πρόσβαση 10/2018)

272 Toi Staff (2018) Israel Times, «Israel, Cyprus, Greece and Italy agree on \$7b. East Med gas pipeline to Europe» σε <https://www.timesofisrael.com/> (πρόσβαση 11/2018)

Η πολιτική της Ελλάδας έναντι της Τουρκίας, χαρακτηρίζεται από την εφαρμογή μιας αποτρεπτικής στρατηγικής. Σύμφωνα με τον Παναγιώτη Ήφαιστο²⁷³ η αποτρεπτική στρατηγική «...αποσκοπεί όχι μόνον στην αποτροπή μιας γενικευμένης σύρραξης αλλά και στην αποφυγή εκπλήρωσης μικρών ή μεσαίων πολιτικών στόχων της Τουρκίας τους οποίους οι ηγέτες της αντίπαλης χώρας επιδιώκουν να εκπληρώσουν με απειλές ή ενέργειες “χαμηλής έντασης”...». Η απαραίτητη ισορροπία δυνάμεων έχει οδηγήσει την Ελλάδα στην συνεχή προμήθεια αμυντικού υλικού σε μια προσπάθεια παρακολούθησης την τουρκικής εξοπλιστικής δυναμικής. Πέραν των προσπαθειών εσωτερικής εξισορρόπησης η Ελλάδα ακολουθεί μια τακτική εξωτερική εξισορρόπησης κυρίως μέσω της Ευρωπαϊκής Ένωσης – NATO. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται οι προσπάθειες της Ελλάδας για εμπλοκή της FRONTEX στο ανατολικό Αιγαίο, καθώς και η καταγγελία των τουρκικών Παραβιάσεων – Παραβάσεων στις Διεθνείς (ICAO) και NATOικές αρχές.

Παρόλα αυτά, οι κατά καιρούς ελληνο – τουρκικές κρίσεις και οι μέχρι σήμερα σχέσεις Ελλάδας – Τουρκίας έχουν δείξει την ύπαρξη μιας αδιάκοπης αναθεωρητική τουρκικής απειλής καθώς και την εδραίωση μιας επικίνδυνης τουρκικής πεποίθησης ότι η Ελλάδα είναι εύκολος στόχος καθώς «...Κατευνάζει, στερείται υποστηρικτικής συνοχής και ως εκ τούτου προσφέρεται για επίδειξη δυνάμεως και ότι διαμέσου επίδειξης ισχύος στα πεδία απειλών “χαμηλής” έντασης κυρίως στο Αιγαίο και στην Κύπρο..»²⁷⁴

Με άξονα τη διαφορά για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας (1973)²⁷⁵, και την κρίση που επακολούθησε, η Τουρκία άρχισε, σταδιακά, να θέτει σε εφαρμογή την πολιτική των αυξανόμενων αμφισβητήσεων και διεκδικήσεων που σταδιακά περιέλαβε και άλλα ζητήματα όπως η αμφισβήτηση του νομίμου και κυριαρχικού δικαιώματος της Ελλάδας, για επέκταση της αιγιαλίτιδας ζώνης της μέχρι τα 12 ναυτικά μίλια, την αμφισβήτηση του εύρους του ελληνικού εθνικού εναέριου χώρου

²⁷³ Ήφαιστος Παναγιώτης (2018) «Ελληνική Αποτρεπτική Στρατηγική», Εκδόσεις Ποιότητα

²⁷⁴ Όπως πρίν

²⁷⁵ «Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων» σε <https://www.mfa.gr> (πρόσβαση 10/2018)

την αμφισβήτηση της ελληνικής κυριαρχίας επί νησιών του Αιγαίου, την αμφισβήτηση των θαλάσσιων συνόρων, την αμφισβήτηση των αρμοδιοτήτων εντός του FIR Αθηνών που ασκεί η Ελλάδα, την αμφισβήτηση των αρμοδιοτήτων της Ελλάδας εντός της περιοχής ευθύνης της για θέματα Έρευνας & Διάσωσης και τέλος την απαίτηση της Τουρκίας για αποστρατιωτικοποίηση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου. Τα προαναφερθέντα, σε συνδυασμό με το Κυπριακό Ζήτημα αποτελούν τα κύρια σημεία τριβής μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το διεθνές σύστημα είναι αυτό το οποίο θέτει το αυστηρό πλαίσιο μέσα στο οποίο το κάθε κράτος δύναται να κινηθεί καθορίζοντας και σε έναν μεγάλο βαθμό τις επιμέρους επιλογές του²⁷⁶. Επιλογές που δεν έχουν να κάνουν τόσο με την επιθυμία αυτοδικαίωσης του κάθε κράτους, όσο με τις επιλογές που έχει προκειμένου να αλλάξει τη θέση του στον κόσμο πραγματώνοντας τους εκάστοτε οικείους στόχους. Το διεθνές σύστημα, αλλά και το αντίστοιχων απαιτήσεων και δομής περιφερειακό υποσύστημα της Τουρκίας, κρίθηκε απαραίτητο να παρουσιαστεί προκειμένου να γίνουν καλύτερα κατανοητοί οι τοπικοί και παγκόσμιοι συσχετισμοί ισχύος καθώς και οι σχετικοί ανταγωνισμοί που στοχεύουν στην υπέρβαση και ανατροπή αυτών των συσχετισμών, έτσι ώστε να γίνει αντιληπτό το υπόβαθρο βίου και ανάπτυξης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής.

Στο πλαίσιο των προαναφερθέντων αναλύσαμε τα φορτία ισχύος καθώς και την προβολή αυτών στο περιφερειακό υποσύστημα της Τουρκίας τεσσάρων μεγάλων δυνάμεων/παγκόσμιων παιχτών²⁷⁷ (ΗΠΑ, Ρωσία, ΕΕ, Κίνα) καθώς και αντίστοιχων περιφερειακών δυνάμεων (Ιράν, Ισραήλ, Ελλάδα). Η επιλογή των κρατών της πρώτης ομάδας έγινε με όρους παγκόσμιας ισχύος και προβολής αυτής στην περιοχή ενδιαφέροντος. Από την δεύτερη ομάδα η επιλογή του Ιράν

²⁷⁶ Waltz, Kenneth (1979) «*Theory of International Politics*». Reading, MA: Addison-Wesley

²⁷⁷ Η χρήση του όρου «μεγάλων δυνάμεων» στην προκειμένη περίπτωση γίνεται καταχρηστικά με σκοπό να διαχωρίσει τις αναφερόμενες δυνάμεις από μικρότερα κράτη περιφερειακής εμβέλειας. Υπάρχει σαφής περιορισμός μεταξύ του όρου μεγάλη δύναμη και υπερδύναμη. Status υπερδύναμης, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, έχουν επι του παρόντος μόνο οι ΗΠΑ.

και του Ισραήλ έγινε με όρους ισχύος ενώ η επιλογή της Ελλάδας έγινε λόγω οικείου ενδιαφέροντος.

Υφίσταται πλήθος κρατών στην περιοχή τα συμφέροντα των οποίων, με τον έναν η τον άλλο τρόπο διασταυρώνονται με τα τουρκικά. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι περιπτώσεις της Συρίας και τη Σαουδικής Αραβίας. Στην μεν πρώτη περίπτωση η Συρία είναι πεδίο αντιπαράθεσης και διάδρασης Μεγάλων Δυνάμεων (ΗΠΑ – Ρωσία) όσο και περιφερειακών δυνάμεων (Ιράν – Ισραήλ), χωρίς αυτόνομη πολιτική και στα όρια του failed state.²⁷⁸ Όσον αφορά την περίπτωση της Σαουδικής Αραβίας, αυτή θεωρείται ότι αποτελεί σύμμαχο των ΗΠΑ και η εξωτερική της πολιτική, στο πεδίο ενδιαφέροντος της παρούσης εργασίας, ταυτίζεται αρκετά με αυτή των ΗΠΑ²⁷⁹. Ως εκ τούτου δεν κρίθηκε απαραίτητο να αναλυθεί ξεχωριστά.

Συμπερασματικά μπορούμε να αναφέρουμε πως το Διεθνές Σύστημα χαρακτηρίζεται ως πολυπολικό. Η ανάπτυξη νέων δυνάμεων, όπως η Κίνα και η Ινδία, η δυναμική επανείσοδος της Ρωσίας στη διεθνή σκηνή, η διαφοροποίηση των πολεμικών συγκρούσεων (οικονομικός πόλεμος, υβριδικός πόλεμος), η εμφάνιση νέων μορφών απειλών (κυβερνοτρομοκρατία κλπ), καθώς και η δραστηριοποίηση νέων μη κρατικών δρώντων (Ισλαμικό Κράτος, Χαμάς, Χεζμπολαχ) είναι μερικά από τα επιμέρους χαρακτηριστικά του σύγχρονου διεθνούς συστήματος. Η αποχώρηση των ΗΠΑ από την περιοχή της Μέσης Ανατολής αποτέλεσε και την ευκαιρία να αναδειχτούν νέοι περιφερειακοί δρώντες. Στο πλαίσιο αυτό κινήθηκε και η τουρκική εξωτερική πολιτική κατά την περίοδο διακυβέρνησης του AKP.

Πέραν των υπερδρώντων μεγάλων δυνάμεων, σε περιφερειακό επίπεδο το σημαντικότερο θέμα το οποίο καθορίζει την τουρκική εξωτερική πολιτική είναι το κουρδικό ζήτημα. Η φύση του προβλήματος συνδυαστικά με τις αιτίες ενδιαφέροντος της περιοχής (πετρέλαιο, υδάτινοι πόροι κλπ) συγκεντρώνουν πλήθος δρώντων και υπερδρώντων με αποτέλεσμα η εξίσωση επίλυσης του να

278 «Failed States - Government» σε <https://www.britannica.com> (πρόσβαση 10/2018)

279 Council On Foreign Relations, (2018) «U.S.-Saudi Arabia Relations» σε <https://www.cfr.org/> (πρόσβαση 12/2018)

είναι εξαιρετικά σύνθετη. Πρέπει να θεωρείται σχεδόν βέβαιο πως η Τουρκία, η οποία ξοδεύει τεράστια φορτία ισχύος για να διαχειριστεί και να ελέγξει το κουρδικό ζήτημα, θεωρεί το συγκεκριμένο ζήτημα ως τον δικό της «Αρμαγεδδών» και θα αντιδράσει δυναμικά σε οποιαδήποτε εξέλιξη συγκρότησης κουρδικής κρατικής οντότητας, οποιαδήποτε μορφή κι αν πάρει. Το κουρδικό ζήτημα θα στιγματίζει την τουρκική εξωτερική πολιτική για τα επόμενα πολλά χρόνια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «5»: Η ΕΦΑΡΜΟΣΘΕΙΣΑ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΚΡ

ΓΕΝΙΚΑ

Στα προηγούμενα κεφάλαια ορίσαμε επακριβώς την ταυτότητα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, έτσι όπως έχει διαμορφωθεί στο ιστορικό διηνεκές καθώς και τρόπο με τον οποίο αυτή διαμορφώθηκε καθώς και τις επιπλέον ιδιαιτερότητες οι οποίες προστέθηκαν κατά την περίοδο διακυβέρνησης του ΑΚΡ. Επιπρόσθετα, αναλύσαμε το διεθνές και περιφερειακό περιβάλλον μέσα στο οποίο καλείται να λειτουργήσει η τουρκική εξωτερική πολιτική καθώς και τα συμφέροντα παγκόσμιων και τοπικών δρώντων από τα οποία δέχεται επιρροές και επιδράσεις.

Κατόπιν των προαναφερθέντων, στο παρόν κεφάλαιο θα αναλυθεί η τελικώς εφαρμοσθείσα εξωτερική πολιτική της Τουρκίας. Στο πλαίσιο αυτό, όπως ακριβώς έγινε και στα προηγούμενα κεφάλαια, θα αποτυπωθούν οι ιδιαιτερότητες και οι προκλήσεις της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, οι πηγές και οι συντελεστές ισχύος της Τουρκίας, τα συμφέροντα της σε παγκόσμιο και περιφερειακό επίπεδο καθώς και ο τρόπος που όλα αυτά αλληλεπιδρούν μεταξύ τους προκειμένου να προωθήσουν τους καθορισθέντες τουρκικούς στόχους και επιδιώξεις.

Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ

Προσδιορισμός προκλήσεων και απειλών

Πρώτιστη πρόκληση που αντιμετωπίζει κάθε κράτος στο Διεθνές Σύστημα είναι το επονομαζόμενο «δίλημμα ασφαλείας»²⁸⁰. Το δίλημμα ασφαλείας συνίσταται στο γεγονός ότι μία προσπάθεια αυτοπροστασίας ενός κράτους με εξοπλισμούς, με στόχο την ασφάλειά του, έχει το ανεπιθύμητο αποτέλεσμα να αυξάνει την ανασφάλεια του αντιπάλου που θεωρεί την πράξη αυτή απειλητική με αποτέλεσμα να αντιδρά ανάλογα. Η πρώτη σημαντική λοιπόν «εξίσωση» που κάθε κράτος καλείται να λύσει στο Διεθνές σύστημα είναι ο προσδιορισμός των

280 Shiping Tang (2009) «*The Security Dilemma: A Conceptual Analysis*», Security Studies σε <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09636410903133050> (πρόσβαση 10/2018)

απειλών για την ασφάλειά του, με τελικό σκοπό την επιβίωση. Η αναζήτηση προσδιορισμού των προκλήσεων και των απειλών, γίνεται πάντοτε με όρους ισχύος.²⁸¹

Στα προηγούμενα κεφάλαια ορίσαμε τις συστημικές επιρροές και επιδράσεις τις οποίες δέχεται η τουρκική εξωτερική πολιτική, διακρίνοντας τες σε αυτές οι οποίες εκπορεύονται από το διεθνές σύστημα και σε εκείνες τις οποίες δέχεται από παγκόσμιες – περιφερειακές δυνάμεις, λόγω προβολής συμφερόντων καθενός εκάστου επί της τουρκικής πολιτικής. Αυτή η περιγραφή κρίθηκε απαραίτητη προκειμένου να οριοθετηθεί το περιβάλλον ανάπτυξης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Η ίδια περιγραφή καθίσταται ιδιαιτέρως επιβοηθητική καθώς καθορίζει το πλαίσιο προκλήσεων και απειλών που δέχεται η Τουρκία. Οι προκλήσεις και επιδράσεις που συνιστούν τις σημαντικότερες απειλές αναφέρονται παρακάτω.

Το πολυπολικό διεθνές σύστημα, καθώς και η εμφάνιση νέων απειλών, έδωσε την ευκαιρία ανάδειξης περιφερειακών δυνάμεων καθώς και λοιπών κρατικών δρώντων. Αυτό, στο περιφερειακό υποσύστημα ενδιαφέροντος της Τουρκίας, οδήγησε αφενός στην δυναμική δραστηριοποίηση του Ιράν και της Σαουδικής Αραβίας (αλλά και επαναδραστηριοποίησης της Ρωσίας η οποία βρήκε την ευκαιρία να επανατοποθετηθεί στο Διεθνές Σύστημα) και αφετέρου στην εμφάνιση νέων μορφών απειλών. Παρά τα προαναφερθέντα, εκτιμάται πως καμία από τις ανωτέρω δυνάμεις δεν αποτελεί απειλή για την Τουρκία, με όρους ισχύος. Στην υπόψη εκτίμηση συνεπικουρούν και οι καταγραφές των επιμέρους συμφερόντων των προαναφερθέντων δυνάμεων, η οποία έγινε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Τέλος, Ελλάδα και Ισραήλ δεν αποτελούν απειλή για την ασφάλεια της Τουρκίας κυρίως λόγω του αποτρεπτικού δόγματος και της συνεργατικής στρατηγικής και των δύο κρατών.

Ο άξονας της τρομοκρατίας και των νέων μορφών πολέμου συνιστούν μια σοβαρή απειλή για το σύνολο των κρατών. Όλα τα μοντέρνα κράτη έχουν

²⁸¹ Πρόκειται για την ρεαλιστική προσέγγιση των Διεθνών Σχέσεων. Για λεπτομέρειες βλέπε Κουσκουβέλης, Ηλίας (2004) «Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα

δημιουργήσει δομές, όργανα και δόγματα ασφαλείας προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις σύγχρονες απειλές. Η Τουρκία έχει κατά το παρελθόν πέσει θύμα τόσο της τρομοκρατίας όσο και σύγχρονων απειλών. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα των τρομοκρατικών επιθέσεων στην Κωνσταντινούπολη²⁸², που είχαν αποδοθεί στο Ισλαμικό Κράτος, καθώς και η καταστροφή από κυβερνοεπίθεση ηλεκτρικού υποσταθμού²⁸³ που είχε σαν αποτέλεσμα να μείνουν χωρίς ρεύμα ένας τεράστιος γεωγραφικός χώρος. Επιπρόσθετα είναι γνωστοί οι ισχυρισμοί του Τούρκου Προέδρου Ερντογάν για οικονομικό πόλεμο²⁸⁴ εναντίον της Τουρκίας. Η Τουρκία έχει πάρει αυστηρά μέτρα αντιμετώπισης κατά της τρομοκρατίας και βρίσκεται, όπως όλα τα κράτη, σε έναν συνεχή αγώνα αντιμετώπισης τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και διεθνώς σε ευρύτερες συνεργασίες και συνασπισμούς για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας²⁸⁵.

Παρά το ότι αυτόνομα και άμεσα κανένας από τους δύο άξονες/ομάδες απειλών δεν είναι σε θέση να απειλήσει την ασφάλεια και την επιβίωση της Τουρκίας, τα συνεπακόλουθα ή αλλιώς οι παράπλευρες απώλειες της προβολής των συμφερόντων τους στο περιφερειακό υποσύστημα της Τουρκίας, συνδυαστικά συγκλίνουν στο Κουρδικό Ζήτημα το οποίο, όπως ήδη έχουμε αναλύσει αλλά και όπως διαφαίνεται, συνιστά την μεγαλύτερη υπαρξιακή απειλή για την ασφάλεια του τουρκικού κράτους,

Ιστορικά, ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας μετά την επίθεση στους δίδυμους πύργους (2001) και η επακόλουθη εισβολή των αμερικανικών δυνάμεων στο Ιράκ του έφερε σε συνεργασία με τους Κούρδους του Β. Ιράκ²⁸⁶. Η διάδοχη κατάσταση προέβλεπε την δημιουργία αυτόνομης κουρδικής οντότητας με την

282 Για λεπτομέρειες δές CNN (2017) «*Istanbul attack: Dozens killed at Turkish nightclub*» σε <https://edition.cnn.com/> και BBC News (2016) «*Istanbul Ataturk airport attack: 41 dead and more than 230 hurt*» σε <https://www.bbc.com/> (πρόσβαση 10/2018)

283 Hurriyet Daily News (2016) «*Major cyber-attack on Turkish Energy Ministry claimed*» σε <http://www.hurriyetaidailynews.com/>(πρόσβαση 10/2018)

284 Humeyra Pamuk (2018) Reuters «*Turkey is a 'target of economic war', Erdogan says*» σε <https://www.reuters.com/> (πρόσβαση 10/2018)

285 «*Global Coalition Against DAESH/Turkey*» σε <http://theglobalcoalition.org/> (πρόσβαση 10/2018)

286 Jenna Krajesk (2013) The Atlantic Mag. «*The Iraq War Was a Good Idea, If You Ask the Kurds*» σε <https://www.theatlantic.com/> (πρόσβαση 10/2018)

ονομασία «Περιφερειακή Διοίκηση του Κουρδιστάν» η οποία διαθέτει πλήθος πλουτοπαραγωγικών πηγών και αρκετές ελευθερίες που πρόσφατα έφτασαν στα όρια της ανεξαρτησίας²⁸⁷. Η εξέλιξη της «Αραβικής Άνοιξης» έφερε αστάθεια στο έδαφος της Συρίας, το οποίο εκμεταλλεύτηκε το Ισλαμικό Κράτος για να αναπτυχθεί τόσο στο συριακό όσο και στο έδαφος του Ιράκ. Η σύσταση του «Διεθνούς Συνασπισμού για την Καταπολέμηση του Ισλαμικού Κράτους (DAESH)» έφερε τις ΗΠΑ²⁸⁸ σε συμμαχία με τους Κούρδους της Συρίας οι οποίοι οργανώθηκαν και αποτέλεσαν την πλέον αξιόπιστη λύση στην αντιμετώπιση των τζιχαντιστών. Την κατάσταση αυτή αντιμετώπισε και η Ρωσία, με την κάθοδο των ρωσικών στρατιωτικών δυνάμεων στη Συρία, και προκειμένου να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο των ισλαμιστών, ήλθε σε συνεννόηση με τους Κούρδους της Συρίας²⁸⁹. Το σύνθετο αυτό σκηνικό έφερε στην επιφάνεια για άλλη μια φορά το Κουρδικό Ζήτημα. Το γεγονός αυτό, υπήρξε η αφορμή για την εισβολή των τουρκικών δυνάμεων στη Συρία.

Έχει λοιπόν διαμορφωθεί μια κατάσταση όπου, στο Ιράκ υφίσταται ήδη αυτόνομη Κουρδική Περιφερειακή Διοίκηση και αντίστοιχη κατάσταση φαίνεται να έχει ξεκινήσει στη Συρία. Όλα αυτά βρίσκουν την Τουρκία με τις Ένοπλες δυνάμεις σε μια προσπάθεια ανάκαμψης και την τουρκική οικονομία να αντιμετωπίζει δυσκολίες από την πτώση της ισοτιμίας της τουρκικής λίρας. Τα δεδομένα αυτά συνθέτουν ένα δύσκολο σκηνικό ισορροπιών ισχύος στο οποίο η Τουρκία φαίνεται να εξαντλεί τις συμβατικές στρατηγικές της επιλογές και μια δυναμική αντίδραση θα πρέπει να θεωρείται δεδομένη. Σε αυτό το πλαίσιο η άμεση σύγκρουση της Τουρκίας τόσο με περιφερειακούς δρώντες όσο και με μεγάλες

²⁸⁷ Πρόκειται για την προσπάθεια ανεξαρτησίας της Περιφερειακής Διοίκησης του Κουρδιστάν μέσω δημοψηφίσματος τον Σεπτέμβριο του 2017. Η προσπάθεια αυτή απέτυχε πλην όμως αποτέλεσε θέμα συζήτησης στη διεθνή κοινότητα, φέρνοντας για άλλη μια φορά το κουρδικό ζήτημα στην επικαιρότητα. Για λεπτομέρειες δες Scott R. Anderson (2017), Brookings «*The constitutional context for Iraq's latest crisis*» σε <https://www.brookings.edu/> (πρόσβαση 10/2018)

²⁸⁸ Jerusalem Post (11/2018) «*US to keep supporting SDF, including Kurds, in Syria*» σε <https://www.jpost.com/> (πρόσβαση 11/2018)

²⁸⁹ Gonul Tol (2017). War on the Rocks «*Why is Turkey Silent on Russia's Cooperation with the Syrian Kurds?*» σε <https://warontherocks.com/> (πρόσβαση 10/2018)

δυνάμεις, δεν πρέπει να αποκλεισθεί²⁹⁰.

Κατόπιν των ανωτέρω, καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως συμβατική απειλή για την ασφάλεια της Τουρκίας δεν υφίσταται και πως η σημαντικότερη απειλή, κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο, είναι το κουρδικό ζήτημα το οποίο αναμένεται να απασχολεί την τουρκική εξωτερική πολιτική για τα επόμενα πολλά χρόνια.

Προσδιορισμός στόχων και συμφερόντων

Σύμφωνα με το επικαιροποιημένο τουρκικό πρόγραμμα «Όραμα 2023»²⁹¹, οι στόχοι της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, έτσι όπως καθορίστηκαν και ανακοινώθηκαν από τον πρώην Πρωθυπουργό της Τουρκίας Αχμέτ Νταβούτογλου και παραμένουν αναλλοίωτοι μέχρι σήμερα είναι:

«...Πρώτον, η Τουρκία σκοπεύει να επιτύχει όλες τις προϋποθέσεις ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση²⁹². Δεύτερον, θα συνεχίσει να αγωνίζεται για την εμβάθυνση των περιφερειακών, στους άξονες της ασφάλειας και της οικονομικής συνεργασίας. Τρίτον, θα επιδιώξει να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην επίλυση περιφερειακών συγκρούσεων. Τέταρτον, θα συμμετάσχει ενεργά σε όλες τα παγκόσμια πεδία. Πέμπτον, θα διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο σε διεθνείς οργανισμούς και θα καταστεί μία από τις δέκα μεγαλύτερες οικονομίες στον κόσμο. Για να επιτύχει αυτούς τους στόχους, η Τουρκία πρέπει να σημειώνει συνεχή πρόοδο προς όλες τις κατευθύνσεις και σε κάθε τομέα, να ενδιαφέρεται για κάθε ζήτημα που σχετίζεται με την παγκόσμια σταθερότητα και να συνεισφέρει ανάλογα....»

²⁹⁰ STRATFOR, (11/2018) Worldview (Assessment) «*The Next Phase of the Syrian Conflict Could Be the Most Damaging*» σε <https://worldview.stratfor.com/> (πρόσβαση 11/2018)

²⁹¹ Το «Όραμα 2023» είναι ένας κατάλογος στόχων που ανακοινώθηκε (2013) από την τουρκική κυβέρνηση του τότε πρωθυπουργού (τόρα Προέδρου) Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, το οποίο θέτει τους στρατηγικούς στόχους της Τουρκίας με ορίζοντα το έτος 2023 που συμπίπτει με την εκατονταετηρίδα της Δημοκρατίας της Τουρκίας.

²⁹² Αυτή ήταν και η αρχική στόχευση, ωστόσο ο Πρόεδρος Ερντογάν αναθεώρησε αυτόν τον στόχο μετά την απόφαση της Βρετανίας να εγκαταλείψει την Ευρωπαϊκή Ένωση στις 23 Ιουνίου 2016

Όπως γίνεται αντιληπτό από το παραπάνω πλαίσιο, ο κύριος στόχος της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής είναι η ενίσχυση της διεθνούς της θέσης ως ενεργής και υπολογίσιμης δύναμης τόσο σε περιφερειακό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Πρόκειται για σαφή αναφορά στη θεωρία του «στρατηγικού βάθους» και των εννοιών της «κεντρικής στρατηγικής θέσης» και του «ζωτικού χώρου», οι οποίες χαρακτηρίζουν την τουρκική εξωτερική πολιτική καθ' όλη τη διάρκεια της θητείας του ΑΚΡ. Πλέον αυτών θέτει τους βασικούς άξονες της στρατηγικής εφαρμογής της εξωτερικής πολιτικής και επίτευξης στόχων. Παρά το γεγονός ότι το συγκεκριμένο πλαίσιο στόχων ανακοινώθηκε το 2013, αποτελεί μια συνέχεια της παγιωμένης αντίληψης περί εξωτερικής πολιτικής του Νταβούτογλου, η οποία εφαρμόζεται από την έλευση του ΑΚΡ στην εξουσία μέχρι και σήμερα.

Προσδιορισμός πηγών ισχύος

Οι συντελεστές και πηγές ισχύος της Τουρκίας, περιλαμβάνουν αρχικά την ύπαρξη ισχυρών Ενόπλων Δυνάμεων και Σωμάτων Ασφαλείας, τόσο σε επίπεδο εξοπλισμών όσο και σε επίπεδο εκπαίδευσης. Η Τουρκία αποτελεί την 9^η παγκόσμια στρατιωτική δύναμη²⁹³ καθώς και την δεύτερη σε ισχύ δύναμη στο ΝΑΤΟ. Διαθέτει σύγχρονο υλικό αμερικανικής προελεύσεως ενώ η αμυντική της βιομηχανία καταφέρνει να καλύπτει περισσότερο από το 44% των αναγκών²⁹⁴. Το επίπεδο εκπαίδευσης των Τούρκων στρατιωτικών θεωρείται είναι ικανοποιητικό καθώς πέραν των εθνικών διαδικασιών συμμετέχουν και στις ΝΑΤΟικές ασκήσεις – διαδικασίες. Παρά τις φυλακίσεις και διώξεις μεγάλου αριθμού έμπειρου προσωπικού, οι Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις θεωρούνται ως ένας καλά οργανωμένος στρατός.

Ένας άλλος συντελεστής ισχύος της Τουρκίας είναι η οικονομία. Σύμφωνα με στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, η οικονομία της Τουρκίας κατατάσσεται στην 18η θέση παγκοσμίως²⁹⁵, ως προς το ΑΕΠ το 2018, ενώ όταν

293 «*Turkey Firepower*» σε <https://www.globalfirepower.com/> (πρόσβαση 10/2018)

294 «*Turkey Domestic Arms Industry*» σε <https://www.globalsecurity.org> (πρόσβαση 10/2018)

295 «*Projected GDP Ranking*» σε <http://statisticstimes.com> (πρόσβαση 10/2018)

ο Ερντογάν ήρθε στην εξουσία το 2002, η Τουρκία βρισκόταν στην 21η θέση²⁹⁶. Πιο συγκεκριμένα, το ΑΕΠ ανέβηκε από τα 240 στα 840 δις δολάρια. Παρά το γεγονός ότι ο ρυθμός αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ υπερβαίνει το 7% το 2017, ορισμένοι δείκτες²⁹⁷ υποδηλώνουν ότι η τουρκική οικονομία ενδέχεται να εισέλθει σε μια περίοδο ρευστότητας. Η λίρα υποτιμήθηκε πάνω από 25% έναντι του ευρώ στο τελευταίο δωδεκάμηνο, ο πληθωρισμός είναι στο 12% και το εμπορικό έλλειμμα εκτινάχθηκε στα 9 δις δολάρια τον Ιανουάριο του 2018 από 4,3 δις τον ίδιο μήνα του 2017. Παρά όμως τις αυξανόμενες πιέσεις η διαφοροποιημένη τουρκική οικονομία φαίνεται να αντέχει και να αποτελεί πηγή ισχύος της Τουρκίας²⁹⁸. Συμπερασματικά, η Τουρκία αντλεί σημαντική ισχύ από την οικονομία της, σε επίπεδο διεθνούς πολιτικής ακόμη κι αν αυτό δεν συμβαίνει σε κοινωνίας.²⁹⁹

Η Τουρκία έχει σήμερα πληθυσμό περίπου 82 εκατομμύρια και βρίσκεται στη 17^η θέση παγκοσμίως.³⁰⁰ Πάνω από 25 εκατομμύρια του συνολικού πληθυσμού, αποτελούν άτομα ηλικίας κάτω των 18 ετών. Ο πληθυσμός στην Τουρκία αυξάνεται κατά ένα άτομο κάθε 28 δευτερόλεπτα ενώ οι σχετικές προβλέψεις υπολογίζουν ότι το 2050, η Τουρκία θα έχει πάνω από 95 εκατομμύρια κατοίκους (21^η θέση παγκοσμίως). Αν μέσα στην ξεκάθαρη δυναμική του τουρκικού πληθυσμού περιλάβει κάποιος και την θρησκεία (μουσουλμάνοι 99,8%) γίνεται κατανοητό πως ο πληθυσμός αποτελεί έναν από τους σημαντικούς πυλώνες ισχύος της Τουρκίας. Μειονέκτημα αποτελεί η ύπαρξη κουρδικής μειονότητας (περίπου το 18 – 25%) του πληθυσμού, η οποία κατοικεί στις νοτιοανατολικές περιοχές.

Η γεωγραφική αξία της Τουρκίας ως περιφερειακού κόμβου μεταφορών

²⁹⁶ Jim Zannoti, Clayton Thomas (2018), Congressional Research Service «*Turkey, Background and US relations*» σε www.crs.gov (πρόσβαση 10/2018)

²⁹⁷ Andrew Walker (2018) BBC World «*Is Turkey heading for an economic crisis?*» σε <https://www.bbc.com/> (πρόσβαση 10/2018)

²⁹⁸ Όπως υποσημείωση 258, σελίδα 2

²⁹⁹ Μιχάλης Μαθουλάκης, (2018) Liberal «*Τουρκία και πολιτικός ρεαλισμός*» σε <https://www.liberal.gr/> (πρόσβαση 10/2018)

³⁰⁰ «*Turkey Population 2018*» σε <http://worldpopulationreview.com/> (πρόσβαση 10/2018)

ενέργειας την καθιστά ιδιαίτερα σημαντική για την παγκόσμια αγορά ενέργειας, δίνοντας παράλληλα στην Τουρκία την ευκαιρία να καλύψει τις δικές της εγχώριες ανάγκες. Επιπλέον, η στρατηγική της θέση την έχει μετατρέψει σε χώρα - κλειδί στις προσπάθειες των ΗΠΑ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης να δημιουργήσουν ένα νότιο διάδρομο για τη μεταφορά φυσικού αερίου από εναλλακτικές πηγές³⁰¹ προς την Ευρώπη, πλην όμως η τουρκική ενεργειακή εξάρτηση από τη Ρωσία³⁰² μειώνει τα περιθώρια διαπραγμάτευσής της. Στο πλαίσιο της ενεργειακής της στρατηγικής η Τουρκία προχώρησε σε συμφωνία με την Ρωσία για την κατασκευή του αγωγού Turk Stream³⁰³. Τέλος, πλαίσιο εφαρμογής μέτρων για την ενεργειακή της αυτονομία η Τουρκία προσπαθεί να εισάγει ενέργεια από πολλαπλές πηγές (Ρωσία, Αζερμπαϊτζαν, Ιράν κλπ) μέσω διμερών συμφωνιών ενώ έχει ξεκινήσει ήδη η διαδικασία κατασκευής πυρηνικού εργοστασίου, όπως αναφέραμε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε πως η στρατηγική της θέση δίνει στην Τουρκία ένα εξαιρετικά μεγάλο εύρος πλεονεκτημάτων τα οποία ξεκινούν από την ενέργεια αλλά δεν τελειώνουν εκεί. Η ύπαρξη αμερικανικών βάσεων στο έδαφός της, η γειτνίαση με το Ιράν και τη Ρωσία, καθώς και η ιδιοκτησία των Στενών είναι μερικά από τα στρατηγικά πλεονεκτήματα της Τουρκίας τα οποία αυξάνουν την αξία της σε διεθνές επίπεδο προσθέτοντας φορτία ισχύος στην τουρκική εξωτερική πολιτική.

Πέραν των ανωτέρω, αδιαμφισβήτητη πηγή ισχύος της Τουρκίας είναι η ήπια ισχύς. Η ενεργητική εξωτερική πολιτική με την δραστηριοποίηση των τουρκικών θεσμών σε όλα τα επίπεδα, όπως άλλωστε προβλέπει και το πλαίσιο αρχών Νταβούτογλου, είναι ένα από τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής κατά τη διάρκεια διακυβέρνησης του ΑΚΡ από το 2002 μέχρι και σήμερα. Η ήπια ισχύς σε συνδυασμό με τους προαναφερθέντες συντελεστές σκληρής ισχύος έχουν δώσει σταδιακά στην Τουρκία τον ρόλο μιας εκ

301 Το επίκεντρο της προσπάθειας των ΗΠΑ είναι η δημιουργία μιας νότιας διαδρομής με σκοπό την μεταφορά φυσικού αερίου από την Κασπία και τη Μέση Ανατολή, προς την Ευρώπη, μέσω αγωγών που διέρχονται από την Τουρκία. Για λεπτομέρειες δεξ Department of State, US, (2018) «*The Importance of Diversity in European Energy Security*» σε <https://www.state.gov/> (πρόσβαση 10/2018)

302 REUTERS World (2018), «*Turkey says will not cut off trade ties to Iran at behest of others*» σε <https://www.reuters.com/> (πρόσβαση 10/2018)

303 Για λεπτομέρειες δεξ ιστοσελίδα «*Turk Stream*» σε <http://turkstream.info/> (πρόσβαση 10/2018)

των ηγετικών περιφερειακών δυνάμεων στην περιοχή ενδιαφέροντος. Τα επιμέρους χαρακτηριστικά της εφαρμοσμένης τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, θα αναλυθούν στη συνέχεια.

ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η τουρκική πολιτική ως προς τις Μεγάλες Δυνάμεις

Από τα όσα περιγράψαμε στα προηγούμενα κεφάλαια αναφορικά με τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων καθώς και την επίδραση αυτών στην τουρκική εξωτερική πολιτική γίνεται σαφές ότι η θέση της Τουρκίας στο Διεθνές Σύστημα την υποχρεώνει στη διαχείριση δύσκολων ισορροπιών. Μέσα σε αυτή την διασταύρωση συμφερόντων, κυρίως σε ότι έχει να κάνει με τις Μεγάλες Δυνάμεις, η Τουρκία φαίνεται να αντιλαμβάνεται ορθά, αφενός τα συμφέροντα αυτά και αφετέρου την θέση της στο Διεθνές Σύστημα. Αυτό, σε συνδυασμό με την προσέγγιση που έφερε στη τουρκική εξωτερική πολιτική η διακυβέρνηση ΑΚΡ και κυρίως η επιρροή του Αχμέτ Νταβούτογλου, την φέρνει στη θέση να ενεργεί ρεαλιστικά απέναντι στις Μεγάλες Δυνάμεις, διαχειριζόμενη συμφέροντα και συμμαχίες σύμφωνα με τις δικές της επιθυμίες, και να μεγιστοποιεί τα οφέλη εφαρμόζοντας στρατηγικές εξισορρόπησης ισχύος (balancing) στον ιδιότυπο άξονα συμφερόντων Ρωσία – ΗΠΑ³⁰⁴. Συμπεριφερόμενη ως «μεσαία δύναμη»³⁰⁵ σε παγκόσμιο επίπεδο, όπως άλλωστε καθόριζε το δόγμα Νταβούτογλου, και εκμεταλλευόμενη τα φυσικά της πλεονεκτήματα όπως η γεωγραφία, οι φυσικοί και ανθρώπινοι πόροι, οι ιστορικές - θρησκευτικές της αναφορές αλλά και χρησιμοποιώντας με τρόπο ρεαλιστικό τις λοιπές πηγές ισχύος της όπως οι Ένοπλες Δυνάμεις και η οικονομική της ανάπτυξη, καταφέρνει να αποκτήσει δυναμική ανάδειξης σε περιφερειακή δύναμη και υπολογίσιμου «παίχτη» σε παγκόσμιο επίπεδο.

Στο πλαίσιο αυτό, εφαρμόζοντας πολιτική εξωτερικής εξισορρόπησης, όταν

³⁰⁴ Η ΕΕ αποτελεί θα λέγαμε για την Τουρκία την τρίτη λύση στην οποία προσφεύγει κάθε φορά που η πολιτική των ΗΠΑ και Ρωσίας δεν εξυπηρετούν τα συμφέροντά της. Ανάλυση των «διμερών» σχέσεων Τουρκίας – ΕΕ όπως στο προηγούμενο κεφάλαιο.

³⁰⁵ Βλέπε υποσημείωση Νο 65

αισθάνεται ότι τα συμφέροντά της το επιτάσσουν δεν διστάζει να καταρρίψει το ρωσικό μαχητικό αεροσκάφος επικαλούμενη παράλληλα το άρθρο 5 του NATO για συλλογική άμυνα³⁰⁶, και στη συνέχεια να συμπράξει με τη Ρωσία σε μία σειρά από θέματα (προμήθεια πυραυλικών συστημάτων S-400, το θέμα των Στενών και της αμερικανικής παρουσίας στη Μαύρη Θάλασσα, οι ζώνες επιρροής στη Συρία, ο αγωγός Turk Stream κ.α) δημιουργώντας αναταραχή και καχυποψία στη ΝΑ πτέρυγα του NATO³⁰⁷. Επιπλέον, δεν διστάζει να διατηρεί φιλικές σχέσεις με τον Πρόεδρο Άσαντ, ακολούθως να ταυτίζεται με την αμερικανική πολιτική στο θέμα του εμφυλίου στη Συρία και στη συνέχεια, όταν τα συμφέροντά της το ορίζουν, να διαφοροποιείται ταυτιζόμενη (τουλάχιστον έως ένα βαθμό) με την Ρωσία απειλώντας τις ΗΠΑ με στρατιωτική εμπλοκή στην περιοχή³⁰⁸. Αντίστοιχα, στην προσπάθειά της για εσωτερική εξισορρόπηση δεν διστάζει από την μια πλευρά να συμμετέχει στο πρόγραμμα συμπαραγωγής των μαχητικών αεροσκαφών F-35 συμπράττοντας με τις ΗΠΑ και ταυτόχρονα, επειδή θεωρεί ότι τα συμφέροντά της το επιβάλλουν, να προβαίνει σε προμήθεια ρωσικών πυραυλικών συστημάτων και στη συμπαραγωγή βαλλιστικών πυραύλων με την Κίνα³⁰⁹.

Εν κατακλείδι θα μπορούσαμε να πούμε ότι η τουρκική εξωτερική πολιτική έναντι των Μεγάλων Δυνάμεων είναι αυτή της εξισορρόπησης και της διαχείρισης συμφερόντων υπό το προφίλ της «μεσαίας δύναμης». Η Τουρκία δείχνει να έχει αντιληφθεί σωστά τόσο την δική της ταυτότητα (με όρους ισχύος στο Διεθνές Σύστημα) όσο και την υφιστάμενη ισορροπία και δυναμική ισχύος των Μεγάλων Δυνάμεων στο Διεθνές Σύστημα, με αποτέλεσμα να διαχειρίζεται με επιτυχία, μέχρι στιγμής, τα συμφέροντά τους και να καταφέρνει να προωθεί τους δικούς της στόχους. Την ίδια πολιτική ακολουθεί η Τουρκία και στο Κουρδικό Ζήτημα, με αποτέλεσμα να έχει καταφέρει μέχρι στιγμής να το ισοροπήσει «αναίμακτα» για τα ζωτικά της συμφέροντα. Σίγουρα, όπως αναλύσαμε και σε προηγούμενα κεφάλαια, το Κουρδικό Ζήτημα είναι μια κατάσταση η οποία διαθέτει την δική της

306 «*Nato and UN seek calm over Turkish downing of Russian jet*» σε <https://www.theguardian.com> (πρόσβαση 10/2018)

307 David Dolan, (2017) Reuters «*Turkish missile deal with Russia reflects stormy relationship with NATO*» σε www.reuters.com

308 «*Turkey Threatens US Allies in Syria*» σε <https://warisboring.com> (πρόσβαση 10/2018)

309 «*J-600T Yıldırım*» σε <https://www.globalsecurity.org> (πρόσβαση 10/2018)

δυναμική. Ακόμη και σε αυτή την περίπτωση όμως, θα πρέπει να θεωρείται βέβαιο πως η ρεαλιστική προσέγγιση της Τουρκίας, δεν θα διστάσει να χρησιμοποιήσει το σύνολο της ισχύος της, απειλώντας ακόμη και με στρατιωτική εμπλοκή όλους τους «παίχτες» της περιοχής αν αυτό επιβάλλεται από τα συμφέροντά της.

Βαλκάνια

Κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο, τα Βαλκάνια αποτέλεσαν έναν απαιτητικό χώρο ενάσκησης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, κυρίως λόγω της εμπλοκής της Ευρωπαϊκής Ένωσης³¹⁰ και της επιθυμίας των κρατών των Βαλκανίων για ένταξη. Πέραν αυτού, το ιδιαίτερο ενδιαφέρον, κυρίως οικονομικό συγκεκριμένων ευρωπαϊκών χωρών, όπως η Ιταλία και η Γερμανία³¹¹, δημιούργησε περιοριστικές συνθήκες για την τουρκική εξωτερική πολιτική και συμφέροντα στην περιοχή. Παρόλα αυτά, η επίδραση των ανωτέρω δεν φάνηκε να επηρεάζει ιδιαίτερα αρνητικά στην εφαρμογή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής³¹².

Κατά την περίοδο διακυβέρνησης της χώρα από το ΑΚΡ, η στρατηγική της Τουρκίας για την περιοχή των Βαλκανίων εφαρμόζεται με τρία διαφορετικά «εργαλεία». Το πρώτο «εργαλείο» αφορά την τουρκική στρατιωτική παρουσία στην περιοχή των Βαλκανίων, τόσο με την μορφή συμμετοχής των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων σε ειρηνευτικές αποστολές³¹³, με την μορφή διμερών συνεργασιών³¹⁴ αλλά και δημιουργίας τουρκικών στρατιωτικών βάσεων³¹⁵. Το

310 «Factsheet: EU Engagement in the Western Balkans» σε <https://eeas.europa.eu/> (πρόσβαση 10/2018)

311 Antonia Colibasanu, (2017) «Germany: Keeping an Eye on the Balkans» σε <https://geopoliticalfutures.com/> (πρόσβαση 10/2018)

312 Janusz Bigazski, (2018) CEPA «Is Turkey Destabilizing th Balkans?» σε <https://www.cepa.org/turkey-balkans> (πρόσβαση 10/2018) Besar Likmeta (2010) «US Wary of Turkey's Ambitions in the Balkans, Cables Show» σε <http://www.balkaninsight.com/> (πρόσβαση 10/2018)

313 Τουρκικό ΥΠΕΞ «Turkey's International Security Initiatives and Contributions to NATO and EU Operations» σε <http://www.mfa.gov.tr> (πρόσβαση 10/2018)

314 «Albania and Turkey to increase military cooperation» σε <http://defence.az> (πρόσβαση 10/2018)

315 Wayne Madsen (2016) «Turkey's Foreign Military Bases and Their Threat to Stability» σε <https://www.strategic-culture.org/> (πρόσβαση 10/2018)

δεύτερο «εργαλείο» περιλαμβάνει την οικονομική διείσδυση του Τουρκίας³¹⁶. Παρά τους κατά καιρούς κλυδωνισμούς της τουρκικής οικονομίας, η Τουρκία εξακολουθεί να αποτελεί έναν από τους βασικούς επενδυτές στην περιοχή. Οι επενδύσεις³¹⁷ περιλαμβάνουν την παροχή αναπτυξιακής βοήθειας, την δημιουργία υποδομών, τη δημιουργία και εκσυγχρονισμό των πανεπιστημίων, την δημιουργία και αποκατάσταση τζαμιών, καθώς και την δραστηριοποίηση πλήθους των τουρκικών επιχειρήσεων. Ενδεικτικό της υπόψη δραστηριοποίησης, αποτελεί το γεγονός ότι το εμπόριο της Τουρκίας με τα Δυτικά Βαλκάνια αυξήθηκε από 435 εκατομμύρια δολάρια το 2002 σε 3 δισεκατομμύρια δολάρια το 2016. Το τρίτο «εργαλείο» εφαρμογής της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής είναι η πολιτισμική επιρροή, μέσω του Ισλάμ και του Οθωμανικού παρελθόντος. Πεδία εφαρμογής αποτελούν³¹⁸ η εκπαίδευση (ανοικοδόμηση σχολείων, παροχή υποτροφιών, παροχή μαθημάτων στην τουρκική γλώσσα κλπ), η δραστηριοποίηση των τουρκικών μέσων μαζικής ενημέρωσης και η πολιτισμική ανάδειξη του οθωμανικού και του ισλαμικού στοιχείου³¹⁹.

Συμπερασματικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι η εφαρμοσμένη εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στα Βαλκάνια, κατά την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από το ΑΚΡ, πηγάζει και εκπορεύεται από την εφαρμογή των βασικών αρχών της θεωρίας του «στρατηγικού βάθους» του Αχμέτ Νταβούτογλου. Αφορά κατά βάση μια πολιτική επέκτασης επιρροής και προβολής ισχύος, καθώς η περιοχή των Βαλκανίων τόσο ιστορικά όσο και κατά την εξεταζόμενη περίοδο, είναι ιδιαίτερος σημαντική για την Τουρκία³²⁰. Και σε αυτή την περίπτωση, η Τουρκία εκμεταλλεζόμενη τα συγκριτικά πλεονεκτήματα, έχει καταφέρει να διεισδύσει στην περιοχή των Βαλκανίων σε ικανοποιητικό βαθμό, γεγονός που την καθιστά ικανή να προωθή τα συμφέροντά της.

³¹⁶ «Turkey's increasing influence in Balkans worries EU» σε <https://ahvalnews.com/> (πρόσβαση 10/2018)

³¹⁷ Όπως πριν

³¹⁸ Abdullah Çelik (2018) Daily Sabah, Op Ed «Turkey projects soft power in the Balkans» σε <https://www.dailysabah.com/> (πρόσβαση 10/2018)

³¹⁹ Το θέμα αυτό αναπτύχθηκε λεπτομερώς σε προηγούμενο κεφάλαιο. Για λεπτομέρειες δές κεφάλαιο 3 παρόντος «Η ισλαμιστική όψη της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής»

³²⁰ Νίκος Λυγερός (2018) «Στρατηγική ανάλυση Συνθήκης Σεβρών» σε <https://www.youtube.com/watch?v=8a3y1l-kN7o> (πρόσβαση 10/2018)

Μέση Ανατολή

Σύμφωνα με τα όσα έχουμε αναφέρει μέχρι στιγμής, το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της Μέσης Ανατολής κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο είναι το «κενό ισχύος» (με όρους Διεθνών Σχέσεων), το οποίο δημιουργήθηκε μετά την απόφαση των ΗΠΑ να αποχωρήσουν σταδιακά. Έτσι, δόθηκε η ευκαιρία σε περιφερειακούς δρώντες να δραστηριοποιηθούν με στόχο την ηγετική θέση του περιφερειακού υποσυστήματος. Επιπλέον, η δυναμική επιμέρους συνιστωσών, όπως το κουρδικό ζήτημα, η επαναδραστηριοποίηση της Ρωσίας καθώς και η εμφάνιση του Ισλαμικού Κράτους, χαρακτήρισαν το πλαίσιο συστημικού επιπέδου, μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε η τουρκική εξωτερική πολιτική.

Σύμφωνα με αρκετούς αναλυτές, η τουρκική εξωτερική πολιτική στην Μέση ανατολή δύναται να χωρισθεί σε τρεις περιόδους³²¹ όπως παρακάτω:

Η πρώτη περίοδος, από την έλευση του ΑΚΡ στην εξουσία έως και την έναρξη της επονομαζόμενης «Αραβικής Άνοιξης» το 2010. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση του δόγματος Νταβούτογλου, περί «στρατηγικού βάθους» στην εξωτερική πολιτική. Κατά την περίοδο αυτή η τουρκική εξωτερική πολιτική αφήνει την εσωστρέφεια και επαναδραστηριοποιείται δυναμικά στο χώρο της Μέσης Ανατολής. Δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην απόκτηση περιφερειακής επιρροής, την περιφερειακή ανάπτυξη, την ανάπτυξη οικονομικών σχέσεων, την ενεργό διαμεσολάβηση με σκοπό την επίλυση περιφερειακών προβλημάτων και συγκρούσεων καθώς και την πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων».

Η δεύτερη περίοδος ξεκινά το 2011 με την «αραβική άνοιξη» και τελειώνει περίπου το 2015 με την έξαρση του κουρδικού προβλήματος, ιδιαίτερος στη Συρία. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από την ισλαμιστική στροφή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία μεταξύ άλλων περιλαμβάνει τη στήριξη των Ισλαμικών Κομμάτων (μεταξύ των οποίων και η Μουσουλμανική Αδελφότητα στην Αίγυπτο), την αμφιλεγόμενη στάση της Τουρκίας στον αγώνα κατά του Ισλαμικού

³²¹ Erwin van Veen, Engin Yüksel (2018) Netherlands Institute of International Relations «*Turkish foreign policy towards the Middle East from 2002 to 2018*» CRU report σε www.clingendael.org/cru (πρόσβαση 10/2018)

Κράτους, την αποκάλυψη συνεργασίας της Τουρκίας με τζιχαντιστικές ομάδες στη Συρία καθώς και η προσέγγιση με το Ιράν.

Τέλος, η τρίτη περίοδος ξεκινά το 2015/2016 μέχρι σήμερα. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από την έξαρση του κουρδικού ζητήματος, κυρίως στην Συρία. Το δημοψήφισμα για την ανεξαρτησία της Περιφερειακής Διοίκησης του Κουρδιστάν (2017)³²², ενέτεινε την ανησυχία της Τουρκίας, η οποία είδε, την ίδια περίοδο να επανδραστηριοποιείται το ΡΚΚ στο εσωτερικό της. Τα πολλά αυτά μέτωπα είχαν ως αποτέλεσμα η υπόψη χρονική περίοδος να χαρακτηριστεί από την ιδιαιτέρως επιθετική αντικουρδική στροφή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής.

Κατά τη διάρκεια διακυβέρνησης της Τουρκίας από το ΑΚΡ, διαφαίνεται η στροφή της εξωτερικής πολιτικής από τη δύση στον ευρασιατικό προσανατολισμό³²³. Εν συνόλω η τουρκική εξωτερική πολιτική κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο, βασίστηκε στην ανάγνωση του Διεθνούς Συστήματος και των ευκαιριών οι οποίες της παρουσιάστηκαν. Η ανάδειξη της περιφερειακής δύναμης περνάει μέσα από τον έλεγχο της Μέσης Ανατολής, καθώς πρόκειται για μια περιοχή ιδιαίτερα ασταθή με συγκλίσεις πολλών συμφερόντων και πολλές αιτίες ενδιαφέροντος. Οι όποιες εξελίξεις στη Μέση Ανατολή επιδρούν άμεσα στην ασφάλεια της Τουρκία, λόγος για τον οποίο η περιοχή ελκύει το τουρκικό ενδιαφέρον. Το κοινωνιολογικό υπόστρωμα της Μέσης Ανατολής, το οποίο είναι αρνητικό προς το Ισραήλ, οδήγησε την Τουρκία στην στρατηγική επιλογή της εναντίωσης με το Ισραήλ. Αντίστοιχα η ανάλυση με όρους ισχύος έφερε την Τουρκία να προσεγγίσει το Ιράν. Οι κινήσεις της Τουρκίας, στο υποσύστημα της Μέσης Ανατολής, φαίνεται να είναι συνεκτικές και κατόπιν ρεαλιστικής προσέγγισης όλων των επιμέρους παραμέτρων. Με τον τρόπο αυτό καταφέρνει να προωθή τα συμφέροντά της, όπως η αύξηση της επιρροής της στις χώρες της Μέσης Ανατολής, η ανάδειξή της σε ενεργειακό κόμβο και η μη δημιουργία ανεξάρτητου κουρδικού κράτους (τουλάχιστον μέχρι σήμερα).

Συμπερασματικά μπορούμε να αναφέρουμε πως η τουρκική εξωτερική

³²² «*Iraqi Kurds decisively back independence in referendum*» σε <https://www.bbc.com> (πρόσβαση 10/2018)

³²³ Όπως πριν

πολιτική στο υποσύστημα της Μέσης Ανατολής και για την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από το ΑΚΡ, χαρακτηρίζεται από μια στροφή προς τον ρεαλισμό. Η ανάγνωση του περιβάλλοντος γίνεται με όρους ισχύος, γεγονός το οποίο αποτυπώνεται ξεκάθαρα από τις προσεγγίσεις της επί του εδάφους (χρήση όλων των συντελεστών ισχύος όπως ένοπλες δυνάμεις κλπ), Τα τελευταία χρόνια έχουν αναδείξει την Τουρκία ως περιφερειακή δύναμη και παράγοντα με ιδιαίτερη επιρροή στη Μέση Ανατολή. Μια λεπτομερής παρακολούθηση των γεγονότων που συνέβησαν κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο στη Μέση Ανατολή, μας οδηγεί στον συμπέρασμα πως η τουρκική εμπλοκή εμφανίζεται παντού, γεγονός που αποτελεί επιτυχία της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Τέλος, παρά τους επιμέρους παράγοντες (κουρδικό ζήτημα, επιμέρους συμμαχίες κλπ) η τουρκική θέση, στο εξεταζόμενο περιφερειακό υποσύστημα, δείχνει να αντέχει.

Κύπρος - Ελλάδα

Τα όσα εξελίσσονται στην περιοχή της Μέσης Ανατολής σε συνδυασμό με την έξαρση του κουρδικού ζητήματος, έχουν μετατοπίσει μερικώς το κέντρο βάρους της τουρκικής προσοχής ανατολικότερα, δίνοντας την ευκαιρία στον άξονα Ελλάδας – Κύπρου να δραστηριοποιηθεί, κυρίως στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου, συνάπτοντας συμφωνίες σε μια προσπάθεια εκμετάλλευσης των πλουτοπαραγωγικών πηγών. Παρά το γεγονός της μετατόπισης της τουρκικής προσοχής, η Τουρκία δεν φαίνεται να παραιτείται των συμφερόντων της, τόσο σε σχέση με την Ελλάδα όσο και με την Κύπρο. Στο πλαίσιο αυτό αντιδρά δυναμικά με στρατιωτική παρουσία στην ανατολική Μεσόγειο ενίοτε απαγορεύοντας τις προσπάθειες πετρελαϊκών εταιριών στις έρευνες. Περαιτέρω δε, μια προσεκτική ανάγνωση του περιβάλλοντος χώρου, ρεαλιστικά και με όρους ισχύος δείχνει πως η Τουρκία δεν έχει απολέσει ζωτικά συμφέροντα. Εφαρμόζοντας τακτική ελεγχόμενης πίεσης (έξοδος τουρκικών ερευνητικών σκαφών) ή τετελεσμένων (απαγόρευση διέλευσης) ερευνητικού σκάφους, όποτε αυτή το κρίνει σκόπιμο, προβάλλοντας στρατιωτική ισχύ και χρησιμοποιώντας τόσο την τουρκοκυπριακή κοινότητα των κατεχομένων όσο και τα ελληνοτουρκικά ως εξισοροπητικό παράγοντα, καταφέρνει να ελέγχει τις εξελίξεις.

Συμπερασματικά θα λέγαμε πως η ταυτότητα της εφαρμοσμένης τουρκικής

εξωτερικής πολιτικής επί του άξονα Ελλάδας - Κύπρου είναι η εκτέλεση αναθεωρητικής πολιτικής μέσω εκτέλεσης απειλών «χαμηλής έντασης» σε Αιγαίο και Κύπρο με σκοπό την αναθεώρηση του υφιστάμενου status quo.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «6»: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στα προηγούμενα κεφάλαια έγινε προσπάθεια να οριστεί η τουρκική εξωτερική πολιτική κατά την διάρκεια της διακυβέρνησης της Τουρκίας από το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, δηλαδή την περίοδο από το 2002 μέχρι και σήμερα. Προκειμένου να γίνει κατανοητή περιγραφή επελέγη η επαγωγική μέθοδος η οποία κινήθηκε σε τρία επίπεδα. Αντλώντας λογική συνοχή αλλά και έμπνευση από την «προβολή/παρομοίωση εργασίας» του Kenneth Waltz³²⁴ στο έργο του «*Theory of International Politics*». Αντίστοιχη προβολή εργασίας είχε επιχειρήσει και ο Hedley Bull, στο έργο του «*Άναρχη Κοινωνία*»³²⁵ παρομοιάζοντας την κοινωνία των πρώτων ανθρώπων με το διεθνές σύστημα. Σύμφωνα λοιπόν με αυτή την λογική ανάπτυξης, παρομοιάσαμε την τουρκική εξωτερική πολιτική με έναν άνθρωπο, επιχειρήσαμε αρχικά να περιγράψουμε την καταγωγή του σε επίπεδο DNA (δομικές επιρροές), το περιβάλλον στο οποίο μεγάλωσε (επίκτητες επιρροές) καθώς και το περιβάλλον μέσα στο οποίο καλείται να ζήσει (επιρροές συστημικού επιπέδου) και τους βασικούς ανθρώπους που αποτελούν αυτό το περιβάλλον, τόσο σε ευρύτερο κοινωνικό και επαγγελματικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο φίλων η βασικών εργασιακών ανταγωνιστών.

Στο πρώτο επίπεδο έγινε περιγραφή των βασικών «δομικών» επιρροών της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Με τον τρόπο αυτό ορίστηκαν θα λέγαμε οι βασικές «γονιδιακού» επιπέδου επιρροές κα χαρακτηριστικά της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, διαχρονικά και ανεξαρτήτως κυβερνήσεων, από την διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τη δημιουργία της Τουρκικής Δημοκρατίας. Αυτά τα δομικά χαρακτηριστικά περιλαμβάνουν τη δημογραφική πολυμορφία, την κληρονομιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (πολιτισμικά και θρησκευτικά), την εσωτερική κατάσταση, καθώς και την κληρονομιά του πρώτου Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας Μουστάφά Κεμάλ Ατατούρκ. Τέλος, το πιο σημαντικό δομικό χαρακτηριστικό της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής είναι η ύπαρξη του

324 Ο Kenneth Waltz στο έργο του «*Theory of International Politics*», χρησιμοποιεί αφαιρετική, μαθηματικού τύπου προσέγγιση όπου αναλύει τη δομή πολιτικών συστημάτων συγκεκριμένων χωρών σε σχέση με το αποτέλεσμα. Εν συνεχεία προβάλλει την συγκεκριμένη υπόθεση εργασίας στο διεθνές σύστημα, αντικαθιστώντας τις επιμέρους μεταβλητές με τα αντίστοιχα πεδία των Διεθνών Σχέσεων. Για λεπτομέρειες δες Waltz, Kenneth (1979) «*Theory of International Politics*». Reading, MA: Addison-Wesley

325 Hedley Bull, (1977) «*Η Άναρχη Κοινωνία*», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα

κουρδικού ζητήματος το οποίο, όπως αναλύσαμε, αποτελεί υπαρξιακό φόβο της τουρκικής γραφειοκρατίας από την ίδρυση του τουρκικού κράτους.

Στο δεύτερο επίπεδο έγινε καταγραφή των χαρακτηριστικών που έφερε στην τουρκική εξωτερική πολιτική η περίοδος διακυβέρνησης της χώρας από το ΑΚΡ (2002 – σήμερα). Σε αυτά τα χαρακτηριστικά συμπεριελήφθησαν η επιρροή του πρώην Υπουργού Εξωτερικών και Πρωθυπουργού της Τουρκίας Αχμέτ Νταβούτογλου μέσω της θεωρίας του περί «στρατηγικού βάθους» - «μεσαίας/έξυπνης δύναμης» και «ζωτικού χώρου», η κατακόρυφη αύξηση και επένδυση του τουρκικού κράτους στην εφαρμογή «ήπιας ισχύος, η ιδιαιτερότητα της προσωπικότητας του Τούρκου Προέδρου Ερντογάν (Ερντογανισμός), και η ισλαμιστική πλευρά της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, καθώς και ο βαθμός που αυτή ενδεχόμενα αποτελεί παράμετρο υβριδικής απειλής για τη Δύση.

Στο τρίτο επίπεδο καθορίστηκε, με όρους σύγχρονης θεωρίας Διεθνών Σχέσεων (Δομικός & Επιθετικός Ρεαλισμός), το περιβάλλον (Διεθνές Σύστημα) μέσα στο οποίο καλείται να επιχειρήσει η τουρκική εξωτερική πολιτική. Για το λόγο αυτό πραγματοποιήθηκε αρχικά μια ανάλυση συστημικού επιπέδου, ενώ στην συνέχεια καθορίστηκαν οι κύριοι διεθνείς παίχτες (με όρους ισχύος) τόσο σε παγκόσμιο επίπεδο (Μεγάλες Δυνάμεις) όσο και στο περιφερειακό υποσύστημα της Τουρκίας (Περιφερειακές Δυνάμεις). Ως περιφερειακό υποσύστημα της Τουρκίας ορίστηκε ο, αποκαλούμενος από την Τουρκία, ζωτικός της χώρος ο οποίος περιλαμβάνει τον άξονα Τουρκία – Βαλκάνια – Μέση Ανατολή. Πέραν της ισχύος, καταγράφηκαν τα ιδιαίτερα συμφέροντα καθενός εκάστου και έγινε προβολή των συμφερόντων αυτών στην περιοχή τουρκικού ενδιαφέροντος προκειμένου να βρεθούν τα σημεία σύγκλισης και τριβής με την τουρκική εξωτερική πολιτική.

Με την ανωτέρω ανάλυση προέκυψε ένας οδικός χάρτης αναφορικά με την αλληλεπίδραση των συμφερόντων Τουρκίας – Περιφερειακών/Μεγάλων Δυνάμεων, μέσω του οποίου και καθορίστηκε η εφαρμοσθείσα τουρκική εξωτερική πολιτική ανά πεδίο εφαρμογής με τα κυριότερα συμπεράσματα να διατυπώνονται στις παραγράφους που ακολουθούν.

Η εσωτερική πολιτική κατάσταση στην Τουρκία και κυρίως το κουρδικό ζήτημα αποτελούν τα πλέον ισχυρά χαρακτηριστικά δομικού επιπέδου τα οποία επηρεάζουν την τουρκική εξωτερική πολιτική. Το αναποτελεσματικό τουρκικό πολιτικό σύστημα αντικαταστάθηκε από ένα αρκετά πιο συγκεντρωτικό μοντέλο διακυβέρνησης, γεγονός που σημαίνει πως οι επιμέρους παραδοσιακές αδυναμίες πιθανότατα θα εξαφανιστούν.

Η σχέση των Ενόπλων Δυνάμεων με το πολιτικό σύστημα, η οποία και αποτέλεσε πηγή συγκρούσεων ιστορικά, φαίνεται κατά την περίοδο διακυβέρνησης του ΑΚΡ, να ξεκαθαρίζει και η εμπλοκή των Ενόπλων Δυνάμεων στις πολιτικές υποθέσεις να μηδενίζεται.

Το κουρδικό ζήτημα αποτελεί σήμερα το πιο σοβαρό πρόβλημα που έχει να αντιμετωπίσει η τουρκική ηγεσία και το οποίο, πέραν ενός σοβαρού υπαρξιακού ζητήματος και εξ ορισμού ζητήματος ασφαλείας επηρεάζει το σύνολο των εκφάνσεων της τουρκικής πολιτικής ζωής.

Σημαντικότερη επιρροή στην τουρκική εξωτερική πολιτική κατά την περίοδο διακυβέρνησης του ΑΚΡ υπήρξε η εισαγωγή της έννοιας και της αντίστοιχης θεωρίας του «στρατηγικού βάθους». Με εισηγητή τον ακαδημαϊκό και μετέπειτα πολιτικό Αχμέτ Νταβούτογλου, η θεωρία του στρατηγικού βάθους τροποποίησε την τουρκική εξωτερική πολιτική, από μια πολιτική απομονωτισμού, εσωστρέφειας και μη παρέμβασης σε μία εξωστρεφή, προληπτική και παρεμβατική, πολυεπίπεδη και συγχρονη εξωτερική πολιτική μιας χώρας, πλέον αυτοαποκαλούμενης ως «μεσαίας» ή «έξυπνης» δύναμης. Χρησιμοποιώντας τα φυσικά χαρακτηριστικά (μέγεθος/πληθυσμός, γεωγραφική θέση), ιστορικά (οθωμανικό παρελθόν, Ισλάμ) και συγκριτικά πλεονεκτήματα (συντελεστές ισχύος) της Τουρκίας, ο Νταβούτογλου σηματοδότησε την ρεαλιστική στροφή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, εντός του ορισθέντος «ζωτικού χώρου» στον οποίο η Τουρκία κατέχει «κεντρική στρατηγική θέση».

Η καταλυτική επιρροή της θεωρίας περι «στρατηγικού βάθους» στην τουρκική εξωτερική πολιτική συνεπικουρείται από την έντονη προσωπικότητα του νυν Προέδρου Ερντογάν.

Η παρουσία και επιρροή της θεωρίας περί «στρατηγικού βάθους» συμπληρώνεται από μια ισλαμιστική στροφή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Η στροφή αυτή, παρόλο που παρατηρείται έντονα σε χρονικό σημείο μεταγενέστερο της παρουσίας Νταβούτογλου στην τουρκική πολιτική σκηνή, εκτιμάται ότι αποτελεί μέρος της ίδιας πολιτικής. Ως προσωπικότητα αλλά και θεωρητικό υπόβαθρο, η επίδραση του Νταβούτογλου στην τουρκική εξωτερική πολιτική κρίνεται ως το κυρίαρχο στοιχείο της διακυβέρνησης της Τουρκίας από το ΑΚΡ, από το 2002 έως και σήμερα.

Έτσι λοιπόν, παρατηρούμε την Τουρκία να ενεργεί με απολύτως ρεαλιστική προσέγγιση απέναντι στις Μεγάλες Δυνάμεις, διαχειριζόμενη συμφέροντα και συμμαχίες σύμφωνα με τις δικές της επιθυμίες. Εφαρμόζοντας στρατηγικές εξισορρόπησης ισχύος (balancing), στους επιμέρους άξονες συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων, καταφέρνει να μεγιστοποιεί τα οφέλη της. Συμπεριφερόμενη ως «μεσαία δύναμη» σε παγκόσμιο επίπεδο και εκμεταλλευόμενη τα φυσικά της πλεονεκτήματα όπως η γεωγραφία, οι φυσικοί και ανθρωπίνι πόροι, οι ιστορικές - θρησκευτικές της αναφορές και χρησιμοποιώντας με τρόπο ρεαλιστικό τις λοιπές πηγές ισχύος της όπως οι Ένοπλες Δυνάμεις, καταφέρνει σε ένα μεγάλο βαθμό να δώσει στην εξωτερική της πολιτική απολύτως θετική δυναμική, που την αναδεικνύει σε περιφερειακή δύναμη και υπολογίσιμου «παίχτη» σε παγκόσμιο επίπεδο.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η πορεία εξέλιξης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της χώρας από το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης υπήρξε πραγματικά εντυπωσιακή. Η ρεαλιστική προσέγγιση και στροφή της Τουρκίας, η χωρίς δογματισμούς ανάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος καθώς και η ορθολογική χρήση του συνόλου των συντελεστών ισχύος, έχουν δώσει στην Τουρκία μια δυναμική ανάδειξής της σε περιφερειακή δύναμη. Μέσα σε όλη αυτή την εξέλιξη, η παρουσία του θεωρητικού υποβάθρου περί «στρατηγικού βάθους» είναι κυρίαρχη και είναι αυτή που θα καθορίσει την τουρκική εξωτερική πολιτική, ως δομικού επιπέδου χαρακτηριστικό πλέον, για τα επόμενα πολλά χρόνια.

Το πολυπολικό Διεθνές Σύστημα, σε συνδυασμό με τις σύγχρονες απειλές και προκλήσεις αλλά και τη δυναμική που προσφέρει, αποτέλεσαν για την Τουρκία ευκαιρία ανάδειξης την οποία και εκμεταλλεύτηκε με τον πλέον κατάλληλο τρόπο. Παρά τις όποιες δυσκολίες και επιμέρους κατά καιρούς αστοχίες, η τουρκική εξωτερική πολιτική, σε όλα τα επίπεδα, αναδεικνύεται σε πυλώνα ισχύος για την Τουρκία αναδεικνύοντας με τη σειρά της μια ισχυρή και συνεχώς ανερχόμενη Τουρκία.

Η πορεία και εξέλιξη της Τουρκίας σε περιφερειακό επίπεδο θα πρέπει να προβληματίσει ιδιαίτερα την Ελλάδα καθώς εάν αυτή η πορεία συνεχιστεί θεωρείται σχεδόν βέβαιο ότι οι σχετικές ισορροπίες Ελλάδας – Τουρκίας θα ανατραπούν και νομοτελειακά θα έρθει είτε η ρήξη είτε η σύμπλευση και ο πειθαναγκασμός. Ενέργειες εσωτερικής εξισορρόπησης, όπως η θεσμική θωράκιση με την ίδρυση Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας και η ενδυνάμωση των Ενόπλων Δυνάμεων, αλλά και εξωτερικής εξισορρόπησης, μέσω κατάλληλων συμμαχιών στρατηγικού χαρακτήρα, κρίνονται ως επιβεβλημένες.

Η προσέγγιση της εξωτερικής πολιτικής ως λατρεία του Διεθνούς Δικαίου που κατά καιρούς επιλέγει η ελληνική πολιτεία, αν και ελκυστική, κινείται εκτός πραγματικότητας ιδιαίτερος στον σύγχρονο κόσμο και σε ένα απαιτητικό υποσύστημα, όπως αυτό στο οποίο αναπτύσσεται η ελληνική εξωτερική πολιτική. Όπως άλλωστε σημειώνει ο Hans Morgenthau στο έργο του «*Politics Among*

Nations», «...βιώσιμο είναι ένα κράτος όταν μπορεί να εφαρμόσει τις πρόνοιες του διεθνούς δικαίου για την επικράτειά του...»

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Onis, Ziya.(2011): «*Multiple Faces of the “New” Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique*» Insight Turkey

Kemal Isci, (2011) “*The Kurdish Question and Turkish Foreign Policy*”, Brookings Inst

Spyridon N. Litsas (2014) «*Bandwagoning for profit and Turkey: alliance formations and volatility in the Middle East*», Israel Affairs,

Pelin Telseren Kadercan, Burak Kadercan (Απρίλιος 2016) «*The Turkish Military as a Political Actor*» “Middle East Policy Centre

Soner Cagaptay (Ιούλιος 2017) «*The New Sultan: Erdogan and the Crisis of Modern Turkey*», The Washington Institute

Washington Kurdish Institute, (Ιούλιος 2018) «*Turkey’s Military: From Iron Fisted Guardian of Secularism to Tool of Islamist Expansionism*»

Baris Kesgin (2011), «*Political Leadership and Foreign Policy in Post-Cold War Israel and Turkey*», University of Kansas

Aylin Gorener & Meltem Ucal,(2011) Kadir Has University «*The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy*», Tel Aviv University

Ebru Canan Sokulu, (2012) «*Debating Security in Turkey*» Planet Books

Whitney Dylan Durham (2010) «*The 1920 Treaty of Sévres and the Struggle for a Kurdish Homeland in Iraq And Turkey Between World Wars*», Oklahoma State University

Δημητρακά, Μαρία (2001), «Κουρδικό ζήτημα - Τουρκία: μια ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική προσέγγιση», Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών,

Bilgel, F., & Karahasan, B. C. (2017). «*The Economic Costs of Separatist Terrorism in Turkey*». Journal of Conflict Resolution

Önder Aytaç (2017) «*The Democratic Initiative and the Kurdish issue in Turkey since 2009*» Turkish Foreign Policy Mag

Joost Jongerden (2018) Ethnic and Racial Studies, «*Looking beyond the state: transitional justice and the Kurdish issue in Turkey*» Ethnic and Racial Studies

Aaron Stein (2013), «*Turkey’s new foreign policy: Davutoğlu, the AKP and the pursuit of regional order*» Royal United Services Institute for Defense Studies

William Hale,(2000) «*Turkish foreign policy, 1774-2000*» School of Oriental and African Studies

Stefano Guzzini, «*The Return of Geopolitics in Europe?: Social Mechanisms And Foreign Policy Identity Crises*», 1st Edition, Cambridge Studies in International Relations

Αχμέτ Νταβούτογλου «*Στρατηγικό Βάθος – Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*» Εκδόσεις Ποιότητα (2010), μετάφραση: Νικόλαος Ραπτόπουλος

Alessio Calabrò, (2017) «*Neo-Pan-Islamism in Turkey: foreign policy discourse of Turkey's Islamist thinkers and parties*», LUISS

Behlül Ozkan (2014), «*Davutoglu and Pan – Islamism*», Global Politics and Strategy

Burak Cop (2017) «*Turkish Foreign Policy under AKP Rule: Making Sense of the Turbulence*», Political Studies Review Vol. 15(1)

Murat Gul, (2016) «*Turkey's Ostpolitik (2002- 2011)*», Akademik Orda Dogu

Meliha Benli Altunışık (2010) «*Turkey's Search for a Third Party Role in Arab–Israeli Conflicts: A Neutral Facilitator or a Principal Power Mediator?*» Middle East Technical University

Nye, Joseph S. (2011). «*The Future of Power*» New York: Public Affairs

Muharrem Eksi (2016) «*The Rise and Fall of Soft Power in the Turkish Foreign Policy During AK Party Era*», LAP Lambert Academics

Jeannine Hausmann (2014, «*Turkey as a Donor Country and Potential Partner in Triangular Cooperation*»), German Development Institute

Λαροσελ Δήμητρα-Λωράνς (2014) , «*Η ήπια ισχύς της Τουρκίας*» Institute of Research and Training on European Affairs

Mensur Akgün, Sabiha Senyücel Gündoğar (2013) «*The Perception of Turkey in the Middle East 2013*» TESEV

Mohammad Aslam, (2011), «*Erdoganism: A Word of Caution*» International Policy Digest

Aylin Gorener & Meltem Ucal,(2011) Kadir Has University «*The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy*» Tel Aviv University

Μάρκος Τρούλης (2015), Διδακτορική Διατριβή «*Επιθετικός Ρεαλισμός και Τουρκική Εξωτερική Πολιτική*», Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Prof. Dr. Ethem Ruhi Fiğlali, «*Ataturk and the Religion of Islam*» Ministry of Ataturk Research Center

Murat Arman, (2007) «*The Sources of Banality In Transforming Turkish Nationalism*», CEU Political Science Journal

Angel Rabasa, F. Stephen Larrabe (2008) «*The rise of political Islam in Turkey*» RAND National Defense Research Institute

Behlül Özkan (2017), «*The Cold War-era Origins of Islamism in Turkey and its Rise to Power*», Hudson Institute

Insight Turkey (2017) Vol 19 No1 «*Islamist Views on Foreign Policy: Examples of Turkish Pan-Islamism in the Writings of Sezai Karakoç and Necmettin Erbakan*»

Κατερίνα Μυστακίδου,(2016) The Books' Journal, Τεύχος 31 «*Το Ισλαμ αλλάζει την Τουρκία*», Books journal

Leela Jacinto (2017), «*Turkey's Post-Coup Purge and Erdogan's Private Army*» Foreign Policy Mag

Πατρινού Φωτεινή (2016)“, «*Τα Ισλαμιστικά Κινήματα ως μοχλοί άσκησης εξωτερικής πολιτικής του τουρκικού κράτους*», Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Γώγος, Κωνσταντίνος Χ (2011). «*Τούρκικο πολιτικό Ισλάμ και ισλαμιστικά δίκτυα στη Γερμανία : Γεωπολιτική ανάλυση*», 1η έκδ. - Αθήνα : Εκδοτικός Οίκος Α. Α. Λιβάνη,

Rauf Baker (2018), «*The Islamization of Turkey*» BESA Center

Center for Security Policy Press,(2018) «*Ally No More: Erdoğan's New Turkish Caliphate and the Rising Jihadist Threat to the West*»

Βασίλειος Αρσονιάδης (2012)“, «*η Υψηλή Στρατηγική της Τουρκίας και η Σχέση της με την Θεωρία του Στρατηγικού Βάθους*», Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Waltz, Kenneth (1979) «*Theory of International Politics*». Reading, MA: Addison-Wesley

Richard Maher (2018) «*Bipolarity and the Future of U.S.-China Relations: U.S.-CHINA BIPOLARITY*», European University Institute

COL William Robert Lynch CBE (2017) «*From 2002-2017, to What Extent Has Turkish Security Policy Been Effective?*», School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College

Milner, Helen V., and Andrew Moravcsik «*Power, Interdependence, and Nonstate Actors in World Politics*». PRINCETON; OXFORD: Princeton University Press, 2009

Shadi Hamid (2011) «*The Struggle for Middle East Democracy*», Brookings Inst

Daniel R. DePetris (2018), «*The Rift Between Turkey and America Was Already There*» National Interest Magazine

Dmitri Trenin (2014) «*The Ukraine Crisis and the Resumption of Great-Power Rivalry*» Carnegie Moscow Center

Olivia Griffiths (2018), Σχολιασμός βιβλίου από Dmitri Trenin, «*What Is Russia Up To In The Middle East?*», Polity Press

Κωνσταντίνος Μπαλωμένος, (2017) «*Διεθνής Τρομοκρατία και Στρατηγική Επικοινωνία, Διαχείριση Τρομοκρατικών Κρίσεων*», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα

Σταύρος Λυγερός, (2016), «*Στρατηγικές ανακατατάξεις, ο αστάθμητος και απρόβλεπτος χαρακτήρας των επαναπροσεγγίσεων και η ανάγκη επαναξιολογήσεων των διπλωματικών μας επιλογών*» Εκδόσεις Ποιότητα

G. John Ikenberry (2014), « *From Hegemony to the Balance of Power: The Rise of China and American Grand Strategy in East Asia*», Princeton Un., International Journal of Korean Unification Studies

US Intelligence Community, (2018) «*WORLDWIDE THREAT ASSESSMENT*»

Marcin Zaborowski (2009),«*European perspectives on the new American foreign policy agenda*», European Union Institute for Security Studies

Tomáš Valášek (2017), «*European defense vs. NATO: Not the right fight*» Carnegie Europe, Περιοδικό Politico

Mark P. Lagon,(2011), «*The Value of Values: Soft Power Under Obama*» World Affairs Journal

Atallah S. Al Sarhan, (2017), «*United States Foreign Policy and the Middle East*» Department of Political Science, Clark Atlanta University, Atlanta, GA, USA

IH Daalder, ME O'Hanlon (2000) «*The United States in the balkans: There to stay*» Washington Quarterly, Brookings Inst

Jim Zannoti, Clayton Thomas (2018), «*Turkey, Background and US relations*» Congressional Research Service

James F. Dobbins, Ellen Laipson, Helena Cobban, Lawrence J. Korb, (2008), «*U.S. Withdrawal from Iraq: What are the Regional Implications?*» Middle East Policy Council

Ministry of Foreign Affairs, (2008) «*The Foreign Policy Concept of the Russian Federation*», Approved by Dmitry A. Medvedev, President of the Russian Federation

Dmitri Trenin, (2016), «*Russia in the Middle East: Moscows Objectives, Priorities, Policy Drivers*» The Chicago Council on Global Affairs

Kenneth Katzman (2016), «*Iran's Foreign Policy*», Congressional Research Service

Aldosari, Noof. (2015).» Foreign Policy from Khatami to Ahmadinejad». World Journal of Social Science Research.

Shireen Hunter, (2010) «*Iran's Foreign Policy in the Post Soviet Era*», Library of Congress

Jonathan Schanzer (2018) «*The Biggest Sanctions-Evasion Scheme in Recent History*», The Atlantic Council

Dr. Eran Lerman, (2011) «*Israel's Strategic Doctrine*», Tel Aviv University

Gerald M. Steinberg (2011) «*The evolution of Israeli military strategy: Asymmetry, Vulnerability, Pre-emption and Deterrence*» Tel Aviv University

Κουσκουβέλης, Ηλίας (2004) «*Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα

Scott R. Anderson (2017), «*The constitutional context for Iraq's latest crisis*» Brookings Inst

Erwin van Veen, Engin Yüksel (2018) «*Turkish foreign policy towards the Middle East from 2002 to 2018*» CRU report, Netherlands Institute of International Relations

Hedley Bull, (1977) «*Η Αναρχική Κοινωνία*», Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ

<https://www.researchgate.net/>.

<https://warontherocks.com>

<https://geopoliticalfutures.com>

<https://www.theatlantic.com>

<https://www.globalfirepower.com>

<http://en.kremlin.ru>

www.crs.gov

<https://www.princeton.edu>

<https://www.hudson.org>

<http://carnegie.ru>

<https://www.rand.org>

<https://www.brookings.edu>

<http://intpolicydigest.org>

<https://www.foreignaffairs.com>

<http://nssarchive.us>

<https://worldview.stratfor.com/>

<https://www.politico.eu>

<https://www.iss.europa.eu>

www.clingendael.org

<https://www.haaretz.com>

<https://besacenter.org>

<https://www.centerforsecuritypolicy.org>

<http://www.hurriyetdailynews.com>

<https://oxfordbusinessgroup.com>

<https://www.reuters.com>

<https://www.ipost.com>

<https://www.ft.com>

<https://www.cia.gov>

<https://minorityrights.org>

<https://en.wikipedia.org>

<http://www.mfa.gov.tr>

<https://www.nytimes.com>

<https://foreignpolicy.com>

<http://asbarez.com/>

<https://edition.cnn.com>

<http://www.bbc.co.uk>

<https://www.mepc.org/>

<https://www.military.com>

<https://www.washingtoninstitute.org>

[https:// www.biography.com](https://www.biography.com)

<http://www.oxfordislamicstudies.com>

<https://eastmediterranean.wordpress.com>

<https://dckurd.org/>

<http://www.columbia.edu>

<https://www.youtube.com>

<https://www.aljazeera.com>

<https://mideast-africa.tau.ac.il>

<https://www.refworld.org/>

<https://www.foreignaffairs.com/>

<https://books.google.gr>

<https://www.amnesty.org.uk/>

<https://turkeypurge.com>

<https://www.wsj.com>

<https://cpj.org>

<https://www.institutkurde.Org>

<https://www.foreignpolicyjournal.com>

<https://doi.org>

<http://turkishpolicy.com>

<https://www.tandfonline.com>

<http://www.radikal.com.tr>

<http://ufilter.blogspot.com/>

<http://www.idealonline.com.tr>

<https://csis-prod.s3.amazonaws.com>

<https://eng.globalaffairs.ru>

<https://www.tika.gov.tr>

<http://edoc.vifapol.de>

<https://www.theguardian.com>

<https://www.voanews.com>

<https://ahvalnews.com>

<https://www.viadiplomacy.gr/>

<https://www.ytb.gov.tr>

<http://tesev.org.tr>

<https://www.tccb.gov.tr>

<https://www.dailysabah.com>

<http://www.atam.gov.tr>

<https://www.independent.co.uk>

<http://www.jstor.org>

<https://www.bloomberg.com>

<https://www.mfa.gr>

